

Војно

ДЕЛО

YU ISSN 0042-8426 □ UDK 355/359

1

1999

ГЕНЕРАЛШТАБ ВОЈСКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 1/1999.

ГОДИНА LI

јануар – фебруар

Издаје двомесечно

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

ДИРЕКТОР

Славко БРСТИНА, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Славолуб ШУШИЋ, генерал-потпуковник (председник);
проф. др Андреја МИЛЕТИЋ; мр Душан ВИШЊИЋ, пуковник;
др Радомир ЈАНКОВИЋ, пуковник; проф. др Александар
ДРАШКОВИЋ; проф. др Мирољуб ЈЕВТИЋ; др Радован
ИЛИЋ, пуковник; др Милорад ЂОРЂЕВИЋ, пуковник;
мр Милован ВЛАЈКОВИЋ, пуковник; проф. др Радосав
АНЂЕЛКОВИЋ, пуковник; мр Петар ДРАЖИЋ, пуковник;
др Радосав ШУЉАГИЋ; др Светозар РАДИШИЋ, пуковник
(секретар); мр Слободан ЈАУКОВИЋ; др Миљинко
СТИШОВИЋ, пуковник; мр Јан МАРЧЕК,
потпуковник; мр Милан ШУМОЊА, мајор

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник
др Светозар РАДИШИЋ, пуковник

Уредници

Станислав АРСИЋ, потпуковник
Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд,
Ул. Бирчанинова бр. 5 * Главни и одговорни уредник: 681-565,
2358-487 (војни 29-487); уредници: 2359-060 (војни 33-060);
технички секретар 2359-258 (војни 33-258) * Претплата: 2359-738
(војни 33-738) (за часопис „Војно дело“) * Пошт. фах 692 *
Жиро-рачун РЦ ГШ ВЈ „Топчидер“ 40818-637-9-6319 за ВИЗ
шифра 963 * Цена броја 20,00 динара; за иностранство 8 USD,
13 DM.

Међународни односи

Академик Владо Стругар	Осамдесет година југословенске државе	9
Проф. др Смиља Аврамов	„Прикривене акције“ у стратегији Сједињених Америчких Држава	19
Милан В. Петковић, пуковник и Василије М. Петковић	Однос Сједињених Америчких Држава и Северноатлантског пакта према Југославији	29

Одбрамбени систем

Др Александар Игњатовић, генерал-мајор	Кривично дело необезбеђења при војним вежбама	40
Мр Будислав Суша, потпуковник	Вредновање научног рада објективним показатељима	57

Ратна вештина

Проф. др Миланко Зорић, пуковник	Теоријске основе опште стратегије	73
Мр Слободан Б. Микић, генерал-мајор у пензији	О научним законитостима рата	98
Мр Петар Дражић, пуковник	Сазнајне основе израде пројекта у ратној вештини	119

Погледи

Др Митар Ковач, потпуковник	Теоријске основе метода одређивања ефикасности дејства артиљеријских и ракетних јединица за подршку	137
--------------------------------	---	-----

Прикази

Доц. др Драгомир Ђорђевић, пуковник	Оружје, енергија и трећи светски рат	164
---	--------------------------------------	-----

<i>International relations</i>	
Academician Vlado Strugar	Eighty years of the Yugoslav state . . . 9
Prof. D Sc Smilja Avramov	„Covert actions“ in the strategy of the United States of America 19
Milan V. Petković, Colonel, Vasilije M. Petković	Attitudes of the USA and NATO regarding Yugoslavia 29
<i>Defence system</i>	
D Sc Aleksandar Ignjatović, Major General	Criminal offence of neglect of security in military exercises 40
M Sc Budislav Suša, Lt. Colonel	Evaluation of scientific work by objective indicators 57
<i>Art of war</i>	
Prof D Sc Milanko Zorić, Colonel	Theoretica foundations of general strategy 73
M Sc Slobodan B. Mikić, Major General, retd	On scientific patterns of warfare 98
M Sc Petar Dražić, Colonel	Cognitive foundation of working out of the project on the art of war 119
<i>Views</i>	
D Sc Mitar Kovač, Lt. Colonel	Theoretical foundation of the method of evaluation of effectiveness of fires of artillery and rocket combat support units 137
<i>Reviews</i>	
D Sc Dragomir Đorđević, lecturer, Colonel	Weaponry, energy and Third World War 164

Rapports internationaux

Académicien Vlado Strugar	Quatrevingtième anniversaire de l'Etat yougoslave	9
Prof. dr Smilja Avramov	„Actions couvertes“ dans la stratégie des Etats Unis d'Amérique	19
Milan V. Petković, Colonel et Vasilije M. Petković	Rapports des EUA et de l'OTAN envers la Yougoslavie	29

Système de défense

Dr Aleksandar Ignjatović, Général de brigade	Acte criminel de manque de sécurité durant les exercices militaires	40
Mr Budislav Suša, Lieutenant-Colonel	Validation des travaux scientifiques par les index objectifs	57

Art de guerre

Prof. dr Milanko Zorić, Colonel	Base théorique de la stratégie générale	73
Mr Slobodan B. Mikić, Général de brigade en retraite	Des régularités scientifiques de la guerre	98
Mr Petar Dražić, Colonel	Base de connaissance de l'élaboration du projet concernant l'art de guerre	119

Points de vue

Dr Mitar Kovač, Lieutenant-Colonel	Base théorique de la méthode de détermi- nation de l'efficacité de tir des unités de l'artillerie et des missiles durant l'appui .	137
---------------------------------------	--	-----

Compte-rendu

Doc. dr Dragomir Đorđević, Colonel	Armement, énergie et Troisième guerre mondiale	164
--	---	-----

INHALT

Internationale Verhältnisse

Akademienmitglied Vlado Strugar	Achtzig Jahre des jugoslawischen Staates	9
Prof. Dr. Smilja Avramov	„Covert Operations“ in der Strategie der Vereinigten Staaten von Amerika . . .	19
Oberst Milan V. Petković und Vasilije M. Petković	Die Beziehung der USA und NATO zu Jugoslawien	29

Verteidigungssystem

Generalmajor Dr. Aleksandar Ignjatović	Straftat der Nichtsicherstellung an den Wehrübungen	40
Oberstleutnant M. Sc. Budislav Suša	Die Bewertung der wissenschaftlichen Arbeit durch die objektiven Indikatoren	57

Kriegskunst

Oberst Prof. Dr. Milanko Zorić	Vom Inhalt und Gegenstand der Strategie	73
Generalmajor a. D. M. Sc. Slobodan B. Mikić	Von den wissenschaftlichen Gesetzmä- sigkeiten des Krieges	98
Oberst M. Sc. Petar Dražić	Die Erkenntnisgrundlagen der Ausarbei- tung eines Projekts in der Kriegskunst .	119

Ansichten

Oberstleutnant Dr. Mitar Kovač	Die theoretischen Grundlagen der Met- hode der Feststellung der Leistungseffi- zienz von Artillerie- und Raketeneinhei- ten für Kampfunterstützung	137
-----------------------------------	---	-----

Besprechungen

Oberst Doz. Dr. Dragomir Đorđević	Waffen, Energie und der Dritte Welt- krieg	164
--------------------------------------	---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Международные отношения

Академик Владо Стругар	Восемьдесят лет югославского государства	9
Проф. д-р Смиля Аврамов	„Скрытные акции“ в стратегии Соединенных Штатов Америки	19
Милан В. Петкович, полковник и Василие М. Петкович	Отношение США и НАТО к Югославии	29

Оборонительная система

Д-р Александр Игнятович, генерал-майор	Уголовное преступление необеспечения при военных учениях	40
Канд. наук Будислав Суша, подполковник	Оценка научной работы объективными показателями	57

Военное искусство

Проф. д-р Миланко Зорич, полковник	О содержании и предмете стратегии	73
Канд. наук Слободан Б. Микич, генерал-майор в отставке	О научных закономерностях войны	98
Канд. наук Петар Дражич	Познавательные основы разработки проектов о военном искусстве	119

Взгляды

Д-р Митар Ковач, подполковник	Теоретические основы метода определения эффективности действия артиллерийских и ракетных войск поддержки	137
----------------------------------	--	-----

Обзоры новых книг

Доц. д-р Драгомир Джорджевич, полковник	Оружие, энергия и Третья мировая война	164
---	--	-----

Осамдесет година југословенске државе*

УДК 949.71

Академик *Владо Стругар*

*„Ко враћа зло за добро,
неће се зло одмаћи од куће његове“.
(Приче Соломунове, гл. 17, т. 13)*

Чланак је историографско-филозофски оглед о југословенској држави, монархији (1918–1945), шесточлавној федеративној републици (1945–1992), двочлавној савезној држави (1992–1998).

Југословенска држава је остварење међу епохалним домстима којим су се обележили исходи Првог светског рата. Подаци у бројевима, који поткрепљују ауторове оцене, узети су из одговарајућих публикација службених уреда за статистику, оних уочи Првог светског рата и доцнијих.

Југословенска држава, постанком и сврхом, позитивна је тековина, за Европу значајна, у свету видна.

Аутор је указао и на неке погрешке, пропусте и недомашаје властодржаца – и то само на српској страни – који се могу рачунати међу узроцима страдања југословенске државе, њеног смањења са шесточлане федерације на двочлану савезну државу.

За човека, осамдесет година пун је људски век; држави толико доба, малена је деоница; за повест о народу свакако предмет и значење, тада долет пред златне двери среће или оброн кроз огњене урвине пакла.

Збиља, речи осамдесет година југословенске државе проговор су усклика или прослов загонетке, позив на веселу свечаност или сазив тмурнога сабора, прозив ратника или спомињање гробишта неколико милиона на бојиштима и на мучилиштима палих људи. Уосталом, све скружено питањем: откако се постанком представила свету па до јутрошње зоре, што је била и чинила, могла прегнућима а изгубила на беспућима, наша Отаџбина, Југославија?

Била је, одмах да се каже, и сећању остаје заувек: творевина и постојбина, тековина и знамен, обличје и обележје уљудног бораштва

* Оглед је прочитан као уводник на Међународном научном скупу „Југословенска држава 1918–1998“, у Београду, 1. децембра 1998 (сви подаци наведени су на основу званичних статистичких података).

и напредног делотворства, човечански знатног у савремености јој европској.

Одиста – налазећи се на размеђу историјског Истока и Запада, сред облика који творе три епохална зглоба, те раскршћа Европе у 20. веку – особена је југословенска држава.

I

Крајем Првог светског рата, међу исходима победа Антанте над Централним силама, јавља се Југославија упоредо с оним исто гад насталим државама, чијим се постанком довршава за ранијег доба кретано и коначно стечено ослобођење и уједињење односних народа. Такође, с видика немерљиво замашне победе антифашистичке коалиције над Немачком и Италијом, за Другог светског рата, Југославију називају и броје најпожртвованијим даваоцем отпора фашистичким освајачима; упоредо бива и једином земљом у Европи, поред Совјетског Савеза (Русије), која се просторно проширила припајањем тек ослобођених својих крајева на западном рубу.

У данима окончавања дуготрајног „хладног рата“ (1950–1991), постигнућем плутократских земаља Запада и Римокатоличке цркве да се напуштеним огласи поредак комунистичког социјализма у средњој и источној Европи, Југославија је пострадала; смањена је отцепљењем четири републике чланице.

Постанком и целовитим уобличињем (крајем 1918. године), међу десет тада нових држава у Европи, једино су Пољска и Финска земљиштем пространије од Југославије. А на југоистоку Европе, својим пространством, Југославија је највећа држава. Пространија је и од сваке суседне јој државе, изузев Италије на Апенинима. У свему сабиру, од 26 држава у Европи, једанаест су пространије од Југославије, док девет имају већи број становника.

Југославија јесте сложеније унутарње природе од иједне државе у суседству и још даље наоколо, донекле, изузев Русије, и од сваке друге политичке заједнице у Европи:

- има људство већином по словенству сродно, али од обеју хришћанских религија и усред ислама;
- затиче старе и недавне творевине неколико непоједначљивих државноправних поредака;
- прима у заручје и множину у покрајинама уобичајених завичајности;
- наслеђује духовности неједнаке и просвећености увелико различите;
- ватру одмах добија од неколико жестоких, племенских самовољстава;
- размирице и противности између супарника да преодолева, разбијаче отклања а родољубе окупља и оснажује, кроз ломне окршаје и тиха слегања, безмало па све тако, наизменично, током својих, данас, ево, навршених осамдесет година.

За толико времена она има три сопствена раздобља:

- монархије (1918–1945),
- шесточлане федеративне републике (1945–1991),
- двочлане савезне државе (1992. и потуд).

Саобразно променама у склопу и виду широм завођених установа управе, југословенска држава је заредом имала:

- шест званичних назива;
- на дужности и положају суверена – 24 смене;
- у свему – 59 државних влада;
- изборе народних посланика у државни парламент – 22 пута, при том, само два пута за Уставотворну скупштину, у краљевини, па у републици.

Ти избори су вишепартијски:

- у монархији – свих седам;
- у шесточлавној федеративној републици – од укупно 12 само једанпут;
- у двочлавној федерацији – три пута.

Још броји југословенска држава седамнаест пута доношење закона уставне важности;

- монархија је имала два устава;
- шесточлана федеративна република – три устава и још између њих један уставни закон и онолико пута поновљено доношене амандмане на устав;
- двочлана федерација има устав.

II

У свему, према уговорима о миру између победника Антанте и поражених Централних сила, југословенска држава је имала, укупно, 247.542 квадратна километра површине.

Шесточлана федерација југословенска, по исходима Другог светског рата и након окончања мировних преговора са савезницима потучене нацистичке Немачке, имала је површину, укупно, 255.804 квадратна километра. Значи, 8.262 квадратна километра више од Краљевине припајањем ослобођене Истре, Словеначког приморја, Задра и неколико далматинских острва.

После отцепљења Хрватске (25. јуна 1991), Словеније (25. јуна 1991), Македоније (8. и 17. септембра 1991) и Босне и Херцеговине (1. марта 1992), двочлана федерација има површину, укупно, 102.173 квадратна километра.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (прва половина 1921. године) имала је своје посланике за дипломатско представљање у 16 страних држава, а у југословенској краљевини своје дипломатске представнике имало је, свега, 15 страних држава.

Шесточлана федерација југословенска имала је дипломатске односе:

- 1950. године - са 29 држава;
- 1953. године - са 49 држава;
- 1987. године - са око 150 држава.

Савезна Република Југославија има дипломатске односе са више од 70 држава.

У становништву Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, које је, према попису од 31. јануара 1921. имало укупно 11.984.911 житеља, по народности, процентуално, било је:

- Срба и Хрвата - 74,4 одсто,
- Словенаца - 8,5 одсто,
- других Словена - 1,5 одсто,
- Немаца - 4,3 одсто,
- Мађара - 3,9 одсто,
- Албанаца - 3,7 одсто,
- Румуна - 1,9 одсто.

Према истом попису, становништво југословенске државе према вероисповести, процентуално, чинили су:

- православци - 46 одсто,
- римокатолици - 39,4 одсто,
- муслимани - 11,1 одсто,
- протестанти - 1,8 одсто,
- гркокатолици - 0,4 одсто,
- Јевреји - 0,5 одсто.

Југославија, република, према попису од 15. марта 1948, имала је укупно 15.772.098 становника, а по народности, процентуално:

- Срба - 41,5 одсто;
- Хрвата - 24,0 одсто;
- Словенаца - 9,0 одсто;
- Македонаца - 5,1 одсто;
- Црногораца - 2,7 одсто;
- муслимана - 5,1 одсто;
- Албанаца - 4,8 одсто;
- Мађара - 3,2 одсто.

Према попису од 31. марта 1991, шесточлана федерација имала је 23.975.887 становника.

У становништву Савезне Републике Југославије, према попису од 31. марта 1991, које укупно чини 10.394.026 житеља, по народности, процентуално, има:

- Срба - 62,6 одсто;
- Црногораца - 5,0 одсто;
- Југословена - 3,4 одсто;
- Албанаца - 16,5 одсто;
- Мађара - 3,3 одсто;
- Муслимана - 3,2 одсто;
- Рома - 1,4 одсто;
- Хрвата - 1,1 одсто;

У југословенској држави има градова са између 50.000 и 100.000 становника. Дакле:

- 1921. године - три града (Суботица, Сарајево, Љубљана);

- 1948. године - пет градова;

- 1981. године - 23 града.

Упоредо, има градова са више од 100.000 становника:

- 1921. године - два града (Београд - 111.739 становника, Загреб - 108.674 становника);

- 1948. године - пет градова (значи, још, Скопље, Сарајево и Љубљана);

- 1981. године - 14 градова (при чему, Београд је имао 1.087.915 становника, Загреб - 649.586, Скопље - 408.143, Сарајево - 319.017, а Љубљана - 224.817 становника).

У целокупном становништву државе неписмених лица међу старијим од 10 година, процентуално, било је: 1921. године 50,5, а 1981. године 9,5 одсто.

Пољопривредно становништво, у укупном житељству југословенске државе, чинило је 1921. године 78,7, а 1981. године 19,9 одсто.

Дужина железничких пруга у југословенској држави, укупно, износила је 1922. године 7.739, а 1987. године 9.270 километара (мање, пошто су укинуте пруге узаног колосека).

Колски путеви били су дужине: 1951. године - 71.400, а 1987. године 121.127 километара.

У целој држави имало је регистрованих возила:

- путничких аутомобила 1929. године - 8.397, а 1987. године - 3.023.693;

- аутобуса 1929. године - 812, а 1987. године - 29.241;

- теретних аутомобила 1929. године - 2.979, а 1987. године - 207.208.

За обраду земљишта, у читавој држави имало је 1951. године 6.000, а 1987. године 658.000 трактора.

У југословенској држави, индекси производње по намени (физички обим у индустријској производњи, средства рада, материјал за репродукцију, потрошна роба), узевши годину 1955. једнако 100, износили су: 1939. године - 41, а 1987. године - 1.014 индекса.

Рачунато у хиљадама, у држави је 1929. године било 979 туриста, од тога домаћих 774, а страних 205 туриста; 1987. године - 22.255, од тога домаћих 13.349, а страних 8.907 туриста.

У југословенској држави, рачунато у хиљадама 1951. године било је 3.490, а 1987. године - 7.025 станова (дакле, 7.025.000 станова према 23.417.000 становника).

Укупно је у социјално-медицинским установама било запослено 1930. године 12.203 лица, међу којима 4.545 лекара, а 1987. године 43.869 лекара, са 6.149 дипломираних фармацеута и 137.429 виших и средњих медицинских радника.

У целој држави, у основним школама, 1922. године било је 1.011.718 ученика и 17.408 наставника, а 1987. године - 2.833.231 ученик и 139.167 наставника.

Средње школе су 1922. године имале 132.042 ученика и 6.907 наставника, а 1987. године – 901.351 ученика и 63.711 наставника.

У школама за високо образовање било је, укупно, 1922. године 10.568 уписаних студената и 682 лица запослена као наставно особље, а 1987. године – 346.787 уписаних студената (од којих 165.000 жена), са 25.673 лица која су чинила наставно особље.

Научно-истраживачких установа било је у држави 1965. године 276, са 5.725 научних радника – истраживача, а 1987. године – 435, са 14.433 научна радника – истраживача.

У држави је 1950. године било 1.500 народних библиотека са 3.000.000 књига, а 1986. године – 2.012 библиотека, са 28.143.000 књига.

Држава је 1933. године имала 25, а 1987. године 65 позоришта; док је 1933. године имала 319, а 1987. године 1.254 биоскопа.

У држави је било 1933. године 59.000, а 1987. године 4.772.000 радио-претплатника.

У свему, 1960. године било је 30.000, а 1987. године 4.089.000 телевизијских претплатника. Књига и брошура, штампано је у југословенској држави 1948. године 2.614 од домаћих писаца, и 799 од страних аутора, а 1987. године – 9.351 од домаћих писаца и 1.268 од страних аутора.

Издато је 1948. године 306, а 1987. године 2.825 листова и новина.

Часописа је 1948. године било 232, а 1987. године – 1.659. часописа.

III

Сав тај напредак Југославијом прекинут је (1991/92. године) одвајањем четири републике чланице од шесточлане федерације; и сваки народ онуд, у отцепљеној републици, сматра се њом национално уједињеним. А Српство, због разбијања велике Југославије, постаде издвојено; неколико држава, све једна поред друге, Србе пишу својим житељима.

Изгледа данас, крајем 20. века, да је Српство врлетно растиснуто, измаглицом неверстава засењено, споља мрзовољом а изнутра непотпуним слогом, као што бејаше за истинску видност од туђинства замагљено на оној историјској хриди којом се перило пре стотину година, одбијајући да подноси тегове европске империјалне умућености у премного слабости и палости Османског царства.

Отуд, често проговор: није требало створити Југославију, омела је чисто уједињење, смутила спокој и спречила благостање српског народа. Нема сметње, може и овако да се прича гледајући с голети несреће на раскош срећности пређашње, из мрака коби потоње судећи о ведрини прекретнице поодавне.

Међутим, исправно је да прича о постанку југословенске државе гредe путевима борења и наступања њених стваралаца; сваки ту закорачај следећи просуђује се наставком доспећа претходног; и све тако низом до оне одсудности којом се збило уједињење Срба, Хрвата и

Словенаца (1918. године). Тако ходећи, стиже се на вис, одакле поглед уназад помаже да се појми како уједињење Срба, Хрвата и Словенаца представља човечански важан домет, укупно:

- остварење ратног циља Србије (званично проглашеног Нишком декларацијом 7. децембра 1914);
- испуњење давнашње жудње целог Српства да је житељство само једне државе;
- спасоносан доживљај Хрвата и Словенаца да се овде, као и Срби, целовито уједине;
- потврду саглашавања велесила у Антанти да народ и држава Србија, ратничким херојством узвишени, откриле сопствене моћи и наднесу свој светски висок престиж постанку југословенске државе, како ће вредети напретку њених становника, и, са стеченог пространства, ваљати штићењу главног исхода Антанине победе над Централним силама.

Зато, не прекоревати уједињење Срба, Хрвата и Словенаца, ни поништавати људску красоту и историјско значење постанка Југославије; него, узроке свакојем доцнијем страдању тражити и налазити у пропустима и погрешкама њених властодржаца, дабогме и независних мислилаца, као и у повременим губицима народа и Отаџбине, од чега, из мноштва, очас споменути макар неколико незгода и упуштености, и то само на српској страни, на пример, редом.

Одсуство интелектуалног моћства у Радикалној странци – иначе средишњем чиниоцу међу ствараоцима и управљачима југословенске државе – да усвоји, баш у њеним редовима изговорен предлог (1920. године), да се заједница Срба, Хрвата и Словенаца уреди завођењем благог степена самоуправе историјских покрајина, свега их осам или девет, чиме би се удовољило множини околних сличних предвиђања и захтева, те применом условила сталожена владавина у Краљевини – махом сви су онда казивали – држави троплеменог народа.

Узалудност настојања српских радикала да ублаже, и на узајамно дејство преобрате, жестоко напрегнуте хрватске националисте, крајње одлучне да успоставе, говорили су, хрватску сељачку републику у оквиру међународно признате Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца; баш изричито речено – потребна им је југословенска укупност за добробит хрватске засебности, што ће се, после скоро двадесет година, уредити успоставом Бановине Хрватске, којом се, уз већ осамостаљену Словенију посредством Дравске бановине, Краљевина Југославија претвара у федеративну државу.

Упосленост српских политичких странака владавином, превасходно старањем о целокупности државе, но хватом више од сразмерног, те остављање Хрватима и Словенцима да, заштићени заједницом, раде за сопствени напредак а мргоде се на свођење јединствености управног склопа, ускраћују сарадњу.

Несложност међу српским странкама, и ту, нарочито чудовишан одскок Самосталне демократске странке, па приближење њено хрват-

ским националистима и с њима садејство у супротстављању државној влади и престоници Београду. Тим обртом је проузрокована несамерљива штета Српству, колико цепањем националних снага у твораштву, то још и несрећније заустављањем духовног срођивања неколико српских завичајности у Хрватској и Босни и Херцеговини са друштвеношћу, светосавском и савремено просвећеном, у матици народа, Србији, да би се саздало једначито братско осећање и истоветно поимање родољубља за Отаџбину.

Погибија краља Југославије (1934. године) од руке фашистичких терориста, што земљу лишава владара, искусног и одлучног државника, у свету веома угледног, у народу доста поштованог и слушаног држаоца Отаџбине.

Предаја западних српских крајина у сопственост Бановине Хрватске, унеколико тим и предзначење за блиску јој „Независну Државу Хрватску“, напослетку, испаде и неизмењена одредба у корист Републике Хрватске, ево отцепљене од Југославије.

Одвођење више од 10.000 активних и резервних официра у немачко и италијанско заробљеништво (априла 1941), све школованих људи. Тим је големо смањена у завичајима присутна величина интелектуалне оспособљености првака народа, која би, иначе, у противокупаторском борењу – да се толико ималаца највише учености налазило на тлу Отаџбине – озбиљно утицала, не може се рећи како и докле, али свакако би се веома изразила у српском и уопште југословенском отпору фашистичким освајачима.

Подељеност Српства у два покрета отпора окупаторима Југославије (1941–1945), на четнике и партизане, и настанак међу њима трогодишњег грађанског рата у корист свих непријатеља Српства; и стога, укупно умањеног војничког моћства за ослободилачко устаништво на освајачке војске Немачке и Италије.

Пресек, прекидом политичке сарадње између Совјетског Савеза и Југославије (1948. године), дакле раскид духовне и стварне узајамности Српства са руским народом, па међу Србима подношење људских губитака услед непристајања на захтевану и наређивану мржњу према Русима; поврх, и смањење самопоуздања српског које се одавно крепило веровањем у свемоћност Русије; чак, ево и после педесет година, још неповратка оне негдашње историјски записане усрдности између Срба и Руса.

Следство српских комуниста Коминтернином тумачењу давне аустројско-ватиканске синтагме „великосрпски хегемонизам“, којом су непријатељи Српства хтели да казују како су Срби, називајући их већинским народом у Краљевини, угњетавали Хрвате, Словенце, Македонце, Црногорце, па припало ипак комунистима да узвраћају добротом; веле, грехове пређашњих властодржаца прекривају даровима за братске народе.

Пристанак комуниста у Србији да једино та република, у шесточлавној федерацији југословенској, омогућава самоуправу двома покрајина-

ма, Косову и Војводини, док у Хрватској нису добиле таква овлашћења ни Далмација, с историјским искуством невелике засебности, ни српске крајине, иако су веома заслужне четворогодишњим борењем овдашњих Срба против фашистичких окупатора и упоредо прихватањем доцније, у већини, пристизалих Хрвата у народноослободилачки покрет, у којем су нашли спас од ружних последица усташке привржености нацистичкој Немачкој, као и моћство за успоставу националне републике.

Одсуство смелости у српских комуниста да се успротиве незгодном преовлађивању словеначких и хрватских комуниста у владавини Југославијом, као и све виднијим њиховим измицањем Словеније и Хрватске од кључа шесточлане федерације, утолико и оснаживања напона засебности, и најзад отцепљења.

Посвећеност српских комуниста у Хрватској и Босни и Херцеговини већма политици управног осамостаљивања тих република него зближавању сродника са Србијом и Црном Гором и тим ојачавања упоришта шесточлане федерације; а та обрнутост намиривала им се надпросечним учешћем у службама за унутрашње послове и војну заштиту државе.

Улежалост комуниста, за доста дуготрајне, искључиво њихове владавине, у премножено настрте повластице, мање добијане умном обдареношћу и радним успесима него самим стајањем на званичном положају, по лествицама ступњевито а у равни нашироко; отуд у њих опој простотом свакодневнице и духовна обневиделост за морања сутрашња.

Неспособност, и већма неспремност, комуниста да тачно процене епохално важну гласност студентског политичког устанка (јуна 1968) као поруку о неумитној попустљивости једнопартијске владавине, па стога животно надошле потребе да превазиђене властодршце, превећ окореле у самохвалисању, хитно наслеђују школовани и одважни момци, који говораху: хоће да зацаре правду, уљудност издигну, празнословље напусте, отаџбину приљубе моралном образу човечанства.

Супротстављање комуниста у Србији сваком, још бејаше правовременом проговору, беседи мислиоца и причи родољуба, да се Косово и Метохија, колевка Српства, свето средиште духовности народне, етички зарок и поетско височанство, реши самоуправног отуђења и слуби с целим родом српским.

Мрзовоља српских комуниста на родољубиве проговоре о неопходности духовног препорода комунистичким уравнивањем изубијаног Српства, између осталог и обрадом замисли о спајању Црне Горе и Србије у јединствен саставак југословенске федерације; и тим подстицања Срба у Хрватској и Босни и Херцеговини да се реше служења државништву онамошњих националиста па крену смером стратегијски упутне и морално чисте одреднице: јако Српство – јака Југославија.

Спречавање комуниста да се у Србији расудно и родољубиво настави јавна расправа о Српству у Југославији, иначе започета Меморандумом Српске академије наука и уметности (изишао у јавност 26. септембра 1986. године) с веома објашњеном тврдњом о растакању језгара шесточлане федерације, па стога неодложности да Срби добију

одредбе о свенародном циљу и савете о поступцима, сходно сувереној неприкосновености сопствене, историјске и постојеће уједињености у југословенској држави.

Непостојање општег српског националног програма, јединственог, и сложено усвојеног, за све покрајине Српства, од записа врховног начела па редом одредаба, следствено до задатка о ненапустивом морању.

И још овом да се дода једино завршна напомена: по суду о данас набројених осамдесет година Југославије, опором ту почива истина о слави и страдању. У ствари, кроз три епохална мењања онолико размеђа и више разних владавина у Европи 20. века, сваки пут је југословенска држава на висовима прекретнице: и весник и трпилац, учесник и прегалац, слободар и истинољубац; скупа, првом – епски велика, потом – херојски потврђена, најзад – трагично смањена; све, доживљај среће и познање пакла, луком бораштво и знаменит самотвор.

„Прикривене акције“ у стратегији Сједињених Америчких Држава

УДК 327(73):341

Проф. др *Смиља Аврамов*

Аутор у чланку указује на чињеницу да су опасности по безбедност условиле у САД формирање установе „прикривених акција“. Замишљене као изузетне мере, „прикривене акције“ су у почетку примењиване само спорадично, али су, временом, прерасле у свакодневне рутинске операције.

После завршетка „хладног рата“ и отклањања многих опасности по САД, могло се очекивати да ће „прикривене акције“ бити обустављене. Међутим, догодило се обрнуто. Њихова примена је настављена дубоким мешањем у унутрашњи живот других држава, уз безусловно кршење елементарних начела права и морала. Тако су „прикривене акције“ примењиване у процесу рушења Источног блока и процеса разарања претходне Југославије, а и сада су на делу на читавом том простору.

„Прикривеним акцијама“ недостаје правни основ и према међународном праву, и према унутрашњем праву Сједињених Америчких Држава. Међутим, поставља се и питање како помирити те „прикривене“ методе деловања са вербалним опредељењем Американаца за „отворено, слободно друштво“ и са елементарним етичким начелима. У пракси се та питања занемарују, али су снажни протести потекли од врхунских америчких интелектуалаца, забринutih за будућност своје земље, којој су сила и прагматички приступ постали основне одреднице.

Победничке силе у Првом и Другом светском рату уврстиле су у своје приоритетне циљеве борбу против тајне дипломатије и подземних метода деловања у међународним односима. Највећи поборник у том подухвату биле су САД, чијим је упорним залагањем увршћен у Повељу Уједињених нација, чл. 102, о обавези регистровања међународних уговора. Званична Америка означила је тајну дипломатију и закулисне игре појединих сила као главни узрок ратова и нестабилности у свету. Нагласак је стављен не моралну димензију тог проблема; још од доношења Декларације о независности САД одређене етичке вредности сматране су значајним елементом спољне политике. Али, већ у првим данима „хладног рата“ дошло је до радикалног заокрета у том правцу. Током протеклих пет деценија САД оформиле су сложени механизам „прикривених акција“ као особено оружје у стратегији „хладног рата“. Пошло се, при томе, од поставке да „прикривене акције“ морају да буду на линији званичне политике, али су у пракси испољене супротне тенденције. На пример, председник САД Картер прокламовао је борбу за људска права, на глобалном плану, као основни циљ своје политике.

„Прикривене акције“, међутим, имале су за последицу флагрантно кршење тих права; спровођене су често преко разних мафијашких и криминалних група. Догађало се да САД, путем „прикривених акција“, буду увучене у грађанске ратове, што је изазвало бурну реакцију у Конгресу и довело до затегнутих односа између администрације и Конгреса.

Перцепција опасности по безбедност Америке се мењала. Крај „хладног“ рата отклонио је многе опасности које су оптерећивале САД и које су довеле до оформљења установе „прикривених акција“. Могло се претпоставити да ће оне по завршетку „хладног рата“ нестати, али догодило се обрнуто.

Сасвим је природно да свака држава настоји да оствари што већи утицај на светско јавно мњење, и то улази у домен дипломатије. Међутим, „прикривене акције“ су искорак из регуларних канала и дубоко улазе у унутрашњи живот држава, кршећи бескрупулозно елементарна начела права и морала. Успешно су примењене у процесу рушења Источног блока и у процесу разарања Југославије, а и сада су на делу на читавом простору претходне Југославије.

Нова улога невладиних организација

Иницијатива за конструисање „*Covert action*“, као инструмента спољне политике, потекла је од председника САД Ајзенхауера 1954. године. Он је пошао од тезе да у борби са СССР-ом, који тежи светској доминацији посредством комунистичких партија и револуционарних покрета у појединим земљама, служећи се свим средствима, без обзира на цену, треба преиспитати концепт фер-плеја у политици. Због тога је именовано комисију, на челу са генералом Дулајтлом, са задатком да размотри проблеме и предложи решење. У извештају који је сачинио након саветовања с експертима из различитих области, генерал Дулајтл је изразио мишљење да СССР не поштује никакве норме, нити „правила игре“, па отуда, да би „САД преживеле морају преиспитати дугорочну политику „*fair play*“-а. Ми морамо развити ефективну шпијунажу и контрашпијунажу ... и разорити нашег непријатеља мудријим и више софистицираним средствима, него онима што су досада коришћена“.¹ Предложио је серију мера које треба да се изводе „прикривеним каналима“, поред осталог и следеће: ширење дезинформација ради слабљења непријатеља, извођење саботажа ради разарања економије, планирање државних удара, убиства водећих политичара и истакнутих јавних радника итд. Идеја је наишла на позитиван одјек, што се може разумети на основу околности под којима је настала та замисао.

Још од првих послератних неспоразума двају победничких сила: СССР-а и САД, на Јалти и у Потсдаму, Америка је постепено тонула

¹ William M. Leary (ed), *The Central Intelligence Agency, History and Documents*, Алабама, 1984, p. 144.

у психозу страха од свог ратног савезника, која је заменила краткотрајну победничку еуфорију. Предности свог система доказивали су у почетку кроз Труманов и Маршалов план, уз одговарајућу пропаганду и појачану информативну делатност у области просвете и културе. Међутим, резултати су изостали. У Италији и Француској комунисти, које је финансијски и морално потпомагала Москва, имали су све већи утицај. Проблем бољшевизације Европе нашао се на првим страницама америчке штампе и паника је освајала простор. Два догађаја била су пресудна за заокрет у америчкој политици: преврат у Чехословачкој 1948, који САД нису могле да осујете, и став војног врха да је рат са СССР-ом могућ, па чак, према мишљењу генерала Клеја, да може избити сваког часа. У таквој ситуацији, концепт „*Covert action*“ администрација председника Ајзенхауера не само да је прихватила него га је сагледала као спасоносно решење. „Прикривене мере“ замишљене су као централна полука у борби против комунизма на свим континентима. Две значајне личности политичког живота земље: министар спољних послова Џон Фостер Далс и његов брат Ален, директор ЦИА, свесрдно су прихватили иновације у стратегији борбе против „мрског комунизма“.

Највећи домет „прикривене акције“ достигле су за време председника Регана, па су сматране основним елементом Реганове доктрине, која је тријумфовала нешто касније пропању СССР-а и Источног блока. У америчкој литератури сада доминира став да рушење Источног блока треба приписати Регану, а не Бушу.

„Прикривене акције“ дефинисане су у америчкој литератури као процес навођења једне владе на одређени курс путем тајних операција на војном, политичком, економском, пропагандном и научно-уметничком подручју, уз тотално игнорисање правних и етичких стандарда. Основна карактеристика „прикривених акција“ као институције јесте да се план и конкретне акције спроводе тако да улога владе остане невидљива и да се искључи свака њена одговорност. То се постиже на тај начин што се акције спроводе преко невладиних организација, „приватних“ фондација које потајно финансира влада. У процес реализације средином педесетих година укључена је Фордова и Фулбрајтова фондација, па чак и најелитнија научна институција Масачусетс институт за технологију (МИТ). Касније се прешло на мање позната имена; одабир је зависио од значаја плана и земље на коју се односи. Како би се у нашем народу рекло: „према свецу и тропар“. У акцију су потом укључиване сличне организације у одређеним земљама, или су се склапали притајени савези с појединим групама или појединцима. Није био редак случај да људи ангажовани у појединим акцијама нису били свесни да служе само као манипулативни објекат. Посебну улогу у извођењу „прикривене акције“ имао је, и још увек има, Међународни комитет за спасавање избеглица (*The International Rescue Committee – IRC*), који је организовао бекство и прихват избеглица, али све је то извођено у оквиру плана за дестабилизацију СССР-а и Источног блока.

Многе избеглице су укључиване и у извођење терористичких аката. Тако је, на пример, приликом покушаја инвазије на Кубу, 1961. године, ангажовано 1.400 кубанских избеглица. Од избијања југословенске кризе тај комитет активно је укључен у многобројне акције, нарочито у Босни, и био је главни протагониста за примену санкција против Срба.² Инфраструктура за извођење „прикривених акција“, дакле, прави је лавиринт.

Према изворној замисли подручје „прикривених акција“ лоцирано је у међупростору између дипломатије и шпијунаже, и замишљено је као одвојена организација; разлика је јасно подвучена. Док шпијунажа има за циљ прикупљање података и сазнање о стању и делатности државе, „прикривеним акцијама“ супротна страна треба да се наведе на одређени колосек ради задовољења интереса Сједињених Америчких Држава. Међутим, у процесу извођења акција функције им се додирују, па је чак и у организационом смислу дошло до подударана тих двеју активности (агенти ЦИА ослањају се у „трешим земљама“ на људе који спроводе „прикривене акције“). Не може се, дакле, негирати да шпијунажа и „прикривене акције“ имају различиту природу, али се оне сједињују у крајњем циљу. Још се теже могу издвојити од дипломатије. Основна карактеристика „прикривених мера“ јесте да се спроводе тајним каналима. Тајност у раду може да буде апсолутна, на пример, наоружавање и финансирање групе ради извођења државног удара, уз категоричко негирање владе да учествује у том послу, али може да буде и релативна, када се акција изводи јавно, на пример опремање болница, помоћ издавачкој делатности или помоћ влади да се одржи на власти. Али, и ту се не појављује директно влада, него фондација. „Прикривене мере“ у том случају могу да обухвате целу владу или само поједине ministre, могу се односити на цео систем или само на један његов сегмент. До које мере ће акција бити јавна зависи од постојећих околности и типова „прикривених акција“. На пример, током помоћи „муцахединима“ у Авганистану и помоћи опозиционим групама и партијама неопходна је, логично, најстрожа конспирација, али је обрнут случај када је реч о тзв. хуманитарним акцијама, када је неопходна јавност да би се утицало на јавно мњење.

Суштина „прикривених акција“ своди се на реализацију политичких циљева САД путем тајне интервенције у унутрашње послове других држава. Међутим, и дипломатија остварује често своју функцију тајним преговорима, тако да се и те две функције несумњиво додирују. Бивши министар спољних послова САД Кисинџер, за време чијег мандата су „прикривене акције“ широко примењиване, укључио их је у шире схваћено обавештајно подручје. Према његовом мишљењу, „прикривене акције“ су нужне ради одбране националних интереса у „сивим зонама“, што ће рећи тамо где војне операције нису подобне због

² Eric Thomas Chester, *Covert Network. Progressives the International Rescue Committee and CIA*, New-York – London, 1995, p. 195.

евентуалног реаговања других земаља и, с друге стране, где дипломатија не може да оствари своје циљеве. У пракси су тако назване „трећом опцијом“. Класификација Кисиндерова је несумњиво тачна, јер је ЦИА имала, и још има, у свом саставу високо стручне експерте за поједина подручја који осмишљавају типове „прикривених акција“, као и начине њихове реализације. Џонсон је, на пример, наводио да је 95 одсто „прикривених акција“ којима су прибегле САД спровела ЦИА, али је у њих била укључена и дипломатија.³ Све то указује да је изузетно тешко издвојити „прикривене акције“ као самосталну категорију и повићи прецизну граничну линију у односу на шпијунажу и дипломатију. Посебан проблем су „прикривене акције“ које су укључене у сукобе ниског интензитета. У међуресорском саобраћају Владе САД, уместо „прикривене акције“, користи се еуфемизам „специјалне активности“.

Недовољно контролисане тајне операције

Конгрес САД није знао за „прикривене акције“ у првој фази, јер су остале непримећене све док су биле успешне, па су успеси засенили прљаве методе политике. Први велики успех помоћу технике „прикривених акција“ остварен је у Ирану, обарањем владе Мохамеда Мосадика, који је национализовао петролејске изворе. По повратку у земљу, шах Пахлави изразио је јавну захвалност Сједињеним Државама. Следио је ништа мањи успех у Гватемали 1954. године и серија мање спектакуларних успеха у Југославији, након раскида са Москвом, раних педесетих година. Међутим, покушај интервенције на Кубу 1961. године, који је окончан тоталним фијаском (*The Bay of Pigs*), и неколико неуспелих атентата на Кастра, изостанак резултата приликом помоћи тибетанским побуњеницима и неуспеси у Латинској Америци подстакли су чланове Конгреса да ставе то питање на дневни ред Представничког дома. Нико тада у Конгресу није оспоравао потребу за „прикривеним акцијама“, нити се поставило питање спојивости те делатности с принципима америчке демократије или права. Ђутке се прешло и преко моралне димензије у том подухвату, која је сматрана значајним елементом спољне политике те земље. Страх од комунизма засенио је хоризонт Америке. Дискусија је концентрисана на процесноправна питања, тј. на контролу и процес одлучивања о типовима и отпочињању „прикривених акција“. Случај је окончан усвајањем Хјуз-Рајановог амандмана, 1974. године, којим је озакоњена та институција, и то кроз одобравање буџета за „специјалне операције“. Накнадним наређењем председника Картера (*Executive order*) из 1978. године, затим Актом (*The Intelligence Oversight Act*) из 1980. и, коначно, Статутом од 14. августа 1991 (*Public Law 102-88, The Intelligence Authorization Act, Sec. 503e*) употпуњена је унутрашњесправна регулатива која се односи на ту материју. На основу

³ Loch K. Johnson, *Covert Action and Accountability: Decision Making for America's Secret Foreign Policy*, „International Studies Quarterly“, V. 33/1989, p. 83

Хјуз-Рајановог амандмана, председник САД, пре отпочињања операције, мора да оцени да ли конкретна акција има значај за безбедност САД, и о томе мора да обавести Конгрес. Према томе, Конгрес нема директну власт над операцијама „прикривених акција“. Међутим, кроз обавезу обавештавања Конгреса, посебно кроз одобравање буџета, Конгрес се појављује као нека врста кочничара извршних органа у сфери обавештајне делатности, па неодобравањем буџета може да спречи примену „прикривених акција“. Оно што запрепашћује у свему томе јесте чињеница да се Конгрес није успротивио убиствима људи, дакле најтежим кривичним делима, која су такође у домену активности „прикривених акција“. Ликвидација страних државника, најмрачнија страна тих операција у надлежности је председника Сједињених Држава. Рајановим амандманом и свим потоњим актима везане су „прикривене акције“ за ЦИА, али се раздваја и надаље појмовно та врста мера од шпијунаже. „Прикривене акције“ издвојене су појмовно и од рата, иако паравојне операције објективно значе рат.

Потпуна контрола Конгреса над „прикривеним акцијама“ није остварена и поред свих настојања Конгреса. Председник Картер и, нарочито, председник Реган, пошли су корак даље и приватизовали су „прикривене акције“. У свом говору у Лондону, 8. јуна 1982, председник Реган је најавио „јачање демократске инфраструктуре на глобалној основи“, Уследило је, потом, формирање Националне задужбине за демократију (*The National Endowment for Democracy – NET*), као „приватне организације“, која по свету великодушно дели плакете и награде „за демократију“, а у ствари на тај начин плаћа своје одане сараднике. Реган је отишао чак тако далеко да је финансијска средства обезбеђивао изван државног буџета, „приватним“ каналима. У том сегменту „прикривене акције“ подударају се с актима међународног тероризма. То је и у садашње време најболнија тачка америчке политике, не само у смислу напуштања традиционалних вредности америчког система него и у смислу отуђења владајућих слојева, што је изазвало протесте и у самој Америци.

Хипокритска политика

Након усвајања Хјуз-Рајановог амандмана дошло је до наглог бујања „прикривених акција“ и дубоког продирања у унутрашњи живот појединих држава. Будући да су производ „хладног рата“, логична претпоставка је била да ће нестати у периоду после његовог окончања, пошто је постигнут циљ и са сцене је сишао главни непријатељ. Догодило се, међутим, обрнуто: „прикривене мере“ су се множиле по геометријској прогресији, али као „прикривено-отворене“, а у свему томе истински парадокс јесте чињеница да су извођене у име „међународне заједнице“. Та етикета је и сада у широкој употреби. Рат који је поведен против суверене државе Југославије, уз ослонац на сецесионистичке снаге, може за то да послужи као школски пример. У вези с

тим, има један проблем који захтева дубља истраживања и мере су имале и изразито антисрпски карактер и преливале су се са подземном активношћу усташа и остатака нацизма. Достигле су тачку на којој се могу поредити само са покретом антисемитизма у Немачкој у годинама пред Други светски рат. Колективно кажњавање српског народа у виду тзв. санкција, деградација и дехуманизација које су их пратиле, по учинку, равне су геноциду. Формирање тзв. Трибунала за ратне злочине на тлу Југославије, који је с правног гледишта фарса, требало је да покрије прљаве методе примењене у процесу разарања једне суверене земље. За одговор на писање зашто је баш српски народ изабран за жртву неопходно је дубље истраживање позадине политике Европске уније, односно претходне Европске заједнице, и политике Сједињених Држава. Најновије саопштење ЕУ којим се обраћа „српском народу“ само је продужетак хипокритске политике и можда поново само етикете за неку „прикривену акцију“. Српски народ не сме да се помири са просјачким штапом који му је ставио у руке „цивилизован Запад“. Он мора да се избори за своја легитимна и историјска права, а то значи да српско питање, које је на површину избацио рат против Југославије, мора да се решава на основу међународних уговора закључених после Првог и Другог светског рата, као савезничког и победничког народа над нацизмом.

Свестране манипулације

„Прикривене акције“ могуће је сврстати у четири главна типа: 1) пропагандне, 2) економске, 3) политичке и 4) паравојне акције.

Пропагандне акције су почетни корак у сва четири наведена типа акција, али могу да имају и самосталан карактер. Њихово подручје је веома широко и практично улазе у све поре друштвеног живота. Пре свега, под њима се подразумева штампање чланака и књига, ширење дезинформација, фалсификовање докумената, манипулација политичким збивањима и деградација одређених људи путем масовних медија, при чему се користе најмодерније психолошке методе. Познат је случај, често навођен у литератури, када су САД 1983. године доставиле Хомеинију „специјалне информације“ о совјетским агентима у Ирану, што је имало за последицу масовни прогон чланова партије „Тудех“ и стрељање око 200 њених најистакнутијих чланова. После тих догађаја нагло је опао углед СССР-а, не само у Ирану него и широм Азије. Психолошки рат спада такође у ту категорију.⁴ Конгрес САД основао је Одбор за радио и телевизијске програме (*The Board for International Broadcasting*) као „независну“ федералну агенцију која руководи бројним телевизијским и радио-станицама у свету, а које делују у оквиру „прикривених акција“, на пример: „Глас Америке“, „Слободна Европа“

⁴ Више о томе, G. F. Trevorton, *Covert Actions, The Limits of Intervention in the Postwar World*, New-York, 1987.

итд. Шулски, међутим, наводи да ЦИА директно руководи тим станицама.⁵

Економске акције се крећу у распону од економске и техничке помоћи „пријатељским“ владама до мера дестабилизације привредног живота најразличитијим методама, као што је манипулација ценама на светском тржишту артикала који имају животну важност за одређену земљу, па до манипулација у сфери монетарне и кредитне политике. Паду Аљендеа претходило је стварање хаотичног стања у чилеанској привреди и индивидуални притисак на поједине личности. Тако је, на пример, након безуспешног покушаја да се придобије главнокомандујући чилеанске армије генерал Шнајдер, затражено од њега да поднесе оставку. Након што је то одбио, одлучено је да се киднапује. Приликом извођења операције тешко је рањен, јер је пружао отпор, и подлегао је ранама. У Чилеу је остао забележен као херој. Штампане књига и помоћ издавачкој делатности припада том, али и претходном типу. „Прикривене акције“ у сфери економије, уз ширење дезинформација, широко су примењене у Југославији пре избијања непријатељстава и несумњиво да су допринеле претварању кризе у оружани сукоб.

Политичке мере у ширем смислу укључују и економске мере, а у ужем смислу свде се на помоћ опозиционим покретима и групама. Тако је, на пример, дата финансијска помоћ Хришћанско-демократској партији у Италији и проамеричким партијама у Грчкој, Немачкој, Судану, Камбоџи, Етиопији и бројним другим земљама. Помоћ се даје и појединцима под различитим етикетама за „ширење демократије“.

Паравојне акције су најосетљивије подручје. Најчешће се свде на помоћ герилским покретима и побуњеничким групама, али обухватају и вођење тајних ратова, који, природно, не могу остати тајни. Поред финансијске помоћи, те акције укључују и војну обуку, наоружање и давање војне опреме. Коначно, убиства појединаца, истакнутих политичара и јавних радника, такође припадају тој категорији. Председник Форд је посебним актом одобрио политичка убиства.⁶ Веома је дуга листа успешно изведених „прикривених“ паравојних акција. Најчешће се у литератури помиње помоћ муџахединима у Авганистану који су се борили против совјетске армије. Али, нису мање значајну улогу имали ти исти муџахедини ни у Босни.

Мање је познат случај напада на брод (*Rainbow Warrior*), 1985. године, који је припадао Међународној организацији Зелених (*Greenpeace*). Том приликом убијена је целокупна посада, од којих су већину чинили Португалци. Ту треба додати наоружавање паравојних снага у Хрватској пре сецесије „прикривеним“ путем, а после сасвим отворено. Прикривено-отворену улогу имале су САД у припремама за агресију на Републику Српску Крајину, а затим су, током операција, пружили отворену ваздушну подршку хрватским снагама. Слично је било и

⁵ Abraham N. Shulsky, *Silent Warfare*, Washington-London, 1991, p. 83.

⁶ *Executive Order 11905: US Foreign Intelligence Activities*, February 18, 1976.

приликом напада муслиманско-хрватске армије на Републику Српску. Професор на Колумбија универзитету у Њујорку Демрош сматра да „прикривене акције“ војне и паравојне природе „нису ништа друго него потајно ратовање“.⁷ Ако би се „прикривене акције“ те врсте поставиле у хронолошком реду уназад пет деценија, могле би бити квалификоване као Трећи светски рат. Вођене су од Далеког истока, преко Централне Азије и Блиског истока, захватиле су Африку и Латинску Америку, па коначно и Европу разарањем СССР-а и ратом против Југославије.

Наполеон је једном приликом рекао: „После победе нема више непријатеља – сви су људи“. Америка је поступила супротно и константно производила нове непријатеље. Своју величанствену победу над фашизмом преобратила је у злокобну рушилачку силу. То је била одлика само тоталитарних система у прошлости, нацизма и стаљинизма, које је та кобна грешка одвела у катастрофу и пораз.

Стварање правних основа

„Прикривене акције“ су генусни појам који покрива серију најразличитијих акција. Замишљене су, на почетку, као изузетне мере и примењене само спорадично, али су током протеклих година прерасле у свакодневне рутинске операције. „Прикривеним акцијама“ недостаје правни основ, без обзира на то да ли се посматрају са становишта међународног права или унутрашњег права Сједињених Држава. Јер, не могу се убиство, диверзије и слично прихватити као правно дозвољени на основу одобравања буџета од стране Конгреса када их целокупно право, посебно кривично, квалификује као најтежа кривична дела. Конгрес се ту појављује као саучесник у протуправној делатности. Са становишта међународног права, „прикривене акције“ представљају флагрантно кршење међународног права, пре свега Повеље Уједињених нација. Наиме, чл. 2 забрањују се употреба силе у међудржавним односима и интервенције у унутрашње послове државе. Једно од фундаменталних начела класичног и савременог међународног права јесте то да државе као суверене јединке имају потпуну јурисдикцију унутар своје територије. Огромна већина теоретичара међународног права сматра да је интервенција треће државе у грађанском рату на страни једне од зараћених страна протуправни акт. Међутим, за савремену Америку међународно право је ирелевантно; школа *Realpolitik*, која сада доминира у политици те земље, баш као и некад у нацистичкој Немачкој, полази од тезе да политика мора да се дефинише и спроводи зависно од интереса и силе којом земља располаже, а не на основу неких апстрактних вредносних категорија. Тако су сила и прагматички приступ две основне одреднице преостале суперсиле. Уколико се и занемари међународно право, поставља се питање како помирити „прикривене“

⁷ Lori Fisher Damroch, *Covert operations*, „American Journal of Int. Law,“ V. 83, No. 4/1989, p. 796.

методе деловања са вербалним опредељењем Америке за „отворено, слободно друштво“, па коначно и са елементарним етичким начелима. У пракси су игнорисана та питања, али су снажни протести потекли од врхунских амричких интелектуалаца,⁸ забринutih за будућност своје земље.

Председник Комитета за обавештајну делатност Сената САД Френк Черч поставио је умесно питање шта је Америка постигла применом „прикривених мера“, а шта је изгубила, и дао одмах одговор: „постигли смо мало... изгубили смо добро име и репутацију из које су САД црпље јединствен капацитет да буду неспорни морални лидери... Некада су нам пожелели добродошлицу, данас нас у најбољем случају толеришу, а у очима милиона некада пријатељских народа, САД данас се посматрају са запрепашћењем, сумњом и неповерењем“. Према мишљењу Черча, „прикривене акције су резултат фантазије и илузије о свемоћи Америке. Тај малигни тумор понет је из хладног рата“.⁹

Ричард Барнет поставља питање да ли Американци могу претендовати на демократију у сопственој земљи и истовремено убијати, палити, варати и обмањивати по свету. „Систематско лагање, једна институционализована навика бирократије, довела је до ерозије поверења у владу, и то огромних размера... Оно што влада чини напољу има утицаја на домаће друштво... Ниједан систем права и поретка не може преживети у шизофреничном окружењу“.¹⁰

Коментар је сувишан. Ваља се сложити с интелектуалном елитом Америке, која је остала на моралној висини бранећи традиционалне вредности свог народа.

⁸ Richard Falk, *CIA Covert Action and International Law*, „Society“, V. 12, No. 3/1975, p. 39; Roy Godson, *Dirty Tricks or Tramp Cards*, V.S. Covert Action and Counterintelligence. Washington-London, 1995; *The Need to Know*. The Report of the Twentieth Century Fund Task Force on Covert Action and American Democracy, with a Background Paper by Allan E. Goodman and Bruce D. Berkowitz, New-York, 1992.

⁹ Frank Church, *Covert Action: swampland of American foreign policy*, „Bulletin of the Atomic Scientists“, February 1976, p. 11.

¹⁰ Richard J. Barnett, *Dirty Tricks and the Intelligence Underworld*, „Society“, V. 12, No. 3/1975, p. 52.

Однос Сједињених Америчких Држава и Северноатлантског пакта према Југославији

УДК 327(73:497.1)

Милан В. Петковић, пуковник, и Василије М. Петковић

Садашњи политички тренутак у свету карактерише чињеница да су САД остале једина суперсила, а НАТО једини војно-политички савез у Европи, чиме је доведен у питање његов опстанак. Сједињене Државе су започеле далекосежне промене унутар саме организације, радећи на даљем ширењу НАТО-а на Исток.

Покретањем програма „Партнерство за мир“ и иницијативе СЕЦИ, САД обезбедиле су утицај на земље источне и централне Европе, као и на Балканско полуострво, које има велики значај у њиховим плановима с обзиром на свој геополитички положај. Будући да преко тог простора воде главни копнени путеви и „путеви нафте“, могући проблем је чињеница да је Турска добила већи значај од Грчке, делом због чињенице да се политика Грчке према Македонији и СР Југославији разликује од политике Сједињених Држава.

Америка је по престанку биполарног света добила нове савезнике на Балкану – бивше чланице Варшавског уговора и бивше југословенске републике које желе пријем у НАТО или приступање „Партнерству за мир“. Стварањем *SECI* – регионалне асоцијације, била би придодата и последња карика у НАТО ланцу, јер би, на тај начин, био обухваћен простор између ЕУ, Руске Федерације и Блиског истока и успостављена супремација САД на евроазијском континенту. Сви догађаји од 1990. године значајно су утицали на однос САД и НАТО-а према Југославији, јер она више није потребна као „тампон зона“ између Истока и Запада. Због тога је СФРЈ добијала само вербалну подршку од САД, уз наглашавање да настале проблеме треба да реши Европа. Међутим, брзина решавања проблема није одговарала Америци, па је преузела иницијативу у решавању кризе, чиме је показала неопходност свог сталног и активног учешћа у догађајима на Балкану. Резултат је био прекид рата у БиХ и Споразум из Дејтона. С друге стране, СРЈ покушава да се интегрише у међународну заједницу иако су јој наметнута ограничења у облику „спољњег зида санкција“. Односи још увек нису нормализовани са САД, а тиме ни са НАТО-ом, који се мешају у унутрашње пресуређење југословенске федерације (даље комадање територије и подршка шиптарским сецесионистима на Косову и Метохији). Активиран је исти сценарио као и у случају цепања СФРЈ, само што сада САД немају потребну подршку свих својих савезника и других значајних држава. На основу наведеног, будући положај СРЈ у „новом светском поретку“ још није сасвим одређен, а зависиће умногоме и од односа САД и НАТО-а према целокупном питању Балканског полуострва.

Садржај и развој друштвено-политичких процеса у југоисточној Европи, као и у пређашња времена, у функцији је политике и интереса главних светских и европских сила које пројектују своје занимање и намере према том делу Европе не скривајући своје циљеве. Са променом међународног друштвено-политичког система промењене су, или се мењају, и улоге утицајних чинилаца који су традиционално заинтересоване силе за Балкан. У садашњем тренутку, то су САД, НАТО (целокупан или само његов европски део) и Руска Федерација (спорадично, ако јој сопствене унутрашње и спољње тешкоће дозволе). Од тога која ће од њих и какво место заузети на општој лествици сила зависиће и место и улога Балкана у новој Европи. Самим тим, и питање односа према Југославији и њеног положаја према САД и НАТО добиће одговарајуће решење, вероватно, кроз разграничење сфера утицаја северноамеричког и европског центра моћи.

Као једина преостала суперсила, Сједињене Америчке Државе су се определиле за улогу светског лидера, ослањајући се на своју економску, политичку и војну моћ, коју ће, барем у догледно време, тешко угрозити нека друга светска сила. Без обзира на сву апсурдност опстанка НАТО-а после распада Варшавског уговора, САД започеле су далекосежну реформу западне војно-политичке алијансе ради њеног даљег ширења према Истоку и ревизије њене улоге, коју заснивају на Глави VII Повеље Уједињених нација. С друге стране, уласком већине европских земаља у програм „Партнерство за мир“, а у последње време покретањем иницијативе за повезивање земаља југоисточне Европе путем „Иницијативе за сарадњу у југоисточној Европи“ (SECI), САД учврстиле су утицај на том делу континента. У ствари, као и другде, основни интерес САД јесте спречавање појаве ривалске хегемонистичке силе која би угрозила њихове глобалне интересе и улогу водеће силе у савременом свету.

Однос према Балкану

Криза и рат на простору претходне Југославије потврдили су тезу да је Балкан био и остао подручје у којем су етнички и територијални сукоби током „хладног рата“ били потиснути на маргину актуелних догађаја да би после његовог завршетка, поново избили у први план. Та наслеђена и новоотворена питања и дилеме били су један од основних разлога за проверу и потврђивање нове улоге НАТО-а, и то прво на Балкану. То је одредило и ток грађанског рата на простору СФРЈ, који је диктиран политиком САД према Европи, Русији, Блиском истоку и Средоземљу. Традиционална упоришта САД и НАТО-а на Балкану јесу Грчка и Турска, чланице НАТО-а, за које многи стручњаци тврде да су најслабије карике у ланцу тог савеза. Турској је, после завршетка „хладног рата“, повећан значај као „регионалног повереника“ САД

у троуглу Балкан – Блиски исток – средња Азија. Њена жеља да уђе у Европску унију, међутим, наилази на отпор већине земаља те западно-европске асоцијације, што може знатно утицати на то да се Турска окрене исламистима, што САД не могу допустити. Због тога снажно подржавају Турску у њеним захтевима према Европи и балканским земљама. На супротној страни је Грчка, чији је геополитички значај за САД опао после завршетка „хладног рата“ и чија се политика и однос према југословенској кризи, посебно према Македонији, у Вашингтону оцењују као девијација у односу на спољњу политику НАТО-а, Европске уније и САД, што желе да спрече по сваку цену. Посебна димензија тог проблема јесте полемика око „пута нафте“, односно спорови око изградње нафтовода којима би се нафта из средње Азије транспортовала према Средоземљу и западној Европи, као и око изградње тзв. трансверзалних копнених комуникација, које, у неким варијантама, потпуно заобилазе Грчку.

Крај биполаризма донео је и нека нова савезништва Сједињеним Америчким Државама. То се, пре свега, односи на све бивше републике СФРЈ, али и на Албанију, Румунију, веома вероватно на Бугарску и Молдавију (мада је у њој на последњим изборима комунистичка партија добила знатну парламентарну већину), а и на Мађарску (ако се посматра као будућа чланица НАТО-а и најближа гранична територија Балкана). Све те земље будућност виде у западноевропским војно-политичким и економским интеграцијама, док безбедност желе да осигурају повезивањем са НАТО-ом преко „Партнерства за мир“ или учлањењем у тај савез. Једини изузеци, за сада, јесу СР Југославија и Република Српска (мада је РС настојала да се укључи у амерички програм „Опреди и обучи“).

Нови организациони облици повезивања земаља Балкана, ако се узме у обзир велики интерес Запада за тај простор, могли би да буду веома различити. Комисија за Балкан Карнегијеве фондације предложила је, 1996. године, стварање балканске асоцијације „Партнерства за мир“, која би обезбедила трајније присуство НАТО-а на терену. Америчка администрација заступа идеју *SECI*, стварање регионалне асоцијације у коју би ушле Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Грчка, Југославија, Мађарска, Македонија, Молдавија, Румунија, Словенија, Турска и Хрватска. Земље региона имају око 150 милиона становника (само Турска има око 60 милиона). Сарадња би била концентрисана на области инфраструктуре и екологије, а заснивала би се на самопомоћи, при чему би Светска банка и друге финансијске институције само подстицале заједничке пројекте давањем повољних кредита.

Најважније је да политичка географија простора обухваћеног иницијативом *SECI* обухвата територију између стратешких подручја америчког интереса – Русије, западне Европе, Средоземља и Блиског истока. Дакле, циљ стварања асоцијације јесте стабилизовање простора у интересу спровођења америчке политике на најважнијим стратешким подручјима. Другим речима, створила би се чврста копнена веза из-

међу стратешких региона, која би могла да се контролише и усмерава у жељеном правцу помоћу релативно малих средстава и без великих улагања. Са друге стране, постигао би се физички копнени континуитет НАТО-а, „карика која недостаје“, па би алијанса могла да испуни свој нови основни задатак – ширење на исток и успостављање супремације на евроазијском континенту.

Однос према Југославији

На односе САД и НАТО-а према Југославији у периоду после „хладног рата“ значајно су утицала два момента: 1) успостављање у међународним односима супремације САД, као једине светске суперсиле, и НАТО-а, као јединог војно-политичког савеза у Европи, и 2) избијање кризе и сецесионистичког грађанског рата на простору претходне Југославије. При томе, САД постале су толико јаке економски, политички и војно, да могу себи да дозволе и чињење најгрубљих грешака, без обзира на могуће последице. Стога, када се посматрају мотиви, интереси и околности који су утицали на ставове и ангажовање САД у кризи на простору претходне Југославије, незаобилазни су неки чиниоци који су условили опредељење и једне и друге стране.

Интерес САД према Југославији у периоду између рушења Берлинског зида и почетка сукоба на тлу СФР Југославије био је очигледно смањен. Разлог за то је био прост: Југославија више није била потребна као „тампон-зона“ између Истока и Запада, а приоритет су добиле земље источне и централне Европе, некадашње чланице Варшавског уговора. Због тога је на почетку кризе исказивана само вербална подршка федералним југословенским органима, а заузет је став да југословенска криза треба да се решава првенствено ангажовањем земаља Европске заједнице (Европска унија). Тек када западноевропске институције нису успеле у посредовању и када је решавање кризе премештено у седиште Уједињених нација, Сједињене Државе, као најутицајнија сила у Савету безбедности, преузеле су водећу улогу у расплитању и решавању кризе, и то на свој начин, али уз помоћ Велике Британије, Француске, Немачке и Руске Федерације.

Изражавајући незадовољство због разлика у интересима умешаних сила и неефикасности у тражењу и наметању решења за обустављање рата у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини, САД иницирале су усмеравање на прекид непријатељстава применом силе, користећи НАТО као средство присиле и започињући преговоре за успостављање јединствене Босне и Херцеговине, са два ентитета и поделом територије у сразмери 49 : 51 у корист муслиманско-хрватске федерације, која је у међувремену створена. Успех њихове иницијативе, коју су подржали и остали чланови контакт групе, крунисан је потписивањем споразума у Дејтону 21. новембра 1995. године.

Сједињене Америчке Државе и НАТО постигли су вишеструки успех у решавању југословенске кризе. Прво, САД показале су свету

да се без њиховог активног учешћа не може решавати ниједан проблем који на било који начин може да доведе у сумњу њихову лидерску позицију или, према сопственој оцени, да угрози виталне интересе америчке политике. Друго, криза на простору претходне Југославије била је један од основних чинилаца ревитализације НАТО-а и, у оквиру њега, Сједињених Држава, што је обезбедило његов опстанак и у перспективи. Треће, отклоњене су сумње да ће САД ангажовати у Европи своје војне ефективне ако оцене да би њихови политички и други интереси могли да буду угрожени. На крају, што је можда и најважније, почеле су поново да се преиспитују неке вредности које имају универзалан значај, а које су настале као резултат дугогодишњих напора међународне заједнице. На пример, принципи непроменљивости граница, немешање у унутрашњу проблематику појединих земаља, преиспитивање значења и садржаја суверености појединих земаља и наметања унутрашњих административних решења појединим земљама према интересима и потребама америчке политике.

Савезна Република Југославија, с друге стране, дошла је до сазнања и искустава која су (иако болна и тешка) довела до отржењења и више реалности у прихватању решења, без обзира на то што су нека од њих очигледно била резултат двоструких мерила и стандарда и једнократно примењених правила да би се постигли одређени циљеви. Као гарант Дејтонског споразума, она је подржала остваривање америчке иницијативе за решавање кризе и сукоба у Босни и Херцеговини. У делу који се односи на спровођење споразума у Републици Српској, Југославија сарађује са високим представницима владе Сједињених Држава. Према интересима српског и црногорског народа, Југославија настоји да у међународној заједници обезбеди место које јој припада. Своје обавезе према међународној заједници настоји да испуњава без обзира на ограничења која су јој наметнута за време санкција које је изгласао Савет безбедности на инсистирање САД и земаља НАТО-а, којима се придружила и Европска унија, као и многе друге земље, претенденти на чланство у НАТО и у иницијативама за регионално повезивање под патронатом САД, НАТО-а, Европске уније или Организације за европску безбедност и сарадњу. Упркос свему, није дошло до потпуног нормализовања односа између СР Југославије и САД, па самим тим и Атлантског савеза. Подржавајући тзв. спољњи зид санкција према Југославији, САД и даље настоје да арбитражују у уређењу југословенске федерације, стално проширујући своје захтеве и услове, између осталог и на преуређење федерације према њиховим захтевима и нормама. У томе им неке земље чланице НАТО-а дају велику подршку. Најновији захтеви за посредовањем у разрешавању тзв. косовског питања типичан су пример покушаја мешања у унутрашњу проблематику СРЈ, што може да доведе до даљег погоршања односа и, у најгорем случају, наставак комадања преосталог дела претходне Југославије и њеног преуређења према замисли и поставкама творца „новог светског поретка“, односно САД и Европске уније, по моделу *pax americana*.

Косово и Метохија су саставни део Србије и СР Југославије и први српски историјски домицилни простор. Великоалбански сецесионистички покрет је успео да оствари утицај на знатан део шиптарског становништва на том простору и стекне извесну подршку на светској политичкој сцени. Тежња за издвајањем из састава Србије и Југославије, у чијој је функцији и стварање „Републике Косова“, доминантна је код сепаратистички опредељеног дела становништва. За решење тог проблема и сређивање стања на Косову и Метохији, неопходно је изналажење модела према којем би се решио однос шиптарског становништва према Србији и СРЈ, држави на чијој територији то становништво живи. При разматрању утицаја тог елемента кризе на геополитичком простору СР Југославије на свеукупни положај Југославије и Србије у свету мора се узети у обзир чињеница да САД и неке њихове савезнице имају значајну улогу у подстицању идеја о стварању „Велике Албаније“, како би од ње добиле територијалне уступке за присуство на Балканском полуострву. У те и такве калкулације САД урачунавају и део територије Југославије, па сви предлози решења из Југославије који не одговарају њиховим замислима одбацују се и негирају на најодлучнији и веома груб начин.

Заоштравање ситуације на Косову и Метохији праћено је и интензивирањем политичког ангажовања тзв. албанског лобија у САД, који делује, с једне стране, на придобијању америчког јавног мњења за своје циљеве, и утиче, с друге стране, на формирање званичног политичког става САД према решавању проблема Косова и Метохије. Најизраженији утицај на формулисање америчких ставова у вези са Косовом и Метохијом албански лоби остварује у Представничком дому Конгреса, преко неформалне групе конгресмена. На предлог једног од њих, 28. јануара 1998, у Представничком дому је усвојена Резолуција бр. 205 о кршењу људских права на Косову и Метохији, а администрација САД позвана је да се активније укључи у решавање питања Косова и Метохије. Иако резолуција нема обавезујући карактер, значајно је искоришћена за формулисање актуелних ставова САД о Косову и Метохији. Поред тога, Конгрес и поједина његова тела наручују студије и процене од тзв. консултативних група или од разних института за стратегијске процене и анализе, које су, будући да су рађене наменски и на основу наменски створених и припремљених извора података, документи сумњиве вредности, али су добродошле као пратећи материјал за подршку ставова и захтева.

После Бжежинског, Кисинџера, Еспозита, Фукујаме, Хантингтона, Холбрука и других, сада је актуелан Јануш Бугајски, један од директора Центра за стратегијске студије у Вашингтону, који је изашао пред светско јавно мњење са својом визијом решења проблема албанског бунта. Он каже да „Косово остаје искра која ратни пожар може проширити на цео простор Балкана“. Према његовом мишљењу, за сада је криза тешко решива због тврдокорности у ставовима српске и албанске стране, које „не показују знаке одступања од својих ставова

који су апсолутно међусобно супротстављени“. Он оцењује да је криза ушла у непредвидљиву фазу развоја јер међу Албанцима нарастају снаге које су за примену радикалних метода борбе, без обзира на мишљење и ставове међународне заједнице. Према Бугајском, Вашингтон никада није подржавао „независност Косова“, али је своју стратегију наступа усмерио на спречавање оружаног сукоба и на успостављање система за поштовање људских права, уз истовремено поштовање политичких права Албанаца на одлучивање о будућем положају покрајине у оквиру Југославије. У вези с тим, америчка администрација је назначила да ће, у случају оружаног сукоба на Косову и Метохији, Американци унилатерално интервенисати ради заштите Шиптара.¹ Међутим, крајњи разлог за ту интервенцију никада до сада није прецизиран, још мање објашњен, а најмање оправдан. Мишљења да се Шиптари боје да су их Американци оставили „на цедилу“ нису оправдана, мада Бугајски наглашава да је задржавањем „спољњег зида санкција“ против Југославије Београду онемогућен приступ међународним финансијским институцијама, па самим тим је успорено, па чак и сасвим заустављено решавање косовске кризе на одговарајући начин. Оправдавајући ставове САД, Бугајски тврди да су отварање америчког информативног центра у Приштини, 1996. године, посета Ругове Вашингтону, где га је примила Мадлен Олбрајт, и њено писмо председнику Србије, а касније СРЈ, Слободану Милошевићу, у којем „захтева да се предузму позитивни кораци за решавање ситуације на Косову без примене силе“, довољни показатељи да САД „мисле на све Албанце“.

Јасно је, међутим, да ће Вашингтон користити Шиптаре и „проблем Косова“ као темпирану бомбу за одржавање сталног притиска на СРЈ и Србију, мада је питање да ли се тако може очувати мир на Косову и Метохији. При томе, упорно се истражују „нове иницијативе за решавање кризе на Косову“, укључујући и именовање специјалног америчког изасланика за Косово, са мандатом сличним оном који је имао Ричард Холбрук у Босни и Херцеговини.

Разматрајући те „нове иницијативе“, Бугајски објашњава неке од њих као „прихватљиве и праведне“. Према првој опцији, коју назива „србизација“, Бугајски каже да би Београд могао да се определи за поступак сличан „етничком чишћењу“ у Босни и Херцеговини. Ако би се применио такав поступак дошло би до крвопролића и ширег отпора Шиптара, што би било повод да се Американци одлуче за интервенцију због бојазни да ће се сукоб проширити на целокупни простор јужног Балкана.

Ако би се применила тзв. опција бившег председника СРЈ Добрице Ђосића, дошло би до поделе територије Косова и Метохије на два дела, с тим што би „албанском делу“ било дозвољено да се припоји Албанији.

¹ Штавише, НАТО отпочео је планирање војне интервенције, а баш на дан посете председника СРЈ Руској Федерацији извео је ваздухопловне војне маневре у ваздушном простору Албаније, Македоније и Грчке као једну од мера војних притисака на СРЈ (16. јун 1998).

Без анализе о томе да ли би то и како могло да се изведе, Бугајски изражава бојазан да би такво решење, готово сигурно, изазвало „етничко чишћење“, односно протеривање Шиптара са дела територије који би припао Србији. То би, у крајњем, „изазвало“ Американце да интервенишу, а сукоб би се проширио – „прелио“, и на околне просторе.

Према трећој опцији, Београд би могао да прихвати „раздруживање“, па би Косово и Метохија добили независност, попут осталих сецесионистичких република претходне Југославије. Бугајски сматра да би та опција била прихватљива за Београд ако би такав расплет кризе био цена за међународно признање СРЈ и за добијање финансијских кредита који су неопходни да би земља „преживела“. Међутим, то би изазвало реакције Црне Горе, јер би, вероватно, албанско мњење и Шиптари који живе на територији те југословенске републике захтевали исти статус и за шиптарско становништво које би „остало под окупацијом“.

Четврта опција, је нека врста прелазног решења, које би било компромис у односу на претходне опције. Наиме, ако би се територија Србије федерализовала, па тако створена „српска федерација“ подигла на ниво СРЈ, добила би се „савезна федерација“ од три републике, у којој би Косово и Метохија, као „Република Косова“, чинили једну од три републике. Бугајски сматра да је та опција најприхватљивија за Шиптаре јер је нека врста прелазног решења на путу остварења отцепљења и проглашења самосталности.² Такав сценарио подразумева јужну српску покрајину као једну од федералних јединица, која би, уз помоћ иностраних чинилаца, пре свега САД, НАТО-а и, посебно, Немачке, применом притисака, настојала да добије самосталност. Нема, међутим, објашњења шта би се десило ако изостане подршка спонзора или међународне заједнице. Вероватно се подразумева да ће дотле сви релевантни међународни чиниоци бити под контролом креатора „новог светског поретка“ или његовог „повереника“ за Европу.

Посета немачког министра иностраних послова Клауса Кинкела Тирани, почетком 1998. године, наговестила је жељу да се реализује баш та последња опција Јануша Бугајског. „Не сме се дозволити да мањина од десет посто становништва малтретира већински живаљ од 90 процената,“ рекао је Кинкел, и изразио жаљење што проблем „земље Косова“ није решен мировним споразумом из Дејтона, уверавајући своје домаћине да ће се лично заложити да „већина“ на Косову и Метохији коначно добије „најширу аутономију“. И тог пута, сасвим је очигледно, Немачка је желела да за себе осигура улогу судије, мешајући се на најгрубљи начин у унутрашње послове појединих земаља, макар и по цену да поруши све што се на плану смиревања до тада постигло, па и по цену изазивања новог рата, попут оног који је био изазван у Хрватској и бившој југословенској републици Босни и Херцеговини.

² У суштини, то је план Енвера Хоџе, који је саопштен на конгресу Албанске партије рада још 1981. године.

При томе, случајно или намерно, избегава се размишљање о опасностима које би такав рат донео Европи због уплитања ваневропских чинилаца на основу исламских екстремних идеја, оваплоћених у облику „добровољаца за свети рат – дихад“, који је део свог лица показао и током рата на територији бивше југословенске републике Босне и Херцеговине. Али не само то. Активности самозване „Ослободилачке војске Косова“ већ увелико спроводе те идеје, ширећи своја дејства, за сада, само на Македонију, своју „другу оперативну зону“.

Уосталом, у својој визији Немачке Кинкел ичигледно види и „Велику Немачку“, у којој би, вероватно, опет била Аустрија, италијанска покрајина Алто Адиђе, француске покрајине Алзас и Лорен и ко зна које још територије. Рецепт је прост: и на тим територијама живи око 90 одсто Немаца, а ниједна од тих територија, које су у саставу других држава, сем Аустрије, нема „најширу аутономију“, какву Кинкел жели да избори за Косово и Метохију, односно за Албанце који живе на тој територији. Дакле, по аналогiji и принципу преседана био би решен и „немачки проблем“.

Што се сецесиониста на Косову и Метохији тиче, уочљива су три правца деловања. Прво, политички облик манифестације сепаратистичке воље, демонстриран, углавном, деловањем Демократског савеза Косова Ибрахима Ругове и других који се њему супротстављају (Адем Демаћи, Реџеп Ђосја, Љуљета Пуља-Бећири, Хајрулах Горани и други). Други облик је деловање „владе у егзилу“, веза с Албанијом и лобирање са западним земљама, уз коришћење активности дипломатске службе, обавештајних служби (ЦИА, БНД, албанска, турска и иранска обавештајна служба) и тајних служби више муслиманских земаља, деловање преко Уједињених нација и лобиста земаља које подржавају сецесионистичке лидере са Косова и Метохије.³ Трећи правац је лобирање према САД (Конгрес и Сенат) агенције за односе са јавношћу („Рудер Фин“ и „Хил и Нолтон“, на пример), али и према глобалној интернационализацији „косовског питања“ преко свих доступних медија и коришћењем свих расположивих средстава.

„Преузимање одговорности“ за учињене терористичке акте приказује се као политички гест, али се, истовремено, још чвршће везује за сепаратистичку политику, за тероризам, што невољно али јасно признаје и Демаћи, изјављујући да ће терористе „замолити да не делују за време, до и током избора“, који су тајно одржани 22. марта 1998, и прећутна сагласност америчке администрације, као и безуспешни покушаји групе америчких конгресмена да присуствују тим „изборима“. Истовремено, Југославији и Србији је запређено санкцијама ако не „предузму све да до дијалога са Албанцима дође“, а сви покушаји легалне власти да успостави дијалог са сецесионистима унапред су проглашени као фарса. Дакле, још једном је покренут механизам

³ Опширније: Милан В. Петковић, *Current stage of evolution of the „Eastern question“* „Serbia in the world“, № 78, Belgrade, March 1998, pp. 28–39.

одлучивања по систему двоструких стандарда, двоструког система вредности и занемаривања интереса других када је реч о сопственим интересима. Важно је, ипак, да, за разлику од ранијих случајева, САД не уживају потпуну подршку савезника и других значајних чинилаца међународне заједнице: Кина је јасно ставила до знања да је против сваког мешања са стране у унутрашње послове појединих земаља, трио Француска – Немачка – Русија није подржао ставове САД, Контакт-група није донела одлуку какву су желеле САД, а и неке земље чланице НАТО-а, појединачно, не одобравају америчку, европску и, посебно, балканску политику, нарочито кад је у питању толерисање уплитања исламског чиниоца у решавање балканских несугласица и сукоба.⁴ А тај чинилац постаје веома значајан у односима на Балкану.

Закључак

Односи Југославије и Сједињених Америчких Држава и Северноатлантског пакта веома су сложени и, донекле, противуречни. С једне стране, САД, па са њима и НАТО, као једина „права“ суперсила и држава под чијим је покровитељством склопљен мир на простору БиХ и Ердутски споразум за Источну Славонију, заинтересоване су за стабилност Балкана и сматрају СР Југославију незаобилазним чиниоцем стабилности у региону. С друге стране, САД Југославију посматрају, на основу међусобних политичких разлика, и као земљу чије место још увек није дефинитивно одређено у новом међународном поретку у Европи. Замену за раније блиске односе са Југославијом САД нашле су у развијању присних односа с Албанијом, Хрватском, Мађарском, Румунијом, Бугарском, Македонијом и другим земљама које су приступиле програму „Партнерство за мир“. Неке од њих су већ примљене у НАТО, а већина то жељно ишчекује. Краткорочно, САД своје односе са Југославијом условљавају њеним прихватањем решења за претходну Југославију, нормализацијом односа са бившим југословенским републикама, решавањем проблема Косова и Метохије, брзином унутрашњих промена и другим. Због тога су САД задржале тзв. спољњи зид санкција према СРЈ, а прете и увођењем нових или повратком укинутих санкција, макар и једнострано, ако се Југославија не повинује њиховим захтевима. Дугорочно, перспектива Југославије види се у приступању иницијативи „Партнерство за мир“ или иницијативи *SECI*, или у некој врсти „позитивне неутралности“, односно неискривања знакова непријатељства према америчким иницијативама.

С европским чланицама Контакт-групе – Великом Британијом, Немачком и Француском – СРЈ има знатно другачије односе. Док Велика Британија у потпуности или скоро у потпуности подржава САД,

⁴ После руско-југословенског самита у Москви, 15. и 16. јуна 1998, Руска Федерација је јасно ставила до знања Западу да би било каква примена силе на Балкану била повратак на „хладни рат“ и све оно што уз њега иде, мада је та формулација касније избегавана.

дотле Немачка и Француска желе да нагласе европску црту Запада кроз иницијативе везане за решавање питања Косова и Метохије на европском нивоу, без утицаја или са сасвим малим утицајем ваневропских чинилаца. При томе се мисли не само на САД него и на исламски чинилац, који почиње да их брине као експанзионистичка сила ваневропског порекла. У вези с тим, слажу се са Русијом, која, од почетка, жели да се политички врати на Балкан у сјају велике силе, па и уз помоћ неких чланица НАТО-а, односно Европске уније. То потврђује и последњи састанак на врху, у Москви, између Русије, Немачке и Француске.

Југославија је учинила видан напор да унапреди своје односе с европским земљама и, посебно, с Европском унијом, настојећи, истовремено, да поправи и односе са САД, али у томе није успела због немогућности да усагласи ставове унутрашњих политичких чинилаца у вези с неким проблемима и питањима који за земљу имају изузетан значај. Због тога је, после инсистирања Запада и САД да се проблем Косова и Метохије интернационализује, дошло до поновног захлађења односа и претњи санкцијама.⁵ Насупрот томе, може се очекивати да ће односи са Русијом, Кином и већином земаља средње и источне Европе, али и многим ваневропским земљама, бити успешнији. Промене у југословенској спољној политици, међутим, биће дугорочно условљене економским, социјалним и политичким променама у самој земљи и њеном способношћу да се прилагоди међународном окружењу. При томе, основни постулати југословенске политике не смеју да се запоставе или наруше. У томе је и највећи проблем СР Југославије па ће од начина и степена решавања појединих сегмената тог проблема зависити место и улога наше земље у будућем политичко-економско-социјалном поретку Балкана, Европе и света. При томе, помоћ споља ће, вероватно, бити минимална и условљена уступцима разних врста, о чему посебно треба водити рачуна.

Литература:

1. Janus Bugaïsky, *Comportiment of local factors in Balkan crisis*, Center for Strategic Studies, Washington D.C., 1998.
2. *America's intervention in the Balkans*, текстови са конференције у Чикагу, The Lord Byron Foundation for Balkan Studies, Chicago, March 1997.
3. Isabelle Vichniak, *Un organe de l'ONU critique le système des sanctions économiques*, Balkans-Infos, № 19, Janvier 1998, Paris.
4. *Kosovo and Metohija*, Federal Ministry of Foreign Affairs, Belgrade, May 1998.
5. Димитри Аналис, *Иза кулиса југословенске кризе*, „Смисао“, бр. 3, Београд, март 1998, стр. 34–39.

⁵ На заседању Министарског савета ЕУ, 8. јуна 1998, активирани су казнене мере против СРЈ, али их је Контакт-група привремено сторнирала после отпочињања српско-шиптарског дијалога.

Кривично дело необезбеђења при војним вежбама

УДК 344.13:355.541.2

Др Александар Игњатовић, генерал-мајор

У уводном делу текста аутор указује на оправданост исцрпних прописа о мерама обезбеђења ради безбеднијег и сигурнијег руковања и употребе средстава и наоружања при војним вежбама и спречавања наступања тешких последица. Прописане мере безбедности требало би стриктно да се примењују, јер су за супротно поступање предвиђене морална, дисциплинска и кривична одговорност.

Највећи део текста односи се на кривичну одговорност за кривично дело необезбеђења при војним вежбама. При томе, детаљно су анализирани сви елементи кривичног дела необезбеђења при војним вежбама, с посебним освртом на специфичности тог кривичног дела. Оне се, пре свега, односе на радњу извршења кривичног дела као основног елемента. Радња извршења код кривичног дела необезбеђења при војним вежбама одређена је у бројним прописима о војној организацији и раду у њој, као и о руковању и начину употребе наоружања и других техничких средстава, па је реч о кривичном делу са бланкетном нормом, што је специфичност. Осим тога, карактеристична је и последица тог кривичног дела: састоји се у повреди и у угрожавању неког добра (људских живота или имовине), што је карактеристика за само неколико кривичних дела.

Аутор у чланку разматра веома важно питање утврђивања узрочне везе између радње и последице. То деликатно питање за сваку кривичну одговорност посебно је значајно за то кривично дело, јер је реч о тзв. кривичном делу нечињења, а опште прихваћено мишљење јесте да се нечињење не може сматрати узроком неке последице. Међутим, то не важи за наведено кривично дело, јер се нечињење сматра узроком последице, пошто је учинилац био правно обавезан на чињење садржано у спречавању последице.

На крају, аутор анализира узроке извршења тог кривичног дела и предлаже мере за њихово отклањање. У суштини, оне се састоје у поштовању постојећих прописа и наређења, повећању дисциплине и одговорности у раду (при извођењу вежбе), претходним практичним припремама одређене вежбе (правовремени преглед полигона и контрола оруђа, оружја и муниције) и правилном спровођењу завршнице вежбе.

Потреба за високим нивоом спремности и обучености војника, како у извођењу борбених дејстава, тако и у руковању најразноврснијим савременим оруђима и оружјем, условљено је начином вођења савремених ратова. У томе су војне вежбе и обука, ако не једини, засигурно најважнији и незаменљив облик обучавања и увежбавања људства у практичном руковању оружјем и вођењу оружане борбе. Да би обучавање што боље успело, чине се настојања да се војне вежбе и обука изводе у условима који су приближни ратним условима. Све то (ангажовање мноштва људи и технике и сложеност и динамика одвијања војних вежби и обуке) садржи и одређени степен опасности и ризика, пре свега по здравље и живот људи који непосредно учествују у њима, а потом и по друга лица и њихову имовину. Намеће се као нужно питање како да се ускладе два циља: с једне стране, треба организовати наведене облике обуке војника и припремити се за вођење оружане борбе и, с друге стране, што је могуће више отклонити или бар смањити наведени ризик и опасност по људство и имовину, како не би дошло до смртних случајева, телесних повреда и већег оштећења имовине. Поред тога, даље непрекидно усавршавање и нужно увођење новог оружја, нових оруђа и технике уопште, по начину употребе и снази дејства, ствара истовремено веће опасности по безбедност оних који рукују њима и других чија безбедност може да буде угрожена у границама домета дејстава тих средстава.

Већи степен угрожавања безбедности људи и имовине, који је настао даљим процесом усавршавања наоружања и технике и повећања њиховог борбеног ефекта, нужно намеће потребу даљег дограђивања мера безбедности прописаних различитим упутствима, приручницима и програмима за руковање тим борбеним средствима, као и детаљно прописивање нових мера, нарочито при увођењу нове борбене технике у наоружање. Истина је да се за све ситуације које могу настати употребом савршенијег и савременијег оружја не могу одмах прописати све потребне мере безбедности, што старешинама налаже да уложе све своје знање и огроман труд за самоиницијативно предузимање најцелисходнијих и најпотребнијих мера обезбеђења ради спречавања несрећних случајева. Када се одређене мере безбедности у пракси потврде као успеле, треба их што пре предвидети у прописима. Доношење исцрпних прописа о мерама обезбеђења омогућује безбедније руковање и сигурнију употребу средстава наоружања и спречавање тешких последица. Међутим, активност на спречавању тих последица за време војних вежби и обуке не исцрпљује се прописаним мерама безбедности већ и њиховом стриктном применом. Због тога су предвиђене најразличитије врсте одговорности за потврду тих прописа и за њихове прекршиоце. Помоћу њих треба да се изграде моралне обавезе код оних који су дужни да те прописе примењују, али и да се репресивним мерама обезбеди њихово остваривање, тј. примена.

У оквиру постојећих врста одговорности, као што су морална, дисциплинска и друге, предвиђена је и кривична одговорност, као

најтежа и последња врста одговорности за лица која нису предузела прописане, наређене или друге очигледно потребне мере обезбеђења или обазривости да не дође до несреће. Она је обухваћена кривичним делима непредузимања мера за заштиту војне јединице из чл. 212. Кривичног закона СРЈ, а нарочито кривичним делом необезбеђења при војним вежбама из члана 213. Кривичног закона СРЈ. Оба кривична дела су прописана „ради заштите људских живота и имовине предузимањем прописаних, наређених или очигледно потребних мера“, због чега имају много сличности. Међутим, између њих постоје и разлике, а основна је та што је кривичним делом из чл. 213. Кривичног закона СРЈ прописано предузимање наведених мера само за време војне вежбе, обуке или опита, а кривичним делом из члана 212. Кривичног закона СРЈ – у свим другим ситуацијама.

Појам кривичног дела

Кривично дело необезбеђења при војним вежбама из чл. 213. Кривичног закона СРЈ постоји када војно лице приликом вежбе, обуке или извођења опита не предузме прописане, наређене или очигледно потребне мере обезбеђења или обазривости, па тиме доведе у опасност живот људи или тешко угрози здравље људи или имовину велике вредности. Такав опис кривичног дела необезбеђења при војним вежбама дат је у одредби чл. 213. став 1. Кривичног закона СРЈ. Међутим, опис тог кривичног дела је у чл. 338. став 1. Кривичног законика СФРЈ био другачије одређен, па је гласио: „војно лице које при вежби, обуци или вршењу опита не предузме потребне мере обезбеђења или обазривости, па услед тога буде проузрокована повреда неког лица или знатна имовинска штета казниће се...“

Наведени појам кривичног дела необезбеђења при војним вежбама одређен у тексту сада важећег закона нужно намеће анализу основних елемената и појма тог кривичног дела, и то: радњу кривичног дела, његову последицу, узрочну везу између радње и последице и субјекте извршења.

Радња кривичног дела

Радња кривичног дела се састоји у непредузимању прописаних, наређених или очигледно потребних мера обезбеђења или обазривости при војној вежби, обуци или извођењу опита.¹ Из законског описа радње извршења кривичног дела произилази да то кривично дело спада у групу кривичних дела која се врше нечињењем – пропуштањем. Кривична дела код којих се радња извршења састоји у нечињењу називају се омисивни деликти. Основна карактеристика те групе кривичних дела,

¹ Тако одређена радња извршења кривичног дела знатно се разликује од оне у ранијем кривичном законнику, где је била означена као непредузимање потребних мера обезбеђења или обазривости.

на и кривичног дела необезбеђења при војним вежбама, јесте да се она врше пропуштањем нечега што је одређено лице било у обавези да предузме – учини. Обавеза предузимања неке радње може да произилази из закона – кривичног или неког другог, из неког другог прописа, из правног посла, радног односа, претходног чињења, односно поверења итд.²

Конкретне радње извршења кривичног дела необезбеђења при војним вежбама нису одређене у кривичном закону, већ бројним прописима о војној организацији и раду у њој, као и о руковању и начину употребе наоружања и других техничких средстава. Из тога произилази друга особеност радње тог кривичног дела, а тиме и самог кривичног дела, а то је да је реч о кривичном делу са бланкетном нормом, тј. о таквој врсти кривичног дела за које се даје само општи оквир радње кривичног дела, док се њено детаљно одређивање, као елемента – бића кривичног дела, препушта неком другом кривичном или некривичном пропису, који може бити садржан не само у другом закону него и у неком нормативном подзаконском акту.³

Према томе, постојање кривичног дела са бланкетном нормом зависи од примене неке норме која треба да одреди елементе бића кривичног дела и да, на тај начин, да садржину бланкетној норми предвиђеној у кривичноправном пропису. Ако таква норма није донета или је престала да важи, онда ни бланкетна норма не може да буде примењена. У чл. 213. Кривичног закона СРЈ, којим је регулисано кривично дело необезбеђења при војним вежбама, није тачно прецизирано непредузимање којих радњи значи извршење радње кривичног дела, већ је само речено: „војно лице које не предузме прописане, наређене или очигледно потребне мере обезбеђења или обазривости“. Из тако означене радње извршења произилази да је реч о многим радњама – мерама, које треба предузети приликом војне вежбе, обуке или опита, и то не само прописаних или наређених (за које се претпоставља да их је учинилац дела знао, јер су му морале бити присутне и пре вежбе) већ и очигледно потребних мера за чије се предузимање, због сплета околности, указала потреба у току вежбе, али су ипак учиниоцу морале бити присутне с обзиром на његова сазнања из дотадашње праксе и искуства.

Те последње мере морају да буду очигледно потребне мере, за разлику од прописаних или наређених, које су појмовно тачно одређене и предвиђене у одговарајућим прописима, што се за очигледно потребне мере не може рећи. Њихово појмовно одређивање подлеже оцени суда, што му још више отежава посао. Пошто је то кривично дело мало обрађивано у теорији, па чак и у теоријским радовима аутора који су се бавили проблематиком кривичних дела против оружаних снага –

² Срзентић–Стајић–Лазаревић, *Кривично право СФРЈ – општи део*, „Савремена администрација“, Београд, 1978, стр. 134–136.

³ Др Љубиша Јовановић, *Кривично право – општи део*, „Савремена администрација“, Београд, 1980, стр. 150.

Војске Југославије, судска пракса нема ослоњаца у теорији, али уз много тешкоћа ипак решава питање одређивања појма „очигледно потребне мере“. У том случају, зависно од конкретне ситуације, неопходно је да се прво утврди које потребне мере обезбеђења или обазривости нису предузете, да ли је реч о очигледно потребним мерама и према којим критеријумима треба оцењивати ту очигледност – да ли по објективним или субјективним (према личним својствима извршиоца дела).

Ради утврђивања чињенице које потребне мере нису предузете, тј. шта је требало предузети, најчешће се користи вештак или група вештака одговарајуће струке. Пошто се радња извршења кривичног дела често састоји из више делатности, потребно је утврдити све те делатности и изјаснити се о свакој од њих, као и о њима у целини, посебно о оним чије је предузимање било очигледно потребно да не би дошло до штетних последица.

Као најчешће радње извршења кривичног дела необезбеђења при војним вежбама у пракси се појављују: непредузимање прописаних мера приликом гађања, нарочито обезбеђења и осматрања стрелишта, неправилно поступање приликом гађања, нетачно бројање и евидентирање, алкаво уништавање неексплодираних мина, неправилно и непрописно руковање оружјем, оруђима и борбеним средствима итд. Има много примера непредузимања прописаних мера приликом руковања минско-експлозивним средствима и извођења опита са њима, у организовању и извођењу бојног гађања ручним бомбама, извођењу марша, организовању маршевске колоне и њеног прописног кретања, размештаја на простору, логоровања и обављања бројних других задатака.

Из наведених радњи извршења кривичног дела произилази да се појам обуке и вежбе шире тумачи и да обухвата не само активности које су временски и просторно везане за делатности на полигонима и у другим просторијама већ и активности које им претходе или следе иза њих (на пример, издавање убојног материјала за обуку или вежбе и враћање његових остатака у складиште после обуке, односно вежбе, уништавање неексплодираних зрна на терену и слично). На тако шире схватање појма вежбе упућује и тумачење законског израза „при вежби“, који означава шири појам од појма „у склопу вежбе или обуке“ јер обухвата и пропусти одређених војних лица у вези с мерама обезбеђења предузетим у фази организовања војне вежбе, као и оним које по обављеној вежби непосредно следе. И судска пракса се изјаснила за такво шире схватање наведених појмова. Тако се у пресуди Врховног војног суда ПК бр. 559/68 каже да: „уништавање неексплодираних бомби за време гађања спада у део обуке, јер је очито да се овакав рад не може одвојити од тока саме обуке“. Посебно је у вези с тим јасно изражен став Врховног војног суда у пресуди ПК бр. 298/94, где се наглашава: „Свака обука, па и војна, сложен је процес који се састоји од нормативног регулисања, а затим од планирања, припреме, извођења и анализе извршене обуке. У том процесу учествује више лица, од којих свако извршава одређене задатке. Један од задатака у извршавању војне

обуке је и њено материјално обезбеђење, у коме је оптужени С. В. као руковалац наставних средстава, био дужан да извођачима обуке изда средства из магацина. То издавање, свакако, подразумева и контролу издавања баш оних средстава која су потребана“.

Под војном вежбом се подразумева форма обуке војних јединица у приближно ратним условима. Вежбе већих јединица се називају маневрима. Циљ вежби је да се јединице обуче у практичном извођењу борбених дејстава, командовању и снабдевању, и да се провери њихова борбена способност, исправност технике, и слично.⁴

Обука је организована делатност којом се оружане снаге оспособљавају за употребу првенствено у рату, а и миру. Она се састоји од увежбавања, стицања и усавршавања општих и војнострукних знања и вештина, као и развијања навика и физичких способности појединаца и јединица.⁵

Под опитом се подразумевају истраживање, развој, производња и употреба оружја, оруђа и друге војне опреме и технике, а састоји се од експерименталног испитивања у лабораторији, на полигону или у експлоатационим условима ради утврђивања и провере тактичко-техничких и других особина и функционисања при употреби.⁶

Последица кривичног дела

Општеприхваћена дефиниција за последицу јесте да је то произведена промена или произведено стање у спољном свету.⁷ Ако је та промена или произведено стање резултат дејства радње кривичног дела, онда се говори о последици кривичног дела. С обзиром на то како се манифестује последица кривичног дела, разликују се кривична дела повреде и кривична дела угрожавања. Последица кривичних дела повреде састоји се у уништењу или оштећењу неког добра, а последица кривичних дела угрожавања – у стварању опасности за извесно добро. Створена опасност у случају кривичних дела угрожавања може да буде конкретна или апстрактна. Конкретна опасност постоји ако је опасност стварно наступила за неко добро, тј. ако је могућност наступања повреде била тако великог степена да је постојала вероватноћа да ће наступити. Апстрактна опасност постоји онда када опасност није наступила за неко добро, али је постојала извесна могућност да наступи.

На основу анализе последица кривичног дела необезбеђења при војним вежбама према садашњем законском решењу, оно је једно од ретких кривичних дела у којем се последица састоји и у повреди и у угрожавању.

Према чл. 338. Кривичног законика из 1951. године, последица кривичног дела необезбеђења при војним вежбама састојала се у

¹ Група аутора, *Коментар Кривичног закона СФРЈ*, „Савремена администрација“, Београд, 1978, стр. 688.

² Исто.

³ Миомир Лутовац и др Јован Павлица, *Кривична заштита оружаних снага СФРЈ*, „Војноиздавачки завод“, Београд, 1980, стр. 217.

⁴ Срзентић–Стајић–Лазаревић, исто, стр. 140; др Љубиша Јовановић, исто, стр. 101.

повреди неког лица, проузрокованој смрти или имовинској штети (знатној или великих размера), што значи да то кривично дело није спадало у кривично дело угрожавања, већ у кривично дело повреде. Међутим, у Кривичном закону СФРЈ из 1977. године напуштено је раније решење, и у чл. 213. став 1. као последица кривичног дела предвиђено је и довођење у опасност живота људи, тешко угрожавање њиховог здравља или имовине велике вредности. Дакле, предвиђено је и угрожавање као последица кривичног дела. У ставу 2. тога члана задржано је решење из ранијег кривичног законика, где је последица била одређена као повреда. Иста је ситуација и са Кривичним законом СРЈ из 1992. године, у којем је, у суштини, преузет основни текст Кривичног закона СФРЈ из 1977. године, с тим што је преименован у Кривични закон СР Југославије. Према томе, с обзиром на наведену промену у начину одређивања последице, кривично дело необезбеђења при војним вежбама из чл. 213. Кривичног закона СРЈ у основном облику (став 1) спада у кривична дела угрожавања, док у квалификованом облику (став 2) спада у кривична дела повреде, па дело постоји не само када је дошло до смрти неког лица или до његовог телесног повређивања већ и ако су доведени у опасност животи људи, или ако је тешко угрожено њихово здравље или имовина велике вредности. И у једном и у другом случају штетна последица је усмерена против живота и здравља људи и имовине. Истина, у том закону се децидирано не наводи о којој и чијој имовини је реч, али је сасвим јасно и у пракси о томе нема спора да је реч о имовини у најширем смислу речи, тј. како о имовини физичких, тако и о имовини правних лица, па и о војној, односно државној имовини.

Док је за кривично дело непредузимања мера за заштиту војне јединице из чл. 212. Кривичног закона СРЈ последица „уже“ одређена и односи се само на људе, стоку, имовину и друга материјална добра која припадају одређеној јединици и која су поверена одређеном војном старешини, за кривично дело необезбеђења при војним вежбама не одређује се о „којим људима“ и „чијој имовини“ је реч. Најчешће је реч о људству и имовини из састава јединице или јединица које учествују у вежби, обуци или опиту, мада, и поред великих мера предострожности, могу да буду угрожени и животи људи и имовина на читавом терену на којем се вежба непосредно одвија, па и на ширем подручју. У пракси су забележени бројни примери да су штетне последице управо погодиле људе и имовину изван састава јединица које су учествовале на вежби (мештане околних села или насеља, њихову стоку и другу имовину).

Уколико се такве негативне појаве и пропусти не прате и не отклањају уочене слабости у организацији војних вежби, нарочито оних већих размера, у којима на широком подручју учествује огроман људски и материјални потенцијал, наведених случајева, па и оних са најтежим последицама, биће и убудуће, поготову што се јединице Војске Југославије, због наметнуте тежње да се прате најсавременија достигнућа у ратној техници, наоружавају савременим оружјем, оруђима и другим

борбеним средствима са великим дометом и јаким разорним и другим негативним дејством у ширим размерама.

Осим наведене просторне дистанце на којој могу наступити штетне последице, занимљива је и временска дистанца наступања тих последица. Наиме, учињени пропусти у раду и непредузимање одговарајућих мера не морају одмах да резултирају штетним последицама. Често штетне последице због учињених пропуста настају касније, понекад и после више месеци, па и година. На пример, на стрелишту или месту одржавања вежбе остану неексплодираних мине или друга распрсквајућа средства или предмети, које касније неко пронађе (најчешће деца) и активира, те дође до повређивања или смрти.

Термини за означавање последица тог кривичног дела донекле су непрецизни. Уз уважавање свих разлога због којих је законодавац морао да употреби бројне ирзасе: „живот људи“, „здравље људи“, „имовина велике вредности“, „имовинска штета великих размера“, ⁸ чини се да је реч о истим или барем веома блиским појмовима, па се могло избећи њихово гомилање и непотребно набрајање. На тај начин појам последице је широко одређен, односно, прилично неодређен и променљив, нарочито у случају када не наступи конкретна повреда – последица, већ дође само до апстрактне последице – када се „доведе у опасност“ живот људи или тешко угрози њихово здравље или имовина велике вредности. У таквим ситуацијама је потребан додатни напор за утврђивање, односно оцењивање да ли су и колико доведене у опасност наведене вредности, тј. када се може сматрати да су доведене у опасност, јер је и сам појам „доведе у опасност“ неодређен, преширок и нејасан, тако да изазива много полемике и дилеме у тумачењу.

Непрецизност наведених израза посебно је очигледна када се анализира израз „друге тешке последице“. ⁹ Наиме, није јасно шта се при томе мисли, на које последице, да ли на оне које се не односе на људске животе, њихово здравље и имовину, да ли таквих уопште има и, ако их има, које су то последице. Чини се да таквих последица изван наведених последица нема, и да је законодавац, плашећи се да нешто (неку последицу) не испусти, отишао у другу крајност, чинећи законски текст непрецизним и опширним, насупрот интенцији да мора бити кратак, прецизан и јасан. Решење за тај проблем налази се у одредби чл. 338. Кривичног законика, који је био на снази до 1977. године, који није садржао тако неодређену формулацију. Наиме, у пракси спровођења новог кривичног закона, а то је период од 20 година, најбоље се показало да унете новине за то кривично дело скоро уопште нису

⁸ Према закључку бр. 4/94 Саветовања кривичних одељења од 1994. године, имовином велике вредности сматрао се износ који прелази 15.000 динара, а имовинском штетом великих размера – штета чији износ прелази 100.000 динара. С правом се поставља питање да ли су ти износи већ превазиђени, а ако нису, вероватно ће бити у блиској будућности.

⁹ Неодређеност тог термина наглашава и др Зоран Стојановић, *Кривични закон СРЈ* (са коментаром и регистром појмова), НИУ „Службени лист СРЈ“, Београд, 1995, стр. 215.

примењиване, што значи да и нису биле потребне, или барем не у мери у којој су уведене.

Узрочна веза између радње и последица

На основу наведеног схватања радње и последице предметног кривичног дела у теорији и пракси, поставља се као проблем узрочна веза између радње и последице. Јер, проблем узрочности, не само у теорији кривичног права већ и у пракси, једно је од најзначајнијих питања. Кривичноправни појам и значај узрочности тесно је повезан са филозофским појмом о међусобној повезаности и условљености појава у природи и друштву. Наиме, све појаве у природи и друштву међусобно су повезане закономерном ланчаном узрочношћу, тако да једна доводи до друге, а та до настајања сваке следеће итд. У том општем и непрекидном току није могуће установити која је појава узрок а која последица, ако се посматрање не ограничи на одређени случај – догађај, као на тренутак и делић тог огромног и свеобухватног тока.¹⁰

Мада се постојање узрочности као нужног елемента сваког кривичног дела подразумева, посебно је важно да је узрочна веза између радње и последице код тог кривичног дела нарочито наглашена, јер се кривично дело необезбеђења при војним вежбама налази у групи оmissивних кривичних дела, тј. дела извршених нечињењем. Због тога се узрочност код тог кривичног дела не може расправљати на начин како се то чини за кривична дела извршена чињењем.¹¹ Међутим, у садашње време је веома доминантна и широко заступљена теорија правне узрочности нечињења. Према тој теорији, нечињење се сматра узроком последице ако је учинилац кривичног дела био правно обавезан на чињење садржано у спречавању последице. Сходно таквом схватању је и нормирање чл. 30. став 2. Кривичног закона СРЈ, који гласи: „Кривично дело може бити извршено нечињењем само када је учинилац пропустио чињење које је био дужан да изврши“. Зато приликом утврђивања узрочности код кривичног дела необезбеђења при војним вежбама треба прво утврдити активне субјекте, тј. војна лица која су у конкретном случају била дужна да предузму потребне мере обезбеђења или обазривости, а затим утврдити да ли би се радњом која се у одређеном тренутку очекује од тих лица спречило наступање забрањене последице. У питању су радње предвиђене прописима или радње диктиране околностима у оквиру којих се изводи обука, вежба или опит. Другим речима, код кривичних дела те врсте, па и кривичног дела необезбеђења при војним вежбама, неспречавање последице изједначаје се са њеним проузроковањем, под условом да постоји правна дужност да се делује на спречавању последице.

¹⁰ Др Љубиша Јовановић, *исто*, стр. 104.

¹¹ Има теорија према којима нечињење не може да буде узрок последице, односно узрок може да буде само нека промена у спољном свету, као што је то случај код чињења. Међутим, нечињење не производи никакву промену, па се и не може рећи да је нешто учињено нечињењем.

Радња спречавања последице код тог кривичног дела мора да буде таква да се једино пропуштањем њеног извршења могла проузроковати забрањена последица. Израз „проузроковати“ јасно обележава потребу постојања узрочне везе између пропуштања и забрањене последице, односно да је пропуштање непосредно проузроковало последицу, а не и да је само допринело да до ње дође, тј. да је условило заједно са још неким пропустима. У случају да постоји више пропуста који су довели до наступања последице, треба тражити који је међу њима узрок, а који су условили последице. Од правила да се услови не сматрају узроком последице изузетак је случај када је услов по свом дејству такав да се може сматрати проузроковањем последица, тј. када постоји узрочни однос између њега и последице која је наступила. Ако узрочне везе нема, не постоји ни кривична одговорност војног лица, без обзира на то што су се стекли други елементи – пропуштање и повреда, односно штетна последица. Према томе, не може се то кривично дело ставити на терет, на пример, руковоацу вежбе или другом одговорном војном лицу за безбедносно извођење војне вежбе на којој је дошло до повреде или смрти неког лица или до одговарајуће имовинске штете, без обзира на то што је оно пропустило да предузме прописане, наређене или очигледно потребне мере обезбеђења или обазривости, ако наведене последице нису проузроковане пропуштањем тих мера.

У пракси војних правосудних органа, нарочито тужилаштва и првостепених војних судова, постоји тенденција ширег схватања узрочне везе, па и њене примене у конкретним случајевима. Осим тога, и сами оптужени, као и њихови браниоци, често указују на то да су узрок настале последице пропусти других војних лица. Такво понашање одбране углавном је срачунато на то да се узрочна веза између нечињења, односно пропуста одређених лица и последице која је наступила пребаци на та друга лица и тиме избегне кривична одговорност оптужених. Због таквог тумачења узрочне везе између одређених пропуста и последице долазило је до оптуживања и оглашавања кривим појединих извршилаца предметног кривичног дела, али је Врховни војни суд, одлучујући по жалбама, интервенисао уз образложење да нема узрочне везе између пропуштања оптуженог и последице која је наступила, односно да се сувише широко иде у тумачењу узрочности. У вези с тим, задатак суда је да утврди која је радња (пропуштање) непосредни узрок последице, односно да та радња или радње морају бити таквог карактера да проузроковањем последице прекидају узрочни ланац евентуалних пропуста других лица.

Субјекти извршења дела

Извршиоци кривичног дела необезбеђења при војним вежбама могу да буду само војна лица. Јасно је да су појмом „војно лице“, употребљеним у чл. 213. став 1. Кривичног закона СРЈ за означавање субјекта извршења кривичног дела, обухваћена сва лица у смислу чл. 113, т. 5.

Кривичног закона СРЈ, па и војници на одслужењу војног рока, лица из резервног састава док се као војни обвезници налазе на војној дужности и цивилна лица која обављају одређену војну дужност. Основни услов да сва та и друга лица обухваћена појмом „војно лице“ могу да буду извршиоци тог кривичног дела јесте да су приликом вежбе, обуке или извођења опита била обавезна да предузму прописане, наређене или очигледно потребне мере обезбеђења или обазривости, али их нису предузела. Истина, у законском тексту наведеног кривичног дела не наводи се изричито поменута обавеза војних лица да предузму одговарајуће мере обезбеђења или обазривости, али она произилази из тумачења законског текста. Међутим, без обзира на то, можда би, ради што јаснијег одређивања субјекта извршења дела, *de lege ferenda* требало нешто другачије одредити субјекте извршења тог кривичног дела. Наиме, требало би прецизирати да је извршилац кривичног дела лице које је дужно да приликом обуке, вежбе или опита предузме прописане, наређене или друге потребне мере, јер учинилац тог кривичног дела не може да буде и војно лице које је само имало задатак да учествује на вежби, па је током вежбе извршило кривично дело које није у вези са вежбом или тачније, које се не тиче предузимања наведених мера ради безбеднијег извођења вежбе, обуке или опита. Ко је извршилац тог кривичног дела мора се у сваком конкретном случају утврђивати на основу чињенице које је војно лице било обавезно да при извођењу вежбе, обуке или опита предузме одређене мере како не би дошло до забрањених последица. На пример, командир јединице ће бити одговоран ако приликом форсирања реке није предвидео све потребне мере да не дође до утапања или до друге повреде везане за пропусте током вежбе. Међутим, он неће бити одговоран за то кривично дело ако при извођењу вежбе неко од учесника, и поред издатог наређења, откочи оружје и опалењем повреди некога, који се затим утопи. За ту последицу – повреду и утапање, одговараће онај ко је извршио повређивање, али не за кривично дело необезбеђења при војним вежбама, већ за друго кривично дело, пошто није имао обавезу да приликом извођења вежбе предузима мере обезбеђења.

Вежба, обука или опит најчешће се састоје од мноштва делатности, тако да се током њиховог извођења могу, уколико нису предузете потребне мере обезбеђења, произвести штетне последице предвиђене овим кривичним делом. С обзиром на такву сложеност деловања, осим руковаоца вежбе, за њено безбедно извођење су задужена и друга војна лица, која треба да спроведу одређене мере обезбеђења. У случају непредузимања мера које су обавезна да предузму, та лица могу да буду кривично одговорна за наведено кривично дело. Тако ће бити одговоран осматрач стрелишта ако при извођењу бојног гађања није добро осматрао стрелиште и предузимао активне мере обавештавања, па је неки војник отишао са ватрене линије у зону гађања, где је повређен; такође, биће одговоран командир обезбеђења ако није предузео мере осигурања стрелишта, па је дошло до повређивања или смрти неког лица итд.

Извршиоци кривичног дела необезбеђења при војним вежбама могу да буду не само војна лица која учествују у обуци, вежби или опиту већ и друга војна лица од чијег ангажовања зависи њихово извођење. То су, пре свега, војна лица која су одговорна за материјално обезбеђење извођења вежбе или обуке (издавање муниције, хемијских средстава и слично). У судској пракси је било случајева да су за то кривично дело кривично одговарали руковооци муниције, руковооци магацина и друга лица задужена за материјално обезбеђење јединице јер су погрешно издала материјална средства (на пример, уместо школске – бојну муницију, или уместо једне врсте муниције – другу итд.). У таквим случајевима може да дође до веома тешких, па и смртних последица, за које су, ако не искључиво, знатно крива управо наведена лица, па би било неоправдано да због тога не трпе санкције. Свакако да би међу лицима одговорним за то кривично дело могла да буду и лица која у било којем својству прате вежбу, али под условом да имају овлашћења и да издају наређења којима утичу на ток и начин одвијања вежбе.

На тако широк круг војних лица која могу бити кривично одговорна упућује и опис тог кривичног дела у Кривичном закону СРЈ, који гласи: „војно лице које при вежби, обуци или вршењу опита не предузме прописане, наређене или очигледно потребне мере обезбеђења и обазривости...“ Израз „при вежби“ указује на то да као учеснике вежбе треба схватити шири круг лица, а не само непосредне учеснике у вежби, при чему се упућује на већи број могућих извршилаца дела, што се и у пракси потврђује као сасвим тачно, јер није логично да се неком лицу негира учешће у вежби само зато што није непосредно учествовало у њој, али је учествовало у њеној припреми и без његовог учешћа не би било могуће организовати вежбу. На пример, не може се руковооцу магацина муниције оспорити учествовање у вежби само зато што муницију не издаје на терену, већ у магацину. Такав став је заузет и у пракси првостепених војних судова и Врховног војног суда са ваљаном аргументацијом.

Однос кривичног дела необезбеђења при војним вежбама и кривичног дела непредузимања мера за заштиту војне јединице

Не само по месту и редоследу у Кривичном закону СРЈ већ и по многим другим елементима постоји велика сличност између та два кривична дела. У основи, то су два сродна кривична дела, што потврђује и законски текст основног облика тог кривичног дела, који гласи: „Војни старешина који не предузме прописане, наређене или друге очигледно потребне мере за чување живота и здравља људи који су му поверени, за осигурање и одржавање у исправном стању објеката предмета и средстава који служе борбеној готовости, за уредно снабдевање храном, опремом или материјалом јединице која му је поверена, за чување и негу стоке или да се на време и уредно изврше осигуравајући радови или обезбеђење објеката који су му поверени, па тиме доведе у

опасност животе људи или тешко угрози здравље људи или имовину велике вредности...“

Из описа тог кривичног дела произилази да је и то кривично дело као и кривично дело необезбеђења при војним вежбама, из групе кривичних дела која се врше нечињештем (омисивни деликти). Дакле, и за постојање тог кривичног дела потребно је да постоји обавеза чињења, и то из истих разлога као и код кривичног дела необезбеђења при војним вежбама. Радња извршења је код оба кривична дела дата на потпуно идентичан начин: „ко не предузме прописане, наређене или друге очигледно потребне мере“, па произилази да и код кривичног дела непредузимања мера за заштиту војне јединице конкретне радње извршења нису одређене у Кривичном закону СРЈ, већ у другим прописима. Према томе, реч је, такође, о кривичном делу са бланкетном нормом.

На истоветан начин је одређена и последица оба кривична дела, јер се и код једног и код другог описује речима: „па тиме доведе у опасност живот људи или тешко угрози здравље људи или имовину велике вредности“ (став 1), односно: „ако је наступила тешка телесна повреда или смрт неког лица или имовинска штета великих размера или су наступиле друге последице“ (став 2). Не само да је у законском тексту на исти начин одређена последица за оба кривична дела већ заиста наступају сличне последице, најчешће телесне повреде или смртни случајеви, што значи да су та два кривична дела слична и по тежини последица, које и код једног и код другог кривичног дела имају исти негативни одраз на борбену готовост и спремност јединица за обављање задатка.

Према садашњем законском решењу, оба кривична дела (чл. 212. и 213. Кривичног закона СРЈ) по последици спадају и у кривична дела угрожавања (став 1) и у кривична дела повреде (став 2), док је према раније важћем законском решењу кривично дело необезбеђења при војним вежбама имало за последицу само повреду, а кривично дело непредузимања мера за заштиту војне јединице у основном облику – угрожавање, а у квалификованом облику – повреду, што значи да за постојање дела није било нужно наступање последице, па се може рећи да је оно било кривично дело угрожавања, а кривично дело необезбеђења при војним вежбама – кривично дело повреде.

Поред изнетих сличности између та два кривична дела, постоје и бројне разлике које их ипак чине посебним кривичним делима. Прво, разлика је у погледу субјектата извршења дела. Извршилац кривичног дела из чл. 213 Кривичног закона СРЈ може да буде свако војно лице из чл. 113. т. 5. наведеног закона. Код кривичног дела из чл. 212. Кривичног закона СРЈ извршилац може бити само војни старешина. Дакле, не свако војно лице, већ само надлежни старешина коме су, према одређеним одредбама правила и наређењима, поверени људи, предмети, средства и објекти да се стара о њима, односно да их обезбеђује и одржава у исправном стању, па, у сви с тим, и да предузима одређене мере.

И пасиван субјекат је уже одређен код кривичног дела из чл. 212. Кривичног закона СРЈ у односу на кривично дело из члана 213. тог закона, јер код кривичног дела из чл. 212. то могу да буду људи, стока и материјална добра само јединице која је поверена одређеном војном старешини, док су код кривичног дела из чл. 213, не само људи и имовина из одређене јединице већ и људи и имовина из састава других јединица па и изван Војске Југославије.

Најзад, на основу пажљиве анализе прописаних мера обезбеђења и обазривости стиче се утисак да су оне у чл. 213. Кривичног закона СРЈ уже одређене. Оне то и јесу ако се узме у обзир период у којем треба предузети одређене радње. Наиме, код кривичног дела из чл. 213. Кривичног закона СРЈ предузимање одређених мера обезбеђења и обазривости везано је за тачно одређено време, а то је време трајања вежбе, обуке или опита, наравно са припремним и завршним радњама. Према томе, одговорност одређених лица везана је за пропуштање предузимања одређених радњи у тачно одређеном периоду. Ако се зна да су те радње, без обзира на наведену извесну неодређеност, ипак одредиве, као закључак се намеће да су мере обезбеђења и обазривости у чл. 213. заиста уже одређене. Насупрот тим и таквим мерама, код кривичног дела из чл. 212. Кривичног закона СРЈ постоји, временски, дужа обавеза надлежног војног старешине за предузимање одређених мера и задатака ради очувања људских живота и материјалних средстава. Обично се та обавеза везује за њихово својство на војној служби, њихов статус, одговарајуће постављење на одређену дужност (на пример, командир карауле, командир чете итд.), што, свакако, дуже траје од извођења једне вежбе, обуке или опита, без обзира на то колико дуго они трају или колико се често понављају. Такође, разлика је и у самој природи и квалитету прописаних, наређених и других потребних мера која произилази из наведених разлика у карактеру посла, јер је у случају вежбе, обуке или опита реч о обављању одређених задатака са специфичним карактеристикама, а у случају радњи из члана 212. Кривичног закона СРЈ – о обављању свакодневних дужности, у оквиру којих су те обавезе и задаци бројнији и разноврснији.

Узроци кривичног дела необезбеђења при војним вежбама и мере за њихово отклањање

Обично се узроци једне појаве деле на узроке објективног и субјективног карактера, што се може учинити и с узроцима кривичног дела необезбеђења при војним вежбама. На основу досадашње праксе, од узрока субјективног карактера на првом месту би се могли навести непоштовање и занемаривање постојећих прописа и наређења. Наиме, најчешће је до тешких повреда и погибија на вежбама и током обуке долазило због тога што се нису поштовали прописи о организовању припреме вежбе, а нарочито прописи којима се регулишу поступци за време самог извођења, као и непосредно после вежбе. Основни разлог

наведеног непоштовања и занемаривања постојећих прописа и одређених поступака у раду јесте самоувереност у стечено искуство и своје способности. Због тога су се поједина лица задужена за обављање одређених задатака, па и оних кључних (на пример, руковалац гађања или командир обезбеђења), олако односила према својим задацима непосредно пре вежбе, због чега је у току вежбе долазило до ризика од којих се неки нису могли савладати, па су завршени са кобним последицама. Због непоштовања прописа и одређених поступака у раду чести су случајеви да се бојна гађања изводе рутински, да се прецизно не евидентирају неексплодираних мине и друга експлозивна средства, да се детаљно не претражује терен, да се не прегледа наоружање свих војника, да се све то уради на брзину, на једноставан и импровизиран начин због чега најчешће долази до нежељених последица. Веома често се не поштују прописи ни приликом уништавања неексплодираних зрна, која, противно прописима, руковалац гађања уништава паљењем у присуству војника, без пиротехничара, који је једино позван да уништава неексплодираних средства, што је, такође, изазивало веома тешке последице, било приликом самог уништења средстава, било да средства нису сасвим уништена, па су их пронашла друга лица (најчешће деца), која су их непажњом активирала и страдала. Даље, један од могућих узрока јесте непоштовање прописа приликом одређивања и обележавања зоне сигурности, због чега је долазило до повређивања или, чак, и смрти војника стражара, односно других лица која су се налазила у близини те зоне. Непрописно држање и разврставање муниције, како у приручним магацинима, тако и током гађања, често доводи до замене једне врсте бојне муниције другом, или бојне муниције школском муницијом, што је чест узрок извршења наведеног кривичног дела, односно доводи до несрећних случајева. Такође, нестручност и недовољна практична обученост, нарочито младих старешина одређених за руковоаоце вежби, једна је од околности која је условљавала неприпремљено и неорганизовано извођење вежби, што је доводило до пропуста у раду који су проузроковали штетне последице. Ту је очигледно изостала помоћ и контрола претпостављених старијих и искуснијих старешина, за које се не поставља питање кривичне одговорности, али понекад има места за другу врсту одговорности – моралну одговорност. Препуштени сами себи приликом извођења гађања, организатори су сву пажњу концентрисали на постизање што бољих резултата, занемарујући безбедност учесника у вежби и других лица, односно то да је потребно, пре свега, безбедно извести вежбу, а затим тежити што бољем резултату, јер и најбољи резултати остају у сенци ако се догоди несрећан случај. Најзад, субјективни чинилац јесте и незнање за постојање одређених наређења, правила и упутстава којима се регулишу одређена питања безбедности људства и материјалних средстава. Наиме, често се млађим старешинама приликом пријема дужности не укаже на постојање свих тих наређења и упутстава, па за њих сазнају тек када се догоди неки случај или када се покрене кривични поступак.

Узроци објективног карактера ређе доводе до несрећних случајева и превазилазе домен предметног кривичног дела. Ипак, на њих убудуће треба обратити пажњу и предузети мере за њихово отклањање. Они се најчешће испољавају у неусловности полигона за извођење вежби и техничкој неисправности средстава – оруђа, оружја и муниције. Неусловност полигона, најчешће стрелишта, испољава се у погрешном избору терена, који треба да се бирају према бројним критеријумима за безбедно организовање вежбе, односно гађања. На теренима треба да има природних препрека, узвишења за спречавање лета пројектила, да су довољно пространи и за одређену врсту гађања прегледни – тако да у целини одговарају одређеним нормативима, а не да се на њима вежбе импровизишу. Осим тога, треба да су довољно удаљени од насељених места због безбедности од дејства пројектила с највeћим дометом, којим се гађа на одређеном полигону. Средства којима се гађа морају да буду стално исправна и да се, по потреби, прегледају и занављају.

Најзад, узрок објективно-субјективне природе код извршења тог кривичног дела често је преоптерећеност на послу. Јер, одређени број старешина заиста је исувише оптерећен на послу, што свакако умањује њихову способност да се потпуно ангажују и да правовремено реагују не само у припреми вежбе већ и током њеног извођења. Међутим, значајно је да та околност готово никада није самостално деловала и била једини узрочник забрањене последице. Због тога, поред наведеног објективног, има и субјективни карактер.

Отклонити све наведене узроке значи спречити извршење кривичног дела, јер, против појава се није могуће борити, пошто се оне не могу отклонити, али се могу отклонити узроци који до њих доводе, па је то не само правно већ и животно искуство добродошло у борби против узрока кривичног дела *непредузимања мера за заштиту војне јединице и обезбеђења при војним вежбама*. Када се предузму мере за заштиту војне јединице и потребне мере обезбеђења и обазривости не може доћи до извршења тих кривичних дела. Код оба кривична дела, бог наведене сличности, реч је о скоро истим мерама: повећању дисциплине и одговорности у раду уопште, и доследној примени одговарајућих наређења, прописаних и очигледно потребних мера. Да би се наведене мере могле спровести потребно је да се сазнају и стално прате, а затим и да се доследно спроводе у пракси. Правовременим обавештавањем о одговарајућим прописима спречава се главни узрок њиховог непримењивања – њихово непознавање за примену очигледно потребних мера, поред осталог, потребно је и развијање самоиницијативности, што није могуће без доброг познавања свега онога што је прописано, јер се самоиницијатива и сналажење у одговарајућем тренутку не могу испољавати ако то није регулисано.

Детаљна претходна практична припрема одређене вежбе, добра организација њеног одвијања и правилна и до краја спроведена завршница неминовне су претпоставке за успешно и безбедно извођење вежбе. То подразумева, прво, правовремен и детаљан преглед поли-

гона и стрелишта на којима ће се вежба одвијати, што често изостаје, па се старешине са њима први пут сусрећу тек када треба отпочети вежбу. Такође, треба правовремено и стручно проконтролисати средства – оруђа, оружје и муницију, како би се на њима отклонио свентуални квар и избегла било каква замена муниције или других минско-експлозивних средстава. На тај начин би се отклонили и сви други објективни узроци, који и нису само објективне природе уколико се правовремено открију и уоче, а то се може рећи и за неке друге узроке објективног карактера.¹²

¹² Због ширине круга читалаца, материја третирана у овом чланку и начин њеног излагања делимично излазе из оквира стручног – правничког разматрања и излагања одређеног проблема, а указује се на неке основне проблеме специфичног процеса који се свакодневно одвија у војним јединицама, у тежњи ка што бољој и успешнијој обучености за обављање постављених задатака.

Вредновање научног рада објективним показатељима

УДК 001.818

Мр Будислав Суша, потпуковник

Научне информације имају вредност, пре свега, због преношења и ширења људског сазнања. Истовремено, изложене суду јавности, оне се објективно вреднују и, на основу тога, добијају своје место у систему науке.

Проблем објективног вредновања научних информација дуго постоји у науци.

Тежња да се избегне субјективно у квалитативном поступку оцењивања вредности једног дела довела је до мноштва експертских процена, као што су рецензија два и више рецензената, непознат рецензент, непознат аутор, и слично.

Али, све то није умањило субјективност тог поступка.

Укупним развојем друштва, посебно рачунарске технологије, створени су услови за објективне (квантитативни) поступке вредновања научног дела. У оквиру методологије, развија се специфична делатност вредновања научног учинка – сциентометрија, коју називају и „наукометрија“ или „мерење науке“. Њена суштина је управо у мерењу научног доприноса појединца или установе – организације, кроз следеће показатеље: продуктивност – која се изражава бројем објављених и рецензираних научних радова у еминентним (научно признатим) часописима, и бројем цитата, односно укупном цитираношћу аутора од стране других аутора у научно признатим часописима. Цео поступак „пробројавања“ сведен је на претраживање библиографске, односно цитатне базе података. До сада је у свету та база постојала само у САД, у Филаделфији, у Институту за научне информације (ИСИ). Међутим, и код нас је створена и развијена таква база из домена друштвених чињеничких наука, под називом Социофакт, чиме су створене претпоставке за објективно вредновање и у друштвеним наукама.

Увод

Значај преношења информација је непроцењив. Савремена средства преношења информација истовремено су и узрок и последица њиховог постанка. Захваљујући преношењу информација, посебно оних које су носиле нова сазнања, развијало се људско друштво, и то тако да се, захваљујући стеченом и пренетом знању, свака нова генерација људи развијала са достигнућима претходне генерације.

Начин преноса информација мењао се и развијао према развоју целокупног друштва. У почетку су информације преносили гласници, усмено, а касније, по проналаску писма, преношене су као различите

врсте записа. Дуго¹ је основни начин информисања у научним круговима био сведен на преписку међу тадашњим малобројним научницима. Сада у ери „информатичке револуције“ информације се преносе у делићу секунде на најудаљеније тачке Земље, а за нешто дуже време и из космоса, с удаљених вештачких сателита. Савремена средства информисања (телефон, телефакс, радио, телевизија) не само да успешно и изузетно брзо преносе информације већ су доступне и најширим слојевима друштва, што је посебно значајно. Садашње најмоћније информативно средство јесте компјутер, односно „Интернет“ – светска компјутерска мрежа, коју већ користе,² за различите потребе: ђаци, студенти, домаћице, новинари, научници, наставници, пензионери, различите организације и фирме итд.

Шта је научна информација?

Појам информације је веома широк. Према најопштијој од различитих дефиниција, информација је свако обавештење, новост или знање. Неки аутори³ под информацијом подразумевају податке о свету који нас окружује, које добијамо међусобно дејствујући с њим, прилагођавајући га и мењајући у том процесу. Према Шенону⁴, кога називају оцем теорије информација, информација је мера организованости система, тј. ентропија.⁵ Информација се посматра у процесу између два система, од којих се један означава као предајник, а други као пријемник. Сам процес се назива информисање, а састоји се од низа информација.

Ако се под науком подразумева развојни систем утврђених знања о објективној стварности – појавама, процесима, догађајима у природи и друштву, циљ науке је откривање и утврђивање или доказивање научне истине. Најбољи пут – истинити пут, трасиран је методологијом сваке науке, што подразумева развијене методе, технике и инструменте научног сазнања. Најкраће и најједноставније речено, у суштини процеса научног сазнања јесте постављање хипотеза у објашњавању непознатих појава, процеса и догађаја, а затим њихово доказивање и проверавање према методологији одређене науке. Ако је при томе добијен научно верификован податак, откриће или чињеница, тј. ако је потврђена постављена хипотеза, такав се податак сматра научном информацијом. Често се такве информације чувају као тајне, посебно

¹ Позната је преписка између К. Маркса и Ф. Енгелса, трајала је годинама, а у њој су наводили своје идеје и ставове.

² На „мрежи“ је већ око 80 милиона корисника, а предвиђа да ће на прелазу миленијума бити чак око 800 милиона корисника. (Levin, J., Baroudi, C., Levin, M., *The Internet for Dummies*, IDG Books Worldwide, Inc, Foster city, 1998. p. 10.

³ В. Мужих, *Кибернетика у савременој педагогији*, „Школска књига“, Загреб, 1978, стр. 78.

⁴ Шенон је разрадио теорију информација, заједно са В. Вивер, и објавио је у књизи *Математичка теорија комуникације* 1949. године.

⁵ Принцип ентропије преузет је из физике (термодинамике), а његова суштина је у схватању да се читав живот одвија у релацијама реда и нереда, односно одређености и неодређености. На основу тог начела утврђен је квантитативни однос између одређености и вероватноће, од које се полази и у статистичком тумачењу информације.

ако се могу применити за обезбеђење предности, материјалне добити и слично (примена у војсци, материјалној производњи итд.). Зато се често правно штите (патенти), а затим продају (лиценце). Право (истинито) вредновање те врсте информација остварује се применом у пракси. У фундаменталним истраживањима, којима се обогаћује корпус научних знања новим чињеницама, открићима и информацијама, уобичајено је објављивање добијених резултата. Мада се често, из политичких разлога⁶, информација љубоморно чува.

Многи научници наглашавају да је истраживање завршено тек онда када је објављено. Суштина таквог става је у чињеници да се добијени резултати, као и истраживање у целини, излажу јавној (научној) критици. То значи да сваки истраживач или научник, било где у свету, у истим условима треба да добије исте, односно приближно исте резултате. Могућност да већи број научника потврди резултате чини критеријуме проверавања знатно ригорознијим, а тиме и резултати постају знатно поузданији. Вредност неког истраживања је у чињеници да га је усвојио, односно да га користи (проверава) много људи. Управо у томе је и садржана суштина објективности сваке науке. У оквиру тога, важно је и питање ауторства, јер се јавним објављивањем резултата остварује заштита интелектуалне својине.

Објављивање научних информација

Под научном комуникацијом подразумева се целокупан процес објављивања, предаје и пријема научних информација. На основу тог процеса остварује се основни механизам постојања и развијања целокупне науке. Јер, научни резултати имају стварну вредност само ако постану својина најширег круга људи, односно ако служе људима и друштву у целини, а то је могуће само ако се резултати науке објављују и тако о њима обавештава најшира јавност. Из тога следи да резултате, у било којој форми, треба објављивати на језику који, као средство комуникације међу људима, обезбеђује најширу научну комуникацију. У 18. веку то је био немачки, а сада је у најширој употреби, и свакако најутицајнији, енглески језик.⁷ То, на жалост, значи да резултати истраживања објављени на другим језицима⁸, посебно „малим“ језицима, немају знатне могућности да значајно утичу на раст научног знања.

Научна комуникација се одвија кроз разне неформалне и формалне облике:

– *неформални* облици су непосредни дијалог научника о текућим истраживањима, научна размена, посета лабораторији или излагање експоната, усмена саопштења научника пред аудиторијумом, затим

⁶ Дуго, посебно у периоду „хладног рата“, научне информације из тадашњег СССР-а често нису биле доступне јавности.

⁷ Претраживање било које базе научних података у било којој земљи преко Интернета подразумева знање енглеског језика или, за специфичне изворе, језика земље домаћина.

⁸ То важи и за „велике“ језике, на пример за кинески или арапски језик (прим. аутора).

дописивање, слање репринта, разговор телефоном и поруке телефаксом или електронском поштом. Неформални начини комуникације су веома важни, посебно ако постоје проблеми у формалној комуникацији, на пример, информативна блокада, санкције и слично. Према неким подацима, неформалним каналима размењује се у садашње време чак више од трећине свих научних информација. Један од разлога за то је и тај што они функционишу знатно брже него формални канали, а њима се обезбеђује и брза повратна информација.⁹

– под *формалним* начинима научне комуникације углавном се подразумева процес размене научних информација путем научне литературе – књига и часописа. Часописи су основни део друштвеног механизма науке и веома важна компонента система научне комуникације. Према стању научне литературе и бројчаним показатељима могуће је судити о нивоу развитка одређене области науке и њеним достигнућима у некој земљи. Научним написима се шири научна информација и кроз њих се, путем научне комуникације, остварује интернационални карактер науке.

*Часопис*¹⁰ је врста серијске публикације која садржи више чланака различитих аутора. Скоро сваки часопис има наслов, а поједине свеске излазе у низу, континуирано, у одређеним временским интервалима. Чланци у часописима су претежан облик научне комуникације.¹¹ У ери информатике развијени су тзв. *електронски часописи*, који користе електронске медије за пренос информација – компјутер. Иако је суштина преноса информације иста, различити су облици манипулације информацијама, које се сада смештају на минијатуризоване носаче записа – дискете или компакт-дискете (CD).¹² У научне написе се убрајају (или се могу убројити):

- оригинални научни чланак,
- прегледни научни чланак,
- метаанализа,
- претходно саопштење,
- излагање на научним скуповима.

Вредност научних информација

Једна од неопходних фаза људског рада јесте и фаза вредновања људске делатности. Потреба за вредновањем у науци, односно за вредновањем научног рада, такође постоји, а остварује се на различите

⁹ Јован Савић, *Како написати, објавити и вредновати научно дело у биомедицини*. „Култура“, Београд, 1996, стр. 4.

¹⁰ Први научни часопис „*Philosophical Transaction*“ појавио се 1665. године. Подсећао је на новине, које су излазиле век раније, чији је циљ био ширење вести (новина), (исто, стр. 5).

¹¹ У 17. веку, писма су била водећа форма размене идеја и знања. Лајбниц је комплетне расправе о филозофији написао у серији писама (исто).

¹² У централној бази података Института за научне информације (ISI) у Филаделфији само на једном компакт-диску постоји око 630.000 објављених чланака, који имају више од 10.000.000 цитираних референци, а то је равно садржају више од 20 штампаних волумена (исто, стр. 6).

начине управо због свих специфичности науке као људске делатности. Основни проблем изражен је у проналажењу квантитативних показатеља (индикатори) успешности научног истраживања. У примењеним истраживањима ти показатељи су, пре свега, изражени самом људском праксом. Значи, пракса је најбољи показатељ вредности резултата истраживања, односно открића, иновације. Али, нужно је направити разлику између корисности (употребна вредност) и научне вредности неког дела или истраживања.

У фундаменталним истраживањима питање вредновања је неупоредиво теже и сложеније. Један од критеријума вредновања јесте оцена коју истраживању, после извесног времена, дају компетентни стручњаци. То значи да је за оцену вредности неких истраживања потребно време, тј. *временска дистанца*. Иако сва истраживања Николе Тесле још увек нису практично примењена у садашње време поуздано може да се оцени вредност његових истраживања (много је теже, на пример, оценити вредност Фројдовога дела или других резултата из домена друштвених наука).

Посебан проблем је оцена вредности садашњих, а и будућих научних дела или истраживања, као што су: истраживачки пројекти, научни и стручни чланци који се публикују, и слично. Стога се у свету све више посвећује пажња проблему оцене научног рада ради изналажења што објективнијих критеријума. Неки од тих критеријума се сматрају основним и универзалним, и користе се у целом свету.

Развијеност основних наука и научних области, њихове специфичности, ближа и даља међусобна повезаност, као и допринос новом знању, технологији и производу, захтевају изналажење одговарајућих показатеља ради објективније оцене научника. При оцени квалитета научног рада одређеног научника неопходно је да се користи што већи број показатеља, јер је научно стваралаштво веома разноврсно, па се његово вредновање и не може свести на исте показатеље за све научнике, а још мање само на један показатељ. У садашње време користе се два начина вредновања: *експертско мишљење – рецензија* (квалитативни показатељи) и *сциентометријски* (квантитативни) показатељи.

Експертско мишљење – рецензија

Експертско мишљење – рецензија, субјективни је поступак вредновања који се, барем код нас, најчешће користи када је у питању вредновање научног дела појединца или научне делатности у некој средини. Рецензија има дугу традицију у науци и првенствено је намењена вредновању појединачних научних продуката: чланака, монографија или пројеката. Значајна предност рецензије, тј. квалитативних показатеља над квантитативним показатељима је у томе што само они омогућују целовиту карактеризацију научног дела. Праву вредност научног дела може да открије само компетентан научник, и то директним увидом, дакле рецензентском проценом. Али, чињеница да је у

индивидуалној процени рецензија незаменљива не значи да она није оптерећена слабостима. Наиме, на основу истраживања, с разлогом јој се могу приписати ниска прогностичка ваљаност, непоузданост, пристрасност, неефективност и неделотворност.¹³ Слабости рецензетског поступка углавном потичу од тзв. конфликта интереса процењивача и процењиваног. У развијеним срединама проблем се колико-толико успешно решава „слепим“ рецензијама, процедуром у којој аутор рада остаје анониман за аутора рецензије. У малим земљама то није могуће¹⁴, јер је тешко обезбедити компетентне експерте који нису у стању да препознају аутора рада и који, истовремено, нису с њим у интересним релацијама. Још је теже обезбедити више независних експерата, што је иначе стандардна процедура за отклањање ефеката личних преференција и предрасуда. У том погледу ситуација у нас је вероватно још неповољнија. Повећање поузданости и ваљаности научне експертизе постиже се разним поступцима, тако да рецензентски поступак постаје све разрађенији и захтевнији. Један од нових захтева јесте да рецензенти у раду користе и квантитативне показатеље учинка. Основни елементи таквог начина вредновања, уколико се жели његова објективност, јесу независност и компетентност експерта. Под независношћу се подразумева да експерт који вреднује научно дело није ни на који начин повезан са њим, односно са аутором. У пракси се то остварује на следеће начине:

- одређено дело вреднује више експерата;
- анонимним рецензијама једног или више експерата;
- анонимношћу аутора;
- уступањем на оцену другој установи – (средини);
- слањем на оцену у иностранство.

Компетентност рецензента значи његову стручност и сувереност у одређеној научној области. Међутим, због изражене субјективности приликом таквог начина вредновања у пракси је било и случајева злоупотребе и непризнавања вредности појединих дела која су касније постала призната. „Сматра се да је експертско мишљење, иако субјективно, квалитативно, сложено и скупо, једини прави начин за оцену оригиналности, садржаја, методологије и значаја, значи суштине једног научног дела“.¹⁵

Сциентометријски показатељи

Сциентометрија¹⁶ је дисциплина у оквиру методологије која изналази мерљиве (квантитативни) показатеље вредности научног рада. Неки научници је дефинишу и као „науку о науци“¹⁷ или као „наукоме-

¹³ Н. Ј. Eysenck и S. B. G. Eysenck *Peer review: Advice to referees and contributors*, *Personality and Individual Differences*, 4, 1992, pp. 394–399.

¹⁴ А. Ziabicki, *The evaluation of scientists and their work*, u: Frankel M. S. i Cave J. (ur.) *Evaluating science and scientists: An East-West dialogue on research evaluation in postcommunit Europe*, CEU Press, Budapest, 1997, pp. 132–148.

¹⁵ Јован Савић, *исто*.

¹⁶ Исти назив – сциентометрија, има и међународни часопис који се бави наукометријским истраживањима, а излази од 1978. године.

¹⁷ *Исто*.

трију". Квантитативни показатељи се користе у вредновању тек у последње време. Углавном се заснивају на библиометријским техникама и, за разлику од квалитативних техника, намењени су првенствено вредновању финалних научних продуката. Односно, користе се за вредновање научних радова, а не и научних пројеката. Помоћу тих поступака процењују се вредности научног доприноса почев од појединаца, преко научних тимова и институција, до држава. У начелу, с повећањем групе која се вреднује повећава се и ваљаност квантитативних техника процене. Неки од показатеља за процену појединих димензија могу да се користе само за одређене научне субјекте, док други имају универзалну применљивост (табела 1). У пракси се највише користе показатељи продуктивности и цитираности аутора, што значи да се сциентометријским показатељима дефинише научна успешност

Табела 1

Квантитативни показатељи за процену појединих димензија научног утицаја и информацијски извори за њихово генерисање¹⁸

Димензија	за земље	за институције	за појединце	информацијски извор
Активност	улагања, међуинституционална сарадња, међународна сарадња	грантови, уговори, коауторска сарадња	укупан број радова	библиографске базе: опште
Емпентност	међународна признања	награде, признања, експертске улоге, функције (уред., и сл.)	једно и друго	базе типа „Ко је ко“
Продуктивност	публикације (обично по подручјима)	публикације (обично према врсти, нпр. чланци)	публикације (обично чланци, независно од подручја)	библиографске базе: опште и специјализоване
Научна утицајност	цитати (обично по подручјима), учешће у истраживањима прве линије, број високоцитираних чланака	цитати (укупно), цитати (по чланку), број високоцитираних чланака	цитираност (укупно)	библиографске базе: цитатне
Образовна активност	нови доктори наука	нови доктори наука		библиографске базе: локалне и специјализоване
Мобилност	међуинституционална и међународна	број истраживача и број промена		
Подмлађивање кадра	старосна структура	старосна структура		
Економска утицајност	патенти, размер између увоза и извоза у технолошки захтевним грамама	патенти		библиографске базе: патентне

¹⁸ Табела је преузета из чланка: Перо Шипка, *Употреба библиографских база података у вредновању научног утицаја*, Годишњак Факултета физичке културе, Београд, бр. 9, 1998, стр. 19.

ствараоца појединца, а изводи се на основу броја објављених чланака и цитираниости објављених чланака.

Продуктивност се изражава на бројне начине, који се свде на број објављених рецензираних радова. У свету се радовима објављеним у часописима, посебно интернационалним, даје изразита предност над осталим научним извештајима. Често се поставља услов да је часопис реферисан у било којој или у одређеној међународној бази података. У исте сврхе користи се и избор највреднијих часописа који нуди Међународна научна фондација (*ISF*). На тај начин се добијају квантитативни показатељи који служе као основа за процену успешности неког аутора истраживача, односно колико његово научно дело доприноси порасту научног знања. Како наглашавају страни аутори, рач је о научном утицају (*scientific impact*) истраживача на теоријске промене у самој науци.

Када је реч о броју објављених чланака, треба узимати у обзир следеће: *прво*, да број чланака није показатељ квалитета и научног утицаја, већ показатељ научне активности појединца, научне установе или организације. У вези с тим, под бројем објављених чланака (*продуктивност*) подразумева се следеће:¹⁹

- број објављених научних, стручних, ревијалних и других радова;
- број самосталних радова;
- број радова у коауторству;
- број радова у којима је аутор на првом, другом, трећем, итд.

месту;

- број радова приказаних у секундарним публикацијама;
- број објављених монографија у земљи и иностранству;
- број реферата или постера поднетих на домаћим и иностраним научним скуповима;
- број уџбеника, практикума и приручника.

Друго, чињеница да су чланци објављени у часописима који имају висок рејтинг у научним круговима на посебан начин указује и на квалитет објављених чланака, што значи да је веома важно у којим се часописима објављују научни чланци.

Продуктивност је допринела ваљанијем вредновању учинка, али је, због одређених недостатака, изазвала и отпоре. Чини се да једну важну слабост продуктивности није могуће отклонити, а она је садржана у томе што пребројавање радова ојачава притисак да се објављује по сваку цену („објавити или погинути“). Сматра се да тај притисак изазива продукцију тзв. научног бофла и изазива загушење токова научних информација, чиме се продубљује основна слабост савремене науке.²⁰ Недостаци који се јављају приликом примене продуктивности као мерила значајно су отклоњени употребом *цитираниости* као показатеља

¹⁹ Милоје Р. Сарић, (ур.), *Значај вредновања научног рада за даљи развој науке*, у зборнику: *Вредновање научног рада*, САНУ, Одељење природно-математичких наука, Београд, 1997, стр. 7–30.

²⁰ Перо Шипка, *исто*, стр. 18.

(критерија) вредновања. Међутим, чињеница да је неко дело цитирано показује да је имало ефекта, утицаја, али не значи и да је квалитетно.

Број цитата на посебан начин обезбеђује квантитативне процене вредности научног рада. Али, тај број, сам по себи, није увек директан показатељ успешности научноистраживачког рада, поготову ако је реч о појединцима или појединим научним делима. Међутим, када се узму у обзир шире групе истраживача, може се показати да је број цитата чак статистички значајно повезан с друштвеним угледом и научним статусом истраживача, односно са квалитативним показатељима, као што су оцене рецензената, избор у националну академију, одлука о додели Нобелове награде, и слично.²¹

Практична предност цитираности као показатеља у томе је што за њу постоји универзално прихваћен и јединствен информацијски извор – цитатна база Института за научне информације из Филадельфије, САД (*ISI*). Недостаци цитираности огледају се у следећем:

– да ли цитираност значи *слагање или неслагање* са гледиштима наведеним у цитираном чланку. Проблем се јавља када се неко цитира због грешака и пропуста у научном раду;

– јавља се и проблем *самоцитирања (self-citation)*. Наука је по својој суштини кумулативна, што значи да се знања умножавају захваљујући доприносу наших претходника, односно знања претходних генерација. Неки од тих резултата могу да буду и наши, па је и цитирање својих ранијих налаза сасвим оправдано, практично и, у крајњем, законито. У том смислу прескомерно самоцитирање треба избегавати. У методолошком смислу, потребно је при изради података о цитираности одузети износ самоцитирања;

– *узајамно цитирање* подразумева склоност појединаца из појединих група да се узајамно цитирају, што је веома близу феномена самоцитирања. Та појава се теже утврђује, а припадност и лојалност групи више је својствена за уске, субспецијалистичке теме, у којима ради мањи број истраживача, који се добро познају;

– неки аутори сматрају да се методолошки радови незаслужено цитирају више од теоријских и експерименталних радова;

– цитатна издања *ISI* фаворизују неке дисциплине и регионе, посебно енглеско говорно подручје.

На основу броја објављених чланака и њихове цитираности долази се до следећих квантитативних показатеља:

– продуктивности аутора (*Publication count*) – број чланака по једном аутору;

– утицаја аутора (*Author impact*) – број цитата по једном аутору;

– утицаја чланка (*Article impact*) – број цитата по једном чланку.

Наведени показатељи омогућавају разне анализе и поређења успешно-

²¹ На листи од 250 најцитиранијих аутора из друштвених наука и уметности, у периоду од 1976–1983. године, било је 11 добитника Нобелове награде (Ј. Савић, *исто*, стр. 83).

сти појединог истраживача, установа, организација, и слично.²² На пример, на основу сциентометријских показатеља веома се лако издвојила група научника који су најчешће цитирани, а који су бивши или садашњи нобеловци. Истим поступком издвојена је мала група аутора међу којима су већину чинили будући носиоци Нобеловог признања. Тим истраживањем је показано да је високо рангирање на основу учесталости цитирања чврсто повезано са припадношћу ауторима „Нобелове класе“.²³ Наведена истраживања указују на то да је вредновање научне успешности на основу података о цитираниости једноставан, квантитативан и објективан поступак. Истовремено, тај начин оцене садржи и могућност прилично тачног предвиђања у науци даљег правца ширења знања, квалитета дела, добијања награда, избора у националне академије, и слично, што је до сада било могуће само помоћу комплексног, субјективног, квалитативног и скупог експертског мишљења.

Приликом оцене утицаја појединца (импакта) на основу цитираниости треба узимати у обзир чињеницу да је то најчешће показатељ индивидуалне вредности аутора, и да, истовремено, његово дело у целини или појединачно нема такву вредност. Вредности импакта се лако могу израчунати, али је за њихову интерпретацију потребно добро познавање свих предности и ограничења тог начина вредновања. То значи да сциентометријски показатељи нису само ту да замене квалитативне анализе, већ су вредна допуна квалитативних анализа.

Нека истраживања²⁴ показују да се права оцена може добити тек после краћег или дужег времена од настанка дела. На наведеној листи од 250 најцитиранијих аутора из области уметности и хуманистичких наука у периоду од 1976. до 1983. године најцитиранији је Карл Маркс (око 11.000 цитата), а следе Лењин (8.907), Шекспир (8.060), Аристотел (7.745) и аутори Библије као група (7.035). На тој листи се прилично високо вреднује, са више од 1.000 цитата и Л. Брежњев.

Сциентометријским поступцима је могуће указати²⁵ на:

- најтраженији (најквалитетнији) чланак или часопис;
- водсће универзитете и компаније;
- истраживања која су најпропулзивнија;
- исплативост инвестиција, и слично.

²² Подаци о научницима у САД налазе се у бази података *ISI* у Филаделфији, који поседује око 15.000.000 чланака објављених од 1945. године и више од 200.000.000 цитираних референци. У базу се уносе сви релевантни подаци (исто, стр. 84).

²³ E. Garfield, A. Welljams-Dorof, *Of Nobel Class: a citation perspective on high impact research authors*, Current Contents 1992, 33, pp. 5–13, у књизи: Ј. Савић, исто, стр. 84.

²⁴ E. Garfield, *The 250 most-cited authors in the arts and humanities citation index 1976–1983*, Current contents, 1986, 48, pp. 3–10, исто.

²⁵ Сциентометријским истраживањима указано је на доминантност Групе седам (Г7), најбогатијих земаља у технологији и примењеној науци, као и податак да САД у односу на Јапан и Немачку заостају у 10 врста истраживања (исто, стр. 85).

Многи истраживачи наглашавају да је много лакше истражити неки проблем него се информисати о томе да ли је негде у свету тај проблем већ истраживан. У прилог томе је и чињеница да сада у свету излази више хиљада стручних часописа, који објављују милионе чланака. Отуда се с разлогом поставља питање како да читалац, истраживач, препозна материјал који је најзначајнији и са „најсвежијим“ подацима.

Сваке године се више од милион изворних чланака индексира у базу података Института за научне информације. Како научни чланак у просеку садржи око 15 референци,²⁶ то значи да индекс цитата садржи око 15.000.000 цитираних референци, што је немогуће претражити. На срећу, анализа тих референци показује да је само половина „оригинална“, и да је свака од њих цитирана од један до 8.000 пута. Истраживачки фронт се формира тако што се, у наведеном случају, од половине цитираних референци (7.000.000) издвоји око 100.000 референци које су најцитираније, па тако издвојене референце чине основу за формирање истраживачког фронта (*Research front*). Праћењем истраживачког фронта могуће је уочити трендове одређених области истраживања, оценити садашње стање и очекивања у наредном периоду у одређеној области, и слично.

Вредновање часописа

Сциентометријско вредновање часописа отпочето је делатношћу *ISI*, почетком седамдесетих година, када је почео да објављује часопис „*Journal Citation Reports*“ у којем се налазе квантитативни показатељи који омогућавају рангирање, категоризацију, вредновање и поређење часописа. Један од тих показатеља је тзв. импакт фактор за часопис. Тај фактор означава учесталост цитирања чланака из тог часописа у другим часописима за одређену годину или период. Годишњи „импакт фактор“ израчунава се дељењем броја цитата у тој години са бројем чланака објављених у том часопису током претходне две године.²⁷ Уколико се узме дужи период за оцену „импакт фактора“ могуће је поредити и часописе који се значајно разликују по обиму, учесталости излажења и другим показатељима.

Истраживања су показала да се у малом броју часописа налазе чланци који се цитирају, што значи да није нужно прочитати све што се објави, већ треба само пажљивом селекцијом, на основу „импакт фактора“, одабрати часопис.²⁸ Поред коришћења „импакт фактора“ за часописе, важна је и категорија чланака које часопис објављује (научни,

²⁶ E. Garfield, *Research Fronts, Current Contents*, 1994, 41, pp. 3-7 (исто, стр. 86).

²⁷ E. Garfield, *The Impact Factor, Current Contents*, 25, pp. 3-7 (исто, стр. 86).

²⁸ Основу за примену „импакт фактора“ чини Брадфордов закон (Samuel S. Bradford, Научни музеј, Лондон) према којем се велики проценат објављених информација налази у малом проценту часописа (исто, стр. 87).

стручни, ревијски, методски итд.). „Импакт фактор“ може корисно да послужи и за:

- брзо уочавање најзначајнијих часописа;
- утврђивање угледа (престижа) часописа;
- избор часописа за претплату или попуно библиотечког фонда;
- оцену стања на тржишту издаваштва;
- усмеравање оглашавања, и слично.

У последње време за вредновање часописа користи се и комбинација „импакт фактора“ и тзв. полуживота (показатељ застаревања), који означава број година излажења одређеног часописа, а та вредност може да послужи као основ за одлуку о даљој претплати на часопис.

Други начин вредновања научних чланака заснива се на тзв. „очекиваној цитираности“, која чини просечну учесталост цитирања за посебну категорију чланака (научни рад, сажетак, приказ итд.), у одређеном часопису и за тачно одређени период. Када се зна колика је „очекивана цитираност“ за одређену категорију чланка, са њоме може да се пореди цитираност чланка који припада истој категорији објављеног у истом часопису и цитираног током истог периода. На тај начин може егзактније да се пореди цитираност исте категорије написа у оквиру високо цитираних области (дисциплина). Следећи показатељи вредности неког часописа могу да се добију анкетаирањем претплатника или на основу броја претплатника. (Број претплатника неког часописа је као критеријум вредновања много строжи и поузданији од претходног показатеља).

Сциентометријска истраживања у нашој земљи

Сциентометријских истраживања у нашој земљи има мало. У претходној Југославији објављено је око 20 радова, и то из области медицине, у Љубљани, Загребу и Београду. Неки радови су из подручја библиотекарства, други се односе на процену научности медицинских часописа, а у неким се расправља о методама вредновања научног рада.²⁹ Схватајући значај вредновања научног рада, као и проблема који се на то питање односе, Српска академија наука и уметности одржала је скуп под називом „Вредновање научног рада“ у октобру 1996. године. У раду је учествовало око 250 научника, а сви радови су објављени.³⁰ С друге стране, и Министарство за науку и технологију (1997) захтева да цитираност буде један од критеријума за избор у научна звања. Све те чињенице директно указују на изузетан значај и објективну вредност сциентометријских показатеља.

Основни проблем за потпуну примену сциентометријских показатеља, пре свега, треба тражити у чињеници да у нас до сада није постојала библиографска база података која је могла да служи као поуздан извор

²⁹ К. Момировић, *Неке конкурентне методе за валоризацију званственог рада*, *Sci Yugosl.* 1988, 14 (3–4), стр. 225–226.

³⁰ Зборник *Вредновање научног рада*, исто.

за процену продуктивности и цитираности. Ослањање на најпознатије комерцијалне цитатне базе *ISI: Science Citation Index – SCI* (Индекс научних цитата); *Social Science Citation Index – (SSCI)* (Индекс цитата за друштвене науке), и *Arts and Humanities Citation Index – A&HCI* (Индекс цитата за хуманистичке науке и уметност), без обзира на њихов углед и традицију, није могућ, јер та база не реферише ниједан југословенски часопис из области друштвених наука.

Недостаци *SSCI* и других издања *ISI* подстакла је израду једне аналогне домаће библиографске базе података, а мотиви за то били су бројни. Један од најважнијих мотива била је управо потреба да се за евалуацију учинка домаћих истраживача обезбеди легитимна информацијска основа. „Наиме, *SSCI* као универзални извор за евалуацију, не реферише ниједан југословенски часопис из области друштвених наука. С друге стране домаћи аутори из те области недовољно објављују у међународним часописима, а њихови радови привлаче тако мало цитата да то процену продуктивности и цитираности на индивидуалном плану чини непоузданом, а на групном плану несумесном“.³¹

„СоциоФакт“³² је библиографска рачунарска база која за сада реферише само радове из домена тзв. друштвених чињеничких наука. Базом су обухваћене следеће дисциплине, односно области: психологија, есоциологија, психијатрија, политичке науке, комуникологија, криминологија, демографија, дефектологија, педагогија, социјална политика, информатологија, менаџмент и маркетинг, друштвена статистика, методологија друштвених истраживања и филозофија друштвених наука. „СоциоФакт“ садржи радове који се могу сматрати научно релевантним и библиографски комплетним.

Часописи с дужом традицијом и признатог квалитета представљени су у бази свим радовима, независно од уредничке класификације (научни, стручни итд.) и задовољности библиографских стандарда. У бази се не реферишу редакцијски прилози и прикази књига. Начелно, база обухвата часописе и радове објављене од 1981. године. Часописи који су пре тога остварили задовољавајући библиографски квалитет такође су реферисани у бази. Обухваћени су часописи публиковани на укупној територији претходне Југославије, а од 1991. године само они који се објављују у СР Југославији. Приликом избора часописа предност је дата онима високе цитираности, библиографске комплетности и емпиријске оријентације. Зависно од тога, неки часописи су реферисани систематски, односно у целини (основни корпус), а неки селективно (допунски корпус). За радове из основног корпуса објављене у СРЈ даје се

³¹ Перо Шипка, *Употреба библиографских база података у вредновању научног учинка*, Годишњак Факултета физичке културе, Београд, бр. 9, 1998, стр. 5.

³² Ђ. Косановић и П. Шипка, *Развој библиографских база података за националне потребе: искуства са СоциоФактом*, Зборник радова, 6. научни скуп о систему научних и технолошких информација, Котор, 1996, стр. 110–2, и Ђ. Косановић и П. Шипка, *СоциоФакт – Југословенска база за друштвене чињеничке науке*, у: П. Костић (ур), *Мерење у психологији*, 2, ИКСИ и Центар за примењену психологију, 1996, стр. 85–95.

Информације (поља) садржане у СоциоФакт-у и њихова намена³³

	ч	а	и
тип документа	х	х	х
језик документа	х		
УДК			
аутор(и)		х	х
оригинални наслов рада			
наслов рада на енглеском			
назив часописа (зборника, годишњака)	х		
издавач			
година издања	х	х	х
колација (волумен, број, прва и последња страница)	х		
установа (афилијација аутора)			х
апстракт на српском језику			
апстракт на енглеском језику			
кључне речи на енглеском језику			
кључне речи на српском језику			
аутор(и) цитираног рада		х	х
наслов цитираног рада			
цитирани извор (наслов часописа или назив издавача)	х		
година издања цитираног рада	х	х	х

комплетан попис литературе (референце). Неке информације (поља) у бази намењене су искључиво тзв. претраживању литературе, док друге (означене у табели 2) служе и за евалуацију часописа (ч), појединаца (а) и институција (и).

„СоциоФакт“ садржи засебан модул за библиометријску и сциентометријску анализу који је намењен вредновању научног учинка. Користећи информације које су садржане у бази, у интерактивном поступку генерише већи број релативно независних показатеља продуктивности и цитираности аутора и установа. Поред показатеља какви се уобичајено користе у свету, „БиСА“ омогућује и рачунање неких нових показатеља, који су засновани на резултатима домаћих истраживање³⁴ а прикладни су за процену научног учинка у нашим условима, дакле у малим земљама. Поред евалуације продуктивности и цитираности институција и појединаца „БиСА“ омогућује и процену утицаја часописа и испитивање њихових библиометријских карактеристика ради њиховог унапређења. Показатељи (табела 3) могу да се комбинују према нахођењу корисника. С ослонцем на „СоциоФакт“ и помоћу „БиСА“, темељито

³³ Перо Шипка, *Употреба библиографских база података...*, исто, стр. 21.

³⁴ П. Шипка, *Цитатна анализа југословенске психолошке периодике 1981–1990: односи међу показатељима индивидуалне цитираности*, Психологија, 1–2, 1995, стр. 195–205.

је анализирана југословенска психологија,³⁵ а у току су сциентометријска истраживања других друштвених дисциплина.

Табела 3

Показатељи БиСА за вредновање часописа (ч), појединаца (а) и институција (и)³⁶

библиометријски/сциентометријски показатељи	ч	а	и
број објављених радова	x		
број аутора	x		
просечан број аутора по раду	x		
број ауторских имена	x		
број референци	x		
просечан број референци	x		
укупна продуктивност аутора		x	
фракциона продуктивност аутора		x	
продуктивност аутора према редоследу појављивања у ауторском тиму		x	
продуктивност аутора према класификацији објављеног рада		x	
укупна продуктивност институција			x
фракциона продуктивност институција			x
продуктивност институција према часопису објављивања			x
структура референци према типу публикације	x		
укупна цитираност часописа	x		
цитираност часописа према часопису цитирања	x		
укупна цитираност аутора	x		
франкциона цитираност аутора		x	
аутоцитираност аутора		x	
хетероцитираност		x	
цитираност аутора према редоследу појављивања у ауторском тиму		x	
цитираност институција			x

Закључак

Показатељи засновани на цитираности све више се рутински користе у многим развијеним срединама, како у процесу одлучивања о финансирању пројеката, тако и за промоцију истраживачког и наставног особља, а у последње време и за израду мерила за личне дохотке у академским установама. Отуда и раширена пракса објављивања ранг-листа цитираности универзитета, корпорација, часописа, радова и аутора

³⁵ Резултати истраживања су објављени у: П. Шипка, *исто*; П. Шипка, Цитатна анализа југословенске психолошке периодике 1981–1990: Утицајност и међусобно уважавање катедара за психологију, у: К. Момировић (ур.), *Мерење у психологији*, 1, ИКСИ и СДПС, 1995, Београд, стр. 175–186; П. Шипка, *Инострана цитираност психолога претходне Југославије*, у: П. Костић (ур.), *Мерење у психологији*, 2, ИКСИ и Центар за примењену психологију, 1996, стр. 169–179.

³⁶ П. Шипка, Употреба библиографских база података..., *исто*, стр. 22.

према научним дисциплинама (на пример, *Garfield*).³⁷ Ипак, квантитативна мерила нису општеприхваћена, што зависи од развијености научне средине. У природним наукама и неким примењеним дисциплинама, где је уврешен став да су часописи централне институције науке, продуктивност и цитираност су увелико прихваћена мерила. У друштвеним и хуманистичким дисциплинама повећава се скепса према њиховој примени. Једнако тако, отпор се повећава с удаљавањем од научних матица појединих дисциплина, у најразвијенијим земљама Запада, ка научној периферији, према неразвијенијим регионима света. Упоредо с тим, повећава се и захтев да се тим показатељима придруже и друга квантитативна мерила: допринос научника образовању кадра, професионална признања, чланство у уредништвима научних публикација, менторство у изради магистарских и докторских радова, број одржаних предавања у земљи и иностранству по позиву, и слично.³⁸

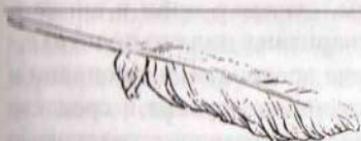
Наша научна средина оптерећена је бројним предрасудама о вредностима нумеричких показатеља. Број експерата из области сциентометрије у нас је изузетно мали, па на научним форумима и скуповима, укључујући и оне у целини посвећене тој теми,³⁹ преовлађују ставови научника који се тим проблемима баве узгред, само утолико уколико их они погађају, и тумаче их егоистички и здраворазумски. Ипак, основни проблем је у томе што се показатељи те врсте не разумеју довољно и што се некомпетентно користе.

Вредновање научног учинка не може да се посматра изоловано од укупних друштвених токова и укупног друштвеног положаја науке и научника. Процес транзиције који је захватио друштво и те како се осећа и у науци, истовремено, он оначава процес њене рационализације и повећања ефикасности у подршци националног развоја. У вези с тим, све већи значај ће добијати вредновање научног учинка, посебно тзв. објективна мерила, односно мерила квантитативне природе. Информацијска основа за њихову примену су библиографске базе података. Како међународне базе реално не могу да послуже за вредновање домаћих научних субјеката, приликом валоризације мораће да се користе аналогни домаћи информациони системи. Зато је правремена израда националних база за поједине научне области корисна инвестиција у блиску будућност. Они научни субјекти (појединци, институције, часописи и дисциплине) који тада буду поседовали ваљану евиденцију о свом минулом раду биће у повољнијем положају у одбрани сопствених интереса.

³⁷ E. Garfield, *Psychology research, 1986–1990: A citationist perspective on the highest impact papers, institutions, and authors*, *Current Contents*, 1992, pp. 41, 5–15.

³⁸ М. Сарић, исто.

³⁹ Исто.

Теоријске основе опште стратегије

УДК 342.1

Проф. др Миланко Зорић, пуковник

Конституисање нове опште или државне стратегије научна је и друштвена потреба. Општа стратегија је вештина и наука о изградњи и ангажовању целокупне снаге и моћи једне државе, војног савеза и коалиције држава ради заштите и остваривања сопствених и заједничких вредности, интереса и циљева у миру и рату. То је самостална наука која синтетички проучава друштвене појаве и процесе, законитости и принципе у својим предметним областима, као и начине и средства реализације циљева и пројеката и програма државне политике. Истовремено, општа стратегија је вештина управљања и инструмент државне политике, политичко-стратешко деловање државника и војсковођа и политика у извршењу. Обухвата, нарочито, државне и националне интересе и циљеве, изворе претњи и врсте опасности по националну и међународну безбедност, као и стратешке концепте, путеве и средства за остваривање и заштиту тих интереса и циљева. Њен смисао јесте опстанак и просперитет државе, оспособљавање вођства за стратешко управљање, као и изградња и јачање моралне снаге народа и оружане силе за одбрану отаџбине и слободе.

Утврђивање и спровођење оптималне опште стратегије, као научног система и синтезе економске, спољнополитичке, војне, научно-технолошке, информатичко-медијске и других врста стратегије, веома је значајна делатност државних органа и осталих институција сваке државе и нације.

Увод

Стратегија је вишезначан термин и вишедимензионалан појам, веома широког обима и садржаја. Примењује се како у сфери одбране и безбедности, тако и у политичкој, дипломатској, економској, научно-технолошкој сфери и другим областима друштвеног живота, као и у великим техничким и пословним системима. У вези с тим, постоје разне врсте стратегије, с различитим степеном општости. Општа или државна стратегија односи се на многоврсне друштвене појаве и људско деловање у њима, па се грана на посебне и појединачне стратегије у појединим предметним областима тесно повезаним с државном делатношћу. Општа стратегија је самостална и синтетичка наука, и истовремено умешност

или вештина државништва и инструмент државне политике, тј. скуп правила о оптималном управљању државом, стицању моћи и ангажавању расположивих снага и ресурса ради остваривања циљева политике.

Основе опште стратегије чине друштвене вредности, национални и државни интереси и циљеви, концепти и смернице, путеви и средства њиховог остваривања које утврђује политика. Савремена стратегија је веома сложена и противуречна, а карактеришу је пораст спорних концепција, теорија и појмова, сукоб противуречних гледишта о предмету и методи и другим конституенсима, о њеним филозофским и научним или теоријско-методолошким основама, о систематичности и односу према другим наукама и научним дисциплинама. Формулисање оптималне и дугорочне опште стратегије подразумева поуздане стратешке анализе, утврђивање циљева, концепата, снага и средстава, путева и начина решавања проблема из области спољне и унутрашње политике, одбране и безбедности и других подручја државне делатности која су предмет разматрања, а за њено остваривање у пракси или имплементацију неопходно је стваралачко деловање вођства и ефикасно функционисање система. Да би се изградила и реализовала ефикасна, ефективна и промишљена државна стратегија као општа теорија, концепција или програми и скуп правила о деловању највиших органа управљања једне земље или групе земаља, тј. о практичном понашању или радњама, неопходно је познавање политичких, економских, дипломатских, научних и технолошких и војностратешких прилика у савременом свету и праваца њиховог развоја. Општа стратегија је интердисциплинарна научна област којој је потребан интердисциплинарни приступ и стваралачко коришћење сазнања, концепата и метода политичке науке, економије, историје, права, социологије, примењене математике, техничких и других наука за решавање проблема из предметних области.

Различите дефиниције и поделе стратегије

Дефиниција стратегије зависи од становишта са којег се изучава и предметне области, а треба да одговара сврси у коју се користи. Различите дефиниције и теорије стратегије су резултат како субјективних научних перцепција и мисаоних рефлексја појединих аутора, тако и различитих услова њиховог настанка и еволуције, и традиција у појединим земљама. Под стратегијом се подразумева: 1) вештина војсковође, вештина ратовања, војна вештина и теорија те вештине, наука о вођењу војске, теорија (и највиша грана) ратне вештине, вештина управљања ратом, ратна политика или политика рата и филозофија рата; 2) део вештине управљања државом или умешност државништва, врста државне делатности или функција државне власти у појединим подручјима (економска, војна, политичка, дипломатска, безбедносна, научно-технолошка, и слично); 3) врста делатности и инструмент државне политике, стратешки процес и средство секторских политика у појединим областима; 4) стратегијска концепција, односно скуп идеја

и вредности, циљева и принципа, програма и пројеката, концепата и теорија којима се утврђују општи правци, путеви и средства развоја и јачања неке државе и друге политичке заједнице, транснационалне корпорације и другог привредног субјекта; 5) политичко-стратешко деловање, спровођење опште политичке и стратешке концепције путем системских активности (управљање, одлучивање, организовање, планирање, извођење, координација и контрола) и других метода, средстава и поступака; 6) наука или научна област, научна или научно-стручна дисциплина војне науке, односно општа војна наука, наука о рату и наставни предмет, и 7) вештина и наука примене моћи и силе у остваривању циљева опште политике, или политике у појединим сферама људске делатности. Постојање мноштва значења и назива за стратегију указује на различито поимање њене суштине, садржаја и предмета, и на тешкоће везане за њено конституисање.

Стратегија се према првој групи гледишта најчешће везује за силу и моћ, рат и друге оружане конфликте, државу и њене функције и делатности (економија, спољна политика, безбедност и одбрана, наука и технологија, просвета и култура). Најшире значење речи стратегија јесте оно према којем је стратегија вештина и наука о изградњи и примени целокупне снаге и моћи једне нације и државе, војног савеза и блока, коалиције држава или неке међународне организације ради заштите и остваривања сопствених и заједничких вредности и циљева у време мира, кризе и рата, или у сва три стања истовремено. Укратко, стратегија је вештина и наука припреме и употребе силе и моћи или претње силом у време мира, кризе и рата ради остваривања циљева политике.

У америчкој литератури реч стратегија се углавном везује за силу и државу, а користи се за науку и концепцију (наука, теорија, концепти, програми) и за спровођење политике и концепције путем одређених делатности, метода и поступака. *Стратегија* је „вештина и наука развијања и употребе политичких, економских, психолошких и војних снага потребних у време мира и рата, да би се максимално помогла политика, ради повећања вероватноће и корисних последица победе и смањења могућности пораза“.¹ *Национална стратегија* се схвата као „вештина и наука развоја и примене политичке, економске и прихолошке моћи једне нације, заједно са њеним оружаном снагама, у току мира и рата ради заштите националних циљева“.² У вези с тим, „*војна стратегија* је вештина и наука употребе оружане снаге једне нације како би се осигурала циљеви националне политике применом силе или претњом силе“.³ Војна стратегија произилази из националне стратегије, тј. она је компонента или део националне стратегије. Она подржава националну политику и националну стратегију одговарајућим војностратешким кон-

¹ *Dictionary of United States Army Terms (Short Title: AD)*, AR 320-5, Washington, D.C., 1965, p. 393.

² *Истo*, p. 264.

³ *Истo*, p. 250.

цептима, снагама и ресурсима, укључујући и ангажовање војних снага савезничких, пријатељских, вазалних, „сарадничких“, партнерских и других заинтересованих држава приликом извођења унилатералних и међународних оружаних интервенција и мултилатералних мировних операција, односно војних принудних мера Уједињених нација и регионалних организација.

Уместо израза национална или глобална стратегија, поједини амерички аутори користе синтагму *велика* или *висока стратегија*. Према гледишту Едварда Мид Ерла, велика стратегија је део државничке вештине у миру и рату, односно „вештина владања и искоришћавања свих средстава којима један народ или коалиција народа располажу у датом тренутку, подразумевајући ту и оружану силу, са циљем да се његови битни интереси одрже и заштите од непријатеља, стварног, могућег или вероватног“. То је највиши тип стратегије „који удружује политику и оружану силу једног народа тако да прибегавање рату постаје излишна ствар или му се приступа са највећим изгледима на успех“. ⁴ Велика стратегија је јединствена, синтетичка и многострана, јер обухвата многе предметне области: „Између осталог, то је политика, економика, технологија, идеологија“, па и географија. ⁵

Постоје и гледишта према којима је велика стратегија дефинисана уже – као скуп претњи по државу и начин примене војних средстава ради њиховог сузбијања. Односно, према којима се велика стратегија схвата шире – као укупност претњи по националну безбедност и војних, политичких и економских средстава супротстављања. ⁶ За разлику од наведених значења, према мишљењу Роберта Ј. Арта велика стратегија обухвата државне циљеве којима она стреми, укључујући и безбедносне и небезбедносне, и објашњење како војна сила може да помогне тим циљевима. Велика стратегија не укључује невојна средства, и разликује се од спољне политике, која садржи све циљеве и све расположиве инструменте државне моћи. ⁷

Британски писци углавном користе израз *велика* или *висока* стратегија, коју често поистовећују с националном ратном политиком или политиком владе која управља ратом. „Задатак је високе стратегије да све изворе једног народа координира и упућује ка постигнућу политичког циља рата – циља који одређује национална политика. Висока стратегија требало би да срачунава и развија економске изворе и људску снагу народа ради потхрањивања борацких служби“. ⁸ Она се стара о изградњи моралне снаге нације, регулише расподелу снага на разне видове оружане силе и за потребе индустрије и других грана привреде,

⁴ Ерл, *Творци модерне стратегије*, Редакција „Војно дело“, Београд, 1952, стр. 2-3.

⁵ Colin S. Gray, *Geography and Grand Strategy*, „Comparative Strategy“, No. 4, 1991, p. 323.

⁶ Beri R. Pouzn, *Извори војне доктрине*, ВИНЦ, Београд, 1992, стр. 7 и 13.

⁷ Robert J. Art, *A. Defensible Defense: America's Grand Strategy After the Cold War*, „International Security“, No. 4, Spring 1991, p. 7.

⁸ Лидел Харт, *Стратегија посредног прилажења*, ВИЗ, Београд, 1952, стр. 199.

користи моћ финансијског, дипломатског, трговинског и етичког притиска ради слабљења противникове воље и постизања победе. Односно, висока стратегија је синоним за ратну политику, и бави се „добивањем мира“ под што повољнијим условима, док се обична или војна стратегија бави „добивањем рата“. Та одредба велике стратегије је ужа од претходних дефиниција, јер изоставља мир и кризну ситуацију као објективне околности у којима се свакако примењује извесна важећа стратегија. Истовремено, војна или чиста стратегија је за Безил Лидела Харта „вештина војсковође“, „вештина расподеле војних средстава ради постизања политичких циљева“, односно „примењивање високе стратегије у нижем степену“. Војска је само једно од средстава за постизање циља високе стратегије, а битка је само једно од средстава за остваривање циљева војне стратегије. Висока стратегија треба да обезбеди бескрвну победу, тј. да се достигне циљ без озбиљне борбе, уз помоћ повољних услова и околности и психолошког ратовања – тако да противник одустане од свог циља и борбе. У вези с тим, циљ војне стратегије јесте „растројавање непријатеља, а његова последица је или распад његове војске или њено лакше сламање у бици“.

Велика стратегија се дефинише и као наука или вештина да се целокупна снага нације или коалиције нација припреми и ангажује ради остваривања националних, односно ратних циљева.⁹ Тако схваћена, обухвата дипломатију, економске напоре, закључивање подесних споразума са савезницима, мобилизацију националне индустрије и комбинацију употребе средстава војне силе. У званичном документу *Британска доктрина одбране*, из 1996. године, велика стратегија и војна стратегија су дефинисане на следећи начин: „Велика стратегија је примена националних ресурса ради остваривања циљева националне политике (укључујући циљеве савеза или коалиције). Њен смисао је да усмерава и обезбеђује јединство свих аспеката националне политике“.¹⁰ Њоме се дефинишу циљеви и политичко-стратешке смернице, изграђује савезништво, уговарају услови о савезничким акцијама, обезбеђују погодна расположива средства, предвиђају акције противника и начини реаговања и усмерава напор нације. „Војна стратегија је примена војних средстава ради подршке остваривању циљева велике стратегије. То је војна компонента велике стратегије и формулисана је од стране политичког руководства“.¹¹ Одређује војностратегијске циљеве, потребне снаге и средства и начине њиховог ангажовања ради остваривања смерница велике стратегије.

Француски аутори такође разликују разне типове, нивое и области стратегије, између којих постоје вертикалне и хоризонталне релације, међузависност, повезаност и еластичне границе. Стратегија је „вештина координације деловања војне силе, политике, економике и моралне снаге обједињених у управљању неким сукобом или у припреми за

⁹ *The New Encyclopedia Britannica in 30 Volume*, Volume 9, Encyclopedia Britannica Inc., Printed in U.S.A., Chicago, 1974, p. 603.

¹⁰ MoD, Whitehall, *British Defence Doctrine*, London, 1996, p. 1.8.

¹¹ Исто, p. 1.8-9.

одбрану једне нације или заједнице нација“.¹² Према гледишту генерала Анри Бофра, стратегија је „вештина да се оствари суделовање силе у постизању циљева политике“. То је „вештина дијалектике воља уз употребу силе ради решења њиховог сукоба“.¹³ Сврха стратегије јесте „постизање циљева које је утврдила политика, користећи што боље средства којима се располаже“, укључујући претњу силом и примену војне силе, економске санкције, коришћење оружане побуне и револуционарног устанка или кризе у некој земљи за међународну интервенцију, пропаганду и морални притисак, и комбиновање тих поступака и средстава за потчињавање воље противника.

Највиши тип стратегије за Бофра јесте *тотална стратегија* – непосредно потчињена влади или политици, „чији је задатак да смишља вођење тоталног рата. Њена дужност је да одређује појединачне задатке и комбинацију различитих генералних стратегија у политичком, економском, дипломатском и војном погледу“. Бофр тврди да изрази национална и велика или висока стратегија нису довољно јасни те да је бољи термин тотална стратегија. Циљ тоталне стратегије јесте да „руководи и насилним подмуклим сукобима који се истовремено воде у разним областима: политичкој, економској, дипломатској и војној, што и чини да је она тоталног карактера“. Тотална стратегија као метод мишљења и смернице за акцију садржи и синтетизује онолико *генералних стратегија* колико има грана или области државне делатности – војна, политичка, економска и дипломатска делатност. Свака генерална стратегија као замисао и организација има своју посебну категорију стратегије – *оперативну стратегију* на нивоу извршења. Задатак оперативне стратегије јесте „не само да доведе у склад циљеве које је изабрала генерална стратегија са могућностима које пружају тактика и техника дотичне гране већ и да оријентише еволуцију тактика и техника да би их прилагодила потребама стратегије“. На пример, *генерална војна стратегија* се стара „да на најбољи начин комбинује копнена, ваздушна и поморска дејства“, односно да утврди стратешку концепцију употребе оружаних снага, њихову структуру и организацију, и систем управљања и командовања. *Оперативна војна стратегија* је вештина употребе оружаних снага ради постизања циљева које одређује политика. Према Бофру, тотална стратегија „комбинује разне генералне стратегије; генералне стратегије, свака у својој области, усклађују оперативне стратегије у својим доменима која доминира целином тактика и техника“. „Војна стратегија само је једна од тих генералних стратегија и, зависно од случаја, она игра некад главну улогу, а некад скромну помоћну улогу“. Стратегија је за Бофра вештина, а не наука, јер се не може ослонити на потпуну листу теоријских правила. „То је вештина дијалектике воља да употребљавајући силу реше свој сукоб“. Тотална стратегија је „дисциплина мишљења која је неопходна владајућим

¹² *La Grand Encyclopédie Larousse*, tome 18, Librairie Larousse, Paris, 1976, p. 11395.

¹³ Бофр, *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968, стр. 21.

круговима", односно „систем мишљења који, и поред своје сложености, може послужити као практичан водич за боље ostvarivanje циљева политике". Генералне стратегије треба да буду међусобно усклађене и тесно повезане тако да тотална стратегија чини једну кохерентну и конзистентну целину, изнад које стоји политика.

Другачије становиште о појму и структури стратегије имао је француски писац Лисјен Поарје, који је сматрао да је стратегија вештина и теорија, односно систем аксиома и хипотеза, биполарних категорија и осмишљених акција примене расположивих ресурса чији емисао одређује политика. Уместо Бофровог израза „тотална стратегија", Лисјен Поарје користи синтагму *интегрална стратегија (stratégie intégrale)*, којом обухвата и синтетизује три генералне стратегије као компоненте: генералну економску стратегију, генералну војну стратегију и генералну стратегију културе. Генералне стратегије су подређене политици и интегралној стратегији; имају сопствене циљеве, домене и функције, снаге и средства и активности које им одређује политика а управља интегрална стратегија. Свака генерална стратегија се дели на *стратегију средстава* (концепција, организација, средства и способности) и на *оперативну стратегију*, чије циљеве и путеве спровођења такође одређује политика.

Интегрална стратегија изучава све типове и врсте конфликта и криза, све ризике и опасности (актуелне и потенцијалне), питања одбране и методе ангажовања свих снага (војне, економске, културолошке) у време мира и рата, а поистовeћује се са политиком на делу или праксом политике. Укратко, општа политика или план политике владе остварује се путем интегралне стратегије као функције практичне политике или политике на делу. Интегрална стратегија је „наука и вештина схватања (теорија) и сталног управљања (пракса) поступком снага (за време мира, кризе и рата), постојећих и потенцијалних, чије капацитете генерише нека група (на пример национална држава); да се то оствари, у фиксираном просторно-временском оквиру, упркос супротстављању противника и уз помоћ 'савезника', а према правилима економичности управљања сваком заједничком акцијом, главни је циљ плана политике. Интегрална стратегија је идентична с политиком на делу".¹⁴

Генерална војна стратегија је хијерархијски подређена политици и интегралној стратегији, а разматра путеве и средства за њихово остваривање у домену војних и одбрамбено-безбедносних послова. Обухвата два нивоа стратегије и војну стратегију средстава (*stratégie militaire des moyens*) и оперативну војну стратегију (*stratégie militaire opérationnelle*). Предмет војне стратегије јесте концепција стратегијске употребе, величина и организација, логистика, систем управљања и командовања, као и планирање и програмирање развоја оружаних снага и целокупног наоружања и технологија. Оперативна војна стратегија је вештина

¹⁴ Lucien Poirier, *Essais de stratégie théorique*, FEDN, Paris, 1982, pp. 127–128.

припреме и стварне или виртуелне употребе оружаних снага и средстава ради постизања циљева државне политике постављених војној стратегији.

У совјетској и руској литератури такође постоје разне дефиниције стратегије, и то углавном војне стратегије. Тек у последњем периоду повремено се употребљава и израз *општа стратегија*, која се поистовећује са концепцијом или стратегијом националне безбедности, а она садржи и елементе војне стратегије. Стратегија има општетеоријски и примењени део, тј. третира се као наука у свом теоријском виду и као вештина у њеном практичном погледу: „*Војна стратегија* представља систем научних знања о закономерностима рата као оружане борбе у име одређених класних интереса. На основу проучавања ратних искустава, војно-политичких услова, економских и моралних могућности земље, нових средстава борбе и погледа вероватног противника, она истражује услове и карактер будућег рата, начине његове припреме и вођења, видове оружаних снага и основе њихове стратегијске употребе, а исто тако основе материјалног и техничког обезбеђења и руковођења ратом и оружаним снагама. Истовремено, то је област практичне делатности највишег војно-политичког руководства, врховне команде и виших команди, која се односи на вештину припреме земље за рат и вођење оружане борбе у конкретним историјским условима“.¹⁵

Слична наведеној дефиницији војне стратегије, али нешто одређења, јесте и дефиниција наведена у *Совјетској војној енциклопедији*. Према њој је *војна стратегија* „саставни део и највиша област ратне вештине која обухвата теорију и праксу припреме државе и оружаних снага за рат, планирање и вођење рата и стратегијских операција. Теорија војне стратегије, као систем научних знања, изучава законе и стратегијски карактер рата као и начине његовог вођења; разрађује теоријске основе планирања, припреме, и вођења рата и стратегијских операција. Као област практичне делатности, војна стратегија се бави одређивањем задатака и величине оружаних снага и средстава за конкретне услове рата, разрадом и реализацијом мера припреме оружаних снага, припреме ратништа, економике и становништва за рат, планирањем рата и стратегијских операција, организацијом развоја и руковођења оружаним снагама у току операција стратегијских размера, као и проучавањем могућности вероватног противника за вођење рата и стратегијских операција“.¹⁶ Произилази из државне политике и остварује њене циљеве, задатке и смернице у сфери одбране и безбедности.

Стратегија се и у југословенској литератури дефинише на различите начине. То је „систем научних знања и вештина (теорија и пракса) о припремању и вођењу рата и употреби силе ради остваривања одређених војних, политичких или економских циљева“.¹⁷ Према знатно прецизни-

¹⁵ Соколовски, *Војна стратегија*, друго измењено и допуњено издање, ВИЗ, Београд, 1965, стр. 26.

¹⁶ *Советская военная энциклопедия*, том 7, Москва, 1979, С. 555–556.

¹⁷ *Војна енциклопедија*, II издање, том 9, Београд, 1972, стр. 171.

јој дефиницији *општа стратегија* је „целовита научна дисциплина која се бави општим (глобалним) облицима испољавања силе“ и делатност „највишег државно-политичког и војног руководства“. ¹⁸ Подређена је политици, а обухвата политичку, економску, дипломатску и војну стратегију, што је у основи тачно. Али, општа стратегија је понекад схватана преуско, и погрешно је поистовећивана са „*стратегijом општенародне одбране*“, која је означена као „систем теоријских ставова и усвојених решења (теорија и пракса), у вези са битним питањима одбране СФРЈ од свих облика угрожавања њене слободе и независности, у миру и рату“. ¹⁹ Општа стратегија је такође неосновано поистовећивана и са „*стратегijом општенародне одбране и друштвене самозаштите*“, ²⁰ која је свакако ужа од опште стратегије (чији је саставни део).

Према другој групи гледишта стратегија се углавном везује за рат и оружану борбу, или само за оружану борбу, свдећи је на вештину ратовања и на теорију те вештине. Стратегија је за Клаузевица компонента ратне вештине (или ратководства), „умеће војсковође“ и емпиријска „наука о употреби бојева за постизање ратног циља“. ²¹ Према Жоминију стратегија је „вештина вођења рата по карти на целом ратишту“. ²² Тим дефиницијама слична је и дефиниција према којој је стратегија „вештина војсковође“ и „теорија вештине“, односно „вештина комбиновања припрема за рат и одређивања редоследа операција ради постизања циља који рат поставља пред оружане снаге“. ²³ Војна стратегија се означава као вештина војсковође, наука о рату и наука о вођењу војске, која се бави „припремањем и вођењем рата у целини, појединих његових етапа и усклађивањем стратешких дејстава“. ²⁴ Уместо интернационално општеприхваћеног израза *војна стратегија*, у југословенској литератури се користи синтагма *стратегија оружане борбе*, која је ужа од војне стратегије и није јој синоним. То је „теорија и пракса припремања и вођења оружане борбе као целине у општенародном одбрамбеном рату и највиша грана ратне вештине“. ²⁵

Све дефиниције према којима је војна стратегија везана искључиво за међудржавни рат и оружану борбу преуске су и несадржајне. Оне сужавају објекат и предмет војне стратегије зато што из њеног поља истраживања искључују међународне кризе, међународне сукобе другачије од рата, грађанске ратове и иностране војне интервенције, војне

¹⁸ *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 366.

¹⁹ *Исто*, стр. 588.

²⁰ *Стратегија ОНО и ДСЗ*, ССНО, Београд, 1987.

²¹ Клаузевиц, *О рату*, Редакција „Војно дело“, Београд, 1951, стр. 94, 141.

²² Анри де Жомини, *Преглед ратне вештине*, Геца Кон АД, Београд, 1938, стр. 110.

²³ А. Свечин, *Стратегија*, ВИЗ, Београд, 1956, стр. 15.

²⁴ *Политичка енциклопедија*, „Савремена администрација“, Београд, 1975, стр. 1033; Милан Вукајлија, *Лексикон страних речи и израза*, „Просвета“, Београд, 1966, стр. 912; *Војна енциклопедија*, I издање, том 9, Београд, 1967, стр. 241; Василије Церовић, *О стратегији*, „Војно дело“, бр. 6, Београд, 1988, стр. 46, и друго.

²⁵ *Стратегија оружане борбе*, ССНО, Београд, 1983, стр. 11, Слично значење те синтагме дато је и у *Војном лексикону*.

принудне мере светске организације, као и практичне проблеме ангажовања војне силе у време мира и кризе ради заштите уставног поретка, спровођења војних принудних мера светске организације или учешћа у мултилатералним мировним операцијама, и друга актуелна питања савремене војне стратегије.

Према трећој групи схватања стратегија је повезана не само са силом, сукобима разне врсте, кризом и ратом, већ првенствено с државом и њеним делатностима или функцијама, економијом, спољном и унутрашњом политиком, науком и технологијом и другим подручјима, а затим и са привредним субјектима и организацијама разне врсте. У вези с тим, говори се о државној стратегији као највишој, глобалној или општој стратегији, затим о бројним макростратегијама: економској, спољнополитичкој, спољнотрговинској, стратегији националне безбедности, стратегији одбране итд., као и о бројним секторским стратегијама: стратегији научно-технолошког развоја, стратегији развоја информатике, стратегији развоја енергетике и индустрије, стратегији развоја пољопривреде и агроиндустријског комплекса итд. Такође, постоји мноштво посебних и појединачних стратегија у свим сферама друштва, гранама привреде и друштвених делатности, затим бројне стратегије транснационалних корпорација и појединих предузећа (пословна стратегија, промотивна стратегија, стратегија маркетинга, стратегија менаџмента, стратегија инвестиција, стратегија раста и развоја), као и стратегије разних организација, и слично. Речју, термин стратегија сада се све више користи у свим областима људске делатности и државних функција, а не само у класичном смислу, у сфери одбране и безбедности или у војном домену.

О садржају и обиму појма општа стратегија

Проблематика глобалне или опште стратегије одувек је била веома широка и сложена, а решења основних стратегијских проблема увек су била различита. Тим пре што нема и не може да буде неке опште или јединствене стратегије као науке и вештине (или теорије и праксе) која би важила за све земље и за сва времена. Свака теорија глобалне стратегије има своје опште друштвено-историјске и мисаоно-теоријске услове и корене свог настанка и развоја. Основе теорије опште стратегије произилазе из конкретних услова сваке земље, њене међународне географске и политичке позиције, економске и технолошке снаге, државне политике, војне моћи и укупне одбрамбене способности, и теоријско-мисаоних схватања њених твораца и носилаца. То је самостална наука, која обухвата и синтетички обрађује проблеме из области одбране и безбедности, спољне политике, економије и других додирних подручја, и уједно вештина и елеменат државништва, односно средство државне политике за остваривање друштвених и националних циљева ангажовањем свих расположивих снага и ресурса. Обухвата циљеве,

теорије и учења, снаге и средства и путеве и начине њиховог ангажовања ради реализације државне политике.

Општа стратегија проучава друштвене појаве, идеје и теорије из своје области, институције и процесе, делатности највиших органа државне и војне власти и њихово реаговање на спољне и унутрашње опасности. Проучава првенствено међународне односе и спољну политику, одбрану и безбедност, претње и употребу силе, кризе, ратове и друге међународне сукобе чије циљеве поставља државна политика. У савременом рату значајни су стихијни и непредвидљиви процеси, случајни и неочекивани догађаји, масовна примена новог оружја и друга велика изненађења, морални и психолошки чиниоци, који су тешко мерљиви, као и политичка воља, интуиција, машта и друго субјективно деловање и стратегијска вештина вођства, које може да буде талентовано и способно, али и неискусно и неспособно, и да донесе погрешне одлуке, које могу да изазову велике губитке или пораз. У стратегији рата постоји однос пријатељ – непријатељ, чији су интереси и циљеви дијаметрално супротни или искључиви, као и став ишчкивања незарађене, али не и неутралне силе, која доводи у неизвесан и незавидан положај неку од зарађених страна и неке њене суседе.

Стратегија нема увек довољно поузданих и тачних информација и чињеница о проблемима којима се бави, а пре свега о стварним намерама и стратешким плановима, величини војне силе и укупног ратног потенцијала и способности противника, па чак ни својих савезника. Такве информације су тешко доступне и непоуздане, неке величине нису увек мерљиве, па су могуће велике грешке у процени и предвиђању. Стога стратегијски закључци и процене нису сасвим тачни, већ само више или мање вероватни. Велики значај за стратегију имају и понашање и политика великих светских сила и војних савеза, затим савезника, пријатеља и неутралних држава, као и превентивна, принудна и тајна дипломатија, односно политика и понашање „треће стране“.

С епистемолошког становишта појам опште стратегије може да се разматра у троструком значењу. Према *функционалном значењу* општа стратегија је пракса, умешност или *вештина државништва* и средство државне политике, тј. укупност правила о практичним активностима и функцијама највиших органа државне власти (или стратега) у свим областима, особито у домену припреме и ангажовања војне силе и свих средстава и ресурса националне моћи у остваривању политике и националних циљева. То је умеће и сврсисходан и ефикасан начин примењивања општих правила на конкретне случајеве. У *предметном смислу*, општа стратегија је синтетичка, самостална, емпиријска, нормативна и примењена наука, која обухвата укупност државних и националних (и савезничких) интереса и циљева, систем основних појмова, судова и закључака, теоријских хипотеза, принципа, закона и законитости, теорема и концепата, снага и средстава и начина ангажовања, повезаних у одговарајуће теорије и учења у сопственој области истраживања. У *субјективном смислу* она означава *интелектуалну и практичну способ-*

ност теоретичара стратегије (или стратегиста) за бављење стратешким истраживањима и изградњу система знања у тој науци и вештини, односно способност критичке анализе мисли и праксе стратега, предвиђања путева будућег развоја и креирања стратегијске визије, циљева и задатака, концепата и модела, израде стратешких анализа и студија за доношење оптималних стратегијских одлука. Укратко, општа стратегија јесте: 1) вештина остваривања циљева и смерница државне политике, средство и инструмент политике, политичко-стратешко деловање и политика у извршењу; 2) наука о начинима и средствима остваривања циљева и програма државне политике, и 3) наука о друштвеним појавама, законитостима и принципима у својим предметним областима.

Универзални карактер опште стратегије изражава се само путем њене недовољно изграђене јединствене или генералне теорије и теорије средњег обима, које чине логички систем категорија и концепата или апстрактно-теоријских и емпиријских разматрања у облику теоријских модела или упоредних стратегијских система који претендују на то да имају општи значај. Смисао опште стратегије као науке или теорије, инструмента државне политике и практичне делатности највишег државног и војног руководства, јесте опстанак и развој државе и нације, пораст државне снаге и националне моћи и способности да се заштити и одбрани од свих спољних, унутрашњих и комбинованих претњи и облика угрожавања. Стратегијске теорије су мање или више вероватне или хипотетичне, јер су појаве и процеси у тој области веома променљиви и не покоравају се законима сталности и строге узрочности, већ између њих постоји зависност као реална импликација вероватноће.

Према обиму и садржају појма стратегије разликују се општа (глобална, велика, национална, државна, коалициона/савезничка, и слично) стратегија или стратегија у ширем смислу, и бројне посебне и појединачне стратегије у свим сферама друштва. *Општа стратегија* синтетизује сазнања и искуства из својих предметних области и инструмент је државне политике, односно вештина и делатност државништва. Она обухвата научна сазнања и праксу из бројних области, као што су: 1) међународни односи, спољна политика и спољнотрговинска политика; 2) политика, систем и организација одбране и безбедности државе и војног савеза; 3) стратегија националне безбедности, стратегија одбране и војна стратегија; 4) државне функције (политичке, војне, економске, итд.) и системске активности, а пре свега управљање земљом и стратегијско руковођење и командовање оружаним снагама; 5) методи, поступци и средства и стратегијске акције – војна, политичка, дипломатска, економска, трговинска, научно-технолошка, пропагандна и друга; 6) политика, општа стратегија и понашање других држава и војних савеза, пре свега потенцијалних противника, и друго. Речју, општа стратегија је синтеза спољнополитичке, економске, безбедносно-одбрамбене, војне, научно-технолошке, културолошке и других врста стратегије.

Војна стратегија, као компонента опште стратегије и стратегије националне одбране, јесте теорија о рату и другим оружаним конфликтима, кризама, оружаном борби и стратегијским дејствима чије циљеве, токове и процесе утврђује државна политика. Истовремено, то је вештина ратовања и специфично средство политике ради остваривања државних и националних интереса и циљева применом или претњом употребе оружане силе. Подразумева формулисање циљева и задатака, војностратешких концепата и метода деловања оружаних снага и примену средстава за остваривање циљева и смерница, стратешко одлучивање и спровођење одлука.

Предмет и суштина опште стратегије

Општа стратегија је самостална друштвена наука која има посебан предмет, садржај и област истраживања, стваралачки користи опште и посебне научне методе сазнања и испитивања и развија се према специфичним законитостима. Као наука, она проучава опште и посебне друштвене појаве, стања, процесе и односе у области међународних односа и спољне политике, економије и културе, одбране и безбедности, а нарочито међународне сукобе и кризе и друге облике употребе силе, методе супротстављања насиљу, и војне односе између држава, који могу да буду савезнички и/или коалициони, партнерски, конфликтни и индиферентни, као и друга релевантна питања. Као пракса и државничка функција, тј. као вештина државништва и војне делатности, она даје смернице за ефикасно управљање државом и друштвом и руковођење одбраном у време мира, кризе и рата.

Подручје предмета и појава којима се бави општа стратегија на глобалном нивоу јесу *суштина и улога силе, поступци и средства примене политике силе и моћи у међународним односима*, као и начини супротстављања сили и методи свеукупне (или опште) одбране угрожене земље. Приоритет у проучавању имају: отворени и прикривени акти агресије, међудржавни ратови и иностране војне интервенције, затим нетрадиционално и субверзивно ратовање (економски, трговински, психолошки, медијски, неокортикални рат), унутрашњи оружани сукоби уз инострано мешање и други облици употребе силе, као и одговарајући концепти и механизми реаговања и супротстављања – војни, дипломатски, политички, економски, психолошко-пропагандни, технолошки и други. Међудржавни и грађански ратови и други оружани конфликти настају претежно у зонама „виталних интереса“ великих сила, у неразвијеним подручјима „Трећег света“, богатим природним ресурсима, и на просторима некадашњих социјалистичких земаља. Изазивају их, најчешће, политичке и војне слите и водећи друштвени слојеви, уз подршку народних маса оптеречених насиљем и мржњом и уз разноврсну инострану помоћ, као и сепаратистички и сепаратистички покрети и тајне организације. Циљеви настоје да се остваре комбинавањем снаге и лукавства, оружане и друге силе, санкција, капитала и новца, ултиматума и преговора. Интереси, капитал, поли-

тика силе и стратегија су међузависни, а међународно право и добри обичаји немају значајнију улогу. Општа стратегија изучава и друге међународне и немеђународне сукобе који нису ратовање у правом смислу речи, укључујући и директно и посредно учешће неких држава у „представничким“, односно „заступничким“ или „посредничким“ ратовима, иностраним војним интервенцијама и унутрашњим оружаним сукобима у другим земљама, затим „сукобе ниског интензитета“, операције изван ратног стања, неконвенционално ратовање, и слично. Указује на чињеницу да се односи између држава заснивају првенствено на сили и моћи, интересима и привилегијама, а не на међународном праву, правди и добрим обичајима.

Међународне и националне кризе, изазивање криза и управљање кризама, конфронтације у свим областима и регионални сукоби различити од рата такође су важна и нова област стратешких истраживања и реаговања одговарајућих војних снага и других компонената силе и моћи. У теорији међународних и националних криза и конфликта разматрају се њихова суштина и типови, изазивање кризе и управљање кризама, затим концепти за превенцију, контролу и регулисање кризе путем операција за одржавање мира, успостављање мира, примена и изградња мира, односно концепти превенције и решавања криза и конфликта мирним путем, дипломатским и политичким средствима и превентивним мерама ограниченог обима, као и наметање мира принудним војним мерама или војном интервенцијом међународних снага или снага неког војног савеза или *ad hoc* коалиције. У вези с тим, неке државе и војни савези (Северноатлантски савез и Западноевропска унија) формирали су посебне снаге за реаговање и решавање регионалних међународних криза, снаге за брзе војне интервенције и за разне операције другачије од ратних, односно за специјалне и случајне (непредвиђене) операције на територијама страних држава.

У савременом свету, у средишту пажње опште стратегије налазе се *међународни политички, економски и војни односи, процена политичко-безбедносне и стратегијске ситуације и улога војног чиниоца*. Она разматра битне проблеме у међународним односима и спољној политици, проблеме мира и међународне безбедности, интернационализације војног насиља, повећане улоге војног чиниоца и милитаризма у међународним односима и утицај међународних прилика на националну стратегију, упушта се у дугорочна стратешка предвиђања, процењује односе снага у одређеном тренутку и у будућности, настоји да осмисли и створи нову стратешку ситуацију, и указује на могуће исходе у случају кризе, сукоба и рата. Указује на неколико типова интеракције у међународним политичким и војним односима: 1) савезништво и сарадња; 2) такмичење и ривалство; 3) конфликт; 4) супарништво и сарадња истовремено; 5) заједничко деловање или партнерство; 6) прилагођавање и еквилибристика или лавирање, и 7) индиферентност. Исто тако, разматра системе међународних односа, а особито биполарни, униполарни и мултиполарни или полицентрични, затим одговарајуће типове и врсте – равнотежа снага, колективна безбедност, хегемонија и монопол, као и њима

прилагођене стратешке концепције. Наглашава, такође, неколико модела и метода деловања државе на непосредно међународно геополитичко и геостратешко окружење, као што су: акомодација или прилагођавање; дипломатска изолација појединих режима и унилатералне санкције; подједнако одстојање или еквидистанца према суседима; територијални експанзионизам и доминација; покушаји успостављања регионалне или субрегионалне превласти или снажног утицаја на политику и стратегију влада суседних држава; сврставање у савезе и коалиције, односно успостављање савеза на економском и војно-политичком плану, јачање трговинских веза и стварање заједничке инфраструктуре; појачан утицај на масе и власти суседа ради слабљења везаности за ванрегионалне силе и развијање регионалне и субрегионалне сарадње; изолационизам или самоизолација у односу на суседе; стварање неутралног блока суседних држава; равноправна сарадња и добросуседство, и друго. Разматра и средства и инструменте економског ратовања, затим питања глобализма и регионализма, билатерализма и мултилатерализма у међународним економским односима, и најзначајније проблеме спољнотрговинске политике.

Политички и војни савези, коалиције и други облици савезништва једна су од најстаријих установа у међународним односима и у општој стратегији. Савез значи стање створено међудржавним уговором или неформалним споразумом који садржи реципрочне или неједнаке обавезе пружања војне и политичке помоћи у претпостављеној ситуацији или у новонасталим околностима. *Савезништво* претпоставља постојање заједничког противника и непријатеља или заједничке опасности, подударност геополитичких и стратешких и других интереса, одређену снагу савезника и корист од тога, страх од хегемоније или надмоћи друге државе или групе држава и жељу за стицањем преимућства на основу заједничких акција. Сматра се да је заједничка војна сила и војна сарадња, поред економије и дипломатије, значајан чинилац и метод интеграције и одржавања војног савеза, те да се војним савезом превазилазе национално-лингвистичке, цивилизацијске и идеолошке разлике. Према циљевима, савези држава могу да буду офанзивни (освајачки, агресивни), дефанзивни (одбрамбени) и мешовити, а према броју чланица – билатерални и колективни (мултилатерални) савези.

Подела задатака, терета и ризика, трошкова и одговорности унутар војног савеза или *ad hoc* коалиције обавља се сагласно снази и моћи, геополитичком и стратешком положају и значају простора држава чланица, затим према интересима и односу међународних сила изван савеза према угроженој чланици алијансе и другим чиниоцима, и то најчешће штедњом својих снага и средстава на штету савезника. Савезништво неравноправних чланица се плаћа у новцу, људским жртвама и другим ресурсима, разним дипломатским и другим уступцима водећој сили (или силама) савеза, понекад и територијалним, као и ограничавањем суверенитета и спутавањем, али не гарантује унутрашњи поредак и територијални интегритет и колективну одбрану. Само изузетно, и

за краће време, привилеговани савезници и штићеници могу да рачунају на добитке, и то на штету других држава у савезу или изван њега. Стратегија стварања и ширења војних савеза и билатералних уговора о безбедности и одбрани јесте погодно средство за стицање глобалне, континенталне и регионалне хегемоније неке велике светске силе или концерта великих сила. На пример, хегемонија САД у савременим међународним односима одржава се путем Северноатлантског пакта као трансатлантске војне организације и других облика савезништва и билатералних уговора о војном савезу и безбедности, затим поморској превласти или владањем морима и поморским комуникацијама, путем бројних војних база и упоришта у иностранству, снажног прекоморског или истуреног присуства, честих војних интервенција и способности „пројектовања силе“, као и услед превласти у Савету безбедности УН и крајње неравнотеже снага и одсуства супарничке коалиције или савеза. Постоје и неформални савези, „стратешка сарадња“, „стратешки консензус“ или „сарадничка акција“ за решавање конкретних сукоба и криза у којима се формира заједничка војна, политичка и административно-логистичка инфраструктура; то су савези *de facto*, мада не нужно и *de jure*.

Државни и национални интереси и циљеви значајна су предметна област опште стратегије. Према садржају, могу да буду економски, спољнополитички, безбедносни, војностратегијски, научно-технолошки, и слично, по значају – витални, важни и споредни (периферни), а по трајању – дугорочни (и трајни), средњорочни и годишњи (краткорочни) интереси и циљеви. Служе као смернице за стратешко деловање руководства и понашање свих субјеката друштва. Најзначајнији су: политичка независност и територијална целокупност земље, физички опстанак нације, економски просперитет и безбедан демократски систем и развој.

Општа стратегија проучава и идентификује постојеће и будуће *ризике, претње и опасности по националну, савезничку и глобалну колективну безбедност* – војне, економске, финансијске, техничке и технолошке, дипломатске, културно-информативне, еколошке и друге природе, укључујући и правни и војни хаос и грађанске нередне, политичке и економско-финансијске кризе и колапсе, велике природне непогоде, техничко-технолошке и еколошке катастрофе, пандемије или масовне епидемије, деградацију и загађивање животне средине, организовани криминал и илегалну трговину дрогом и оружјем, ширење наркоманије и глади, демографску експлозију у неким неразвијеним земљама и масовне спољне миграције. Ту спадају још и инфилтрација, субверзивна активност, психолошко ратовање, побуњеништво, унутрашњи и међународни тероризам, „компјутерски криминал“, геополитичка супарништва, верски екстремизам и идеолошка нетрпељивост, шовинизам или национална мржња, национални (и етнички), регионални и верски сепаратизам и сецесионизам, територијалне несу-

гласице и спорови, конфедерализација федеративне и унитарне државе, реваншизам и ревизионистички захтеви суседних и других држава, борба за природне ресурсе, сировине и поморске и трговинске комуникације, или надметања за контролу над њима, међународни диктати и ултиматуми или наметање споразума, и слично. У одређене ризике и претње спадају и погранични конфликти, трка у наоружавању и пролиферација оружја за масовно уништавање и балистичких ракета, војне космичке опасности, инострано војно присуство без сагласности владе земље домаћина и демонстрације војне силе, коришћење територије других држава од нерегуларних снага за спровођење акција дестабилизације и рушење владе треће државе, технолошки неокOLONИЈАЛИЗАЦИЈА И ДУХОВНА ХЕГЕМОНИЈА, И ДРУГО.

Истовремено, општа стратегија развија, разрађује и планира употребу различитих инструмената и метода супротстављања тим претњама и опасностима, путеве, начине и методе реаговања и ангажовања националних, савезничких и/или коалиционих и мултинационалних снага и ресурса, у глобалним, светским, регионалним и субрегионалним оквирима. Ту спадају: војни савези и *ad hoc* коалиције као инструменти одвраћања и застрашивања противника, стицања доминације и ширења утицаја; стварање система војних база и упоришта у иностранству и истурено и прекоморско војно присуство; економске и друге санкције ради изолације, исцрпљивања, дестабилизације и свргавања система и режима противника, па чак и „непослушног“ савезника и партнера; инсталирање марионетских режима, који се одржавају помоћу стране војне силе или подршке; директно и посредно војно ангажовање (међудржавни и „заступнички“ рат, инострана војна интервенција, прикривена агресија или субверзивна активност, операције за наметање мира, мировне и друге случајне операције), као и војна, економска и друга средства и поступци супротстављања и отклањања претњи и опасности по националну и међународну безбедност. Она утврђује приоритет претњи и опасности од најопаснијих и највероватнијих противника, приоритет у реаговању и поступцима и средствима за њихово сузбијање и отклањање ради економисања сопственим снагама и ресурсима. Истовремено, она оцењује стварни однос снага и указује на могућност победе или избегавања пораза.

Одвраћање, застрашивање, контрола наоружавања, разоружавање и забрана пролиферације нуклеарног и другог оружја за масовно уништавање и система за његово преношење, „истурена одбрана“ и прекоморско присуство и „пројектовање силе“ и други стратешки концепти чине нове и веома значајне предметне области савремене опште стратегије. Теорије застрашивања и одвраћања (нуклеарног и нунуклеарног) тврде да се мир и безбедност могу постићи дијалогом и другим дипломатским средствима, равнотежом снага и способности, нуклеарним паритетом, нуклеарном и конвенционалном претњом превентивним ударом и одмаздом која би противнику нанела неприхватљиве губитке, демонстрацијом силе, економским санкцијама, погађањем ри-

валских и сукобљених страна, контролом конфликтне ситуације и селективном применом војне силе.

Према теорији контроле наоружавања, вештим преговорима, притисцима и санкцијама може да се обузда трка у наоружавању, смање оружане снаге супарника или противника и поставе „плафони“ у количини одређених врста и система оружја и броју људства у оружаним снагама. При томе се превиђа сопствена технолошка супериорност и професионални карактер армија западних сила намењених првенствено за (војне) интервенције у иностранству. Сматра се да је циљ контроле наоружавања успостављање и одржавање стратешког баланса војних ефектива, јачање међусобног поверења и безбедности и цивилне контроле над оружаним снагама. Према теорији разоружавања, једностраним и мултилатералним смањивањем и ликвидацијом оружја, пре свега нуклеарног и другог оружја за масовно уништавање, стварањем зона без нуклеарног оружја, забраном пролиферације и другим мерама може се отклонити рат и постићи трајан мир и стабилност. Проблеми инспекције, верификације и примене споразума те врсте постају значајна преокупација спољне политике и стратегије. При том, ипак остаје могућност да нека бивша или нова нуклеарна сила, или сила која поседује капацитете да произведе нуклеарно оружје, услед промене режима и владајућег слоја и ревизије своје политике и стратегије, изигра и прекрши међународне уговоре и декларације о окончању и забрани производње нуклеарног и другог оружја за масовно уништавање и да за веома кратко време обнови производњу или накнадно произведе такво оружје и тиме стекне монопол, хегемонију или доминацију у глобалним или регионалним оквирима. Тим пре што развој нових оружја и војних технологија повећава релативну неједнакост између великих, средњих и малих сила, асиметрију снага у евентуалном сукобу и општу угроженост државе. Свакако, контрола наоружавања и разоружавање доприносе превенцији и ограничавању сукоба, јачању поверења и сарадње и очувању мира.

Стратегијски систем или систем одбране, као подсистем одређеног друштвеног система, јесте динамички, стохастички, сложен, организован и управљан систем који треба да буде способан да се мења и прилагођава спољњем и унутрашњем окружењу сагласно циљевима које му постављају политика и стратегија. Обухвата скуп елемената са више нивоа у међусобном односу, а пре свега: највише органе државне и војне власти; оружане снаге и цивилну одбрану; материјална средства и све ресурсе земље; територију и објекте, односно простор (у рату – ратиште) и време; функције и активности, мере и послове одбране; циљеве одбране и безбедности и друге елементе у њиховом јединству и повезаности. Општа стратегија проучава одговарајуће националне и савезничке/коалиционе политичко-војне, односно одбрамбене безбедносне системе, и то: независних и ванблоковских држава; унитарних и федералних држава и конфедерација; неутралних држава према међународном уговору, са гаранцијама великих сила; вазалних држава и протекто-

рата; војних савеза, блокова и *ad hoc* коалиција; специјалних аранжмана о одбрани или аспектима заједничке одбране или војне помоћи између велике силе заштитнице и поједине мале и „слабе“ државе или групе малих држава; привремених савезника под принудом и силом прилика или из крајње нужде итд.

У средишту пажње налазе се савезнички, блоковски, мешовити (национално-пактовски) и коалициони политичко-војни или стратегијски системи, а пре свега Северноатлантски пакт као трансатлантски војни систем групе великих сила под вођством САД, па и систем неке могуће *ad hoc* коалиције. Особито је значајно проучавање политике, војне конвенције, стратегије и доктрине, могућих варијаната савезничког ратног плана и реаговања других сила у случају међународног сукоба и регионалне кризе. Војна конвенција, као полазна основа савезничког и коалиционог стратешког плана, начелно, садржи: случајеве у којима једна савезничка држава или чланица коалиције држава мора да ступи у рат у који би био увучен други савезник; минимални контингент трупа и рок, рачунајући од првог дана мобилизације, у којем је сваки савезник дужан да отпочне операције на фронту, ако оне према обавези или силом прилика имају офанзивни карактер; услове и начине обједињавања, садејства, координације и одржавања веза између савезничких команди и јединица; обавезе да се не склапа сепаратни мир или примирје, нити се иступи из рата; извођење заједничких или савезничких ратних операција; услове потпомагања материјалним средствима, људством, дипломатским акцијама, изменом техничких обавештења и обавештајних података и на друге начине; проблем уласка оружаних снага савезника и добровољачких јединица на територију земље на коју је изведена агресија, и друго.

Наука и технолошки развој у држави, а особито политика и стратегија научног и технолошког развоја и ресурси за њихову подршку налазе се у средишту пажње опште или државне стратегије. Циљеви, правци реализације, приоритети, програми, кадар, управљање и планирање, финансирање, примена резултата истраживања у пракси и друга питања посебне стратегије научно-технолошког развоја предмет су државне политике и опште стратегије, које доприносе економском и техничко-технолошком напретку и безбедности земље.

Економика националне одбране и безбедности, а особито проблеми планирања и финансирања одбране и безбедности, управљања војним и другим јавним расходима и економисања одбрамбеним ресурсима (људи, материјална средства, финансије, оражана сила и друге снаге, логистика, и слично), програмирања развоја одбрамбене индустрије и система у целини, као и припреме и функционисање националне привреде у рату, чине значајну предметну област опште стратегије. Јер, стратегија и стратегијски систем, као њено оваплоћење или материјализација, могу да се конституишу на два начина: 1) да се за потребе одбране одвоје средства и ресурси за подршку који преостану после подмирења свих осталих државних и друштвених потреба, и да се,

потом, формулише стратегија одбране примерена расположивим средствима и ресурсима, тј. да се примени „метод остатка“. Према том моделу, национална или општа стратегија, стратегија одбране и војна стратегија, структура оружаних снага и других средстава одређују се према одобреним *буџетским средствима* и програмским и другим могућностима; 2) да се на основу националних интереса, циљева и задатака формулишу општа стратегија, стратегија одбране и војна стратегија и путеви њиховог остваривања, а тиме и снаге и средства потребне и довољне за њихово спровођење. Тај „пожељан“ приступ или „метод предујма“ супротан је првом методу и подразумева примат националних циљева и задатака. Али, и у том случају буџет и програми, у крајњем, условљавају реалну стратегију и њена средства и ресурсе. У пракси се најчешће комбинују та два метода или модела и изналази најповољнији резултат.

Ексклузивно подручје опште стратегије чине *припреме и ангажовање оружаних снага* (војска, полиција, жандармерија, граничне јединице, национална гарда, јединице цивилне одбране, и слично) за остваривање циљева које поставља државна политика у *миру, кризи, сукобу и рату*, односно у миру, ванредном стању, непосредној ратној опасности и рату. Оружане снаге у миру средство су за очување мира и безбедности, одбрану територије и становништва, спречавање рата и одвраћање и сузбијање спољне војне агресије. Али, у политици неких држава и војних савеза оружана сила је често средство притисака, претњи, војних интервенција, операција за наметања мира и решења међународне кризе силом, привремене или сталне присутности на туђој територији ради контроле и доминације. Такође, оружане снаге у миру могу да се ангажују у државном удару и војном пучу, затим за заштиту уставног поретка, тј. за сузбијање тероризма и субверзије, гушење оружане побуне и грађанског рата, као и у мултилатералним мировним операцијама и хуманитарним акцијама, и на другим задацима. Највећу опасност по безбедност и опстанак појединих држава чини унутрашњи (грађански) рат, у којем су непријатељства дуготрајна, сурова и углавном нерегуларна, и спадају у област фактичког односа снага и „права јачег“. Стратегија грађанског рата се знатно разликује од стратегије међудржавног рата, нарочито у почетним фазама побуне и устанка, када побуњеници немају или нису изборили статус стране у сукобу.

Војна стратегија, као компонента опште стратегије, јесте теорија о ратовима и другим међународним војним сукобима, кризама и унутрашњим оружаним сукобима. Истражује њихове типове и врсте, начине и облике вођења и стратегијска искуства и поуке, водећи рачуна о њиховим узроцима, циљевима и суштини, структури и јачини ангажованих снага и употребљеним средствима. Она се углавном бави ратом и другим оружаним конфликтима, односно припремањем, планирањем и вођењем међудржавног рата, појединих његових периода и етапа, ангажовањем целокупних оружаних снага или њихове главнине, управљањем ратом и усклађивањем стратегијских дејстава (стратегијска

офанзива, стратегијска дефанзива, стратегијска операција) на одвојеним ратиштима ради постизања победе и других ратних циљева државе и војног савеза, као и реаговањем на међународне кризе и регионалне сукобе разне врсте. Непријатељства у међудржавном рату донекле су регулисана нормама међународног јавног права, али агресорске државе се најчешће не придржавају никаквих правних норми, добрих обичаја и хуманитарних обзира. Истовремено, војна стратегија (директна и индиректна, глобална и регионална, освајачка и одбрамбена, офанзивна и дефанзивна) јесте и вештина ратовања, вештина стратега или вештина војсковође, који мора самостално и стваралачки да решава стратешке проблеме ради постизања победе. Теоријска (и примењена) војна стратегија треба да буде саображена расположивој ратној техници и технологији, конкретном ратишту, епохи и времену у којем се води рат, расположивом људском чиниоцу и стварним војним, економским и другим могућностима земље. Теорија војне стратегије доприноси: да се одреде оптимална јачина, организација, структура и састав, правци изградње и припрема оружаних снага у миру и рату; да се истраже и дефинишу теоријске основе израде ратног плана, разраде стратегијски задаци оружане силе и начини и облици рата и видови стратегијских дејстава; да се изнађе и успостави ефикасан систем стратегијског управљања ратом и руковођења и командовања оружаним снагама; да се разраде и спроведу мере уређења ратишта и војишта, формулише војна логистика и створе стратешке резерве свих врста, и осигура рационална расподела укупних ратних ресурса према приоритетним корисницима. Истовремено, војна стратегија проучава сопствену оружану силу, формулише војностратешке концепте и путеве ангажовања војних ресурса, као и оружане снаге и стратешке доктрине свентуалних противника, стварних и потенцијалних савезника и других држава, и предвиђа могуће услове и начине вођења будућег рата.

Теорија опште стратегије разматра *однос, везе и релације државне политике и државне (или опште) стратегије*. Однос политике и опште стратегије је хијерархијски – политика има руководећу улогу, али је, истовремено, то и однос подударности и прожимања, сагласности и узајамног деловања и утицаја. Политика утврђује стратегију као свој инструмент и поставља јој захтеве и задатке, одређује националне интересе и циљеве, и путеве и средства њихове заштите и одбране, усмерава развој оружаних снага и других ресурса, ствара савезе и коалиције, остварује врховно руковођење и командовање оружаним снагама у миру и рату, одређује ратне циљеве и циљеве стратегијских дејстава, руководи ратом и усклађује напоре и активности свих снага и средстава ради постизања тих циљева. Општа стратегија је истовремено уметност или умеће управљања, тј. средство или инструмент политике као вештине владања или државничке вештине, а обухвата како оружану силу, тако и економске, дипломатске, политичке, техничко-технолошке, моралне и психолошке елементе и друге ресурсе националне и државне моћи, чијим ангажовањем се штите и бране витални интереси

и обезбеђују национални циљеви. У вези с тим, *стратешко управљање*, као систем или скуп знања и вештина у организовању, планирању, одлучивању и спровођењу стратешких одлука и контроли њихове примене, јесте значајна предметна област опште стратегије. Ефикасно и ефективно управљање државом, руковођење одбраном и стратегијско командовање оружаним снагама претпоставља јасно и потпуно дефинисање система управљања сагласно теорији управљања, прецизну расподелу надлежности и хијерархију органа стратегијског управљања, и разграничење одговорности учесника у одлучивању (политичко и војно руководство) за резултате стратешких одлука. Посебан проблем чини усклађивање савезничке политике и стратегије и израда савезничког ратног плана, као и врховно руковођење савезничким снагама.

Актуелне стратешке концепције и доктрине водећих светских сила, војних савеза и суседних држава и њихов утицај на међународни положај и општу (национална, глобална, државна) стратегију одређене земље такође имају централно место у теорији и пракси савремене стратегије. Неке од њих су нереалне и мегаломанске, засноване првенствено на замишљеним и савезничким снагама или снагама силе заштитнице, а не на сопственим снагама и ресурсима. У пракси се често примењују тајне стратегије и доктрине, које се знатно разликују од званично прокламованих стратегија и доктрина. Општа тенденција у развоју савремених стратешких концепција јесте њихово упоређивање, приближавање, усклађивање одређених питања која имају општи карактер и унификација по моделу западних сила, као и копирање и имитација иностраних стратегија и доктрина од стране вођства новонасталих држава.

Сједињене Америчке Државе успоставиле су привремену хегемонију у новом међународном и европском поретку, али не и светски монопол, којем теже. Нова глобална стратегија надмоћности и појачаног ангажовања срачуната је на преуређење света и стварање новог униполарног светског поретка, на успостављање и одржавање америчке доминације и светског лидерства и на американизацију и позападњачење света. Глобализација улоге и територијално проширење Северноатлантског пакта и појачани интервенционизам нови су феномени с далекосежним (и опасним) последицама по светски мир и безбедност, па и по опстанак и развој неких малих и средњих сила изван Савеза. Нови офанзивни стратешки концепт интервенционизма, ширења и јачања, односно „мира и партнерства“, „војне претње“ и „управљања кризама“ изван територије Пакта, срачунат је на претварање Савеза у војни сервис Уједињених нација или у „светског полицајца“, који насиљем намеће западне вредности, оружано интервенцијом кажњава „непослушне“ владе и „неподобне народе“ који се супротстављају или ометају успостављање униполарног светског поретка под хегемонијом Запада.

Еволуција или развој стратегије кроз историју такође је веома значајна предметна област опште стратегије. У стратегији има мноштво различитих и неподударних теорија и концепција, од којих су неке

превазиђене и напуштене, док се друге стално усавршавају и развијају сагласно економском просперитету, изменама ратне технике и технологије, повећаној улози људског чиниоца и променама у међународним односима. Познате су стратегије доминације, кризе, локалног рата уз употребу конвенционалног оружја, стратегије локалног рата уз примену тактичког нуклеарног оружја, затим стратегије „ограниченог“ или „регионалног“ рата уз селективну употребу оперативно-тактичког нуклеарног оружја, разне глобалне и регионалне нуклеарне стратегије, стратегије „малог“, народног, револуционарног, неконвенционалног и субверзивног рата, као и стратегије специјалног, обавештајног, електронског и психолошког ратовања, стратегије претњи и застрашивања одмаздом итд. Речју, постоје и развијају се посебне стратегије за вођење различитих врста сукоба, рата и других оружаних конфликта, као и стратегије конфронтације, притисака и претњи употребом силе. Стога општа стратегија синтетички проучава како актуелне стратегијске идеје и теорије, тако и историју стратегијских теорија и концепата, и указује на њихов теоријски и практичан значај.

Примењена или практична стратегија сваке државе у миру проучава потенцијалне противнике и њихове стварне намере, планове и различите сценарије отпочињања спољне војне агресије, као и сопствене одговоре или моделе одбране земље и начине вођења рата (израда оперативно-стратешких планова, односно планова одбране и ратних планова, и слично). У стратегијском планирању и организовању одбране полази се од става да је изненадна агресија најширег обима (или масовна нивазија) на неку земљу, и то на свим војиштима и стратегијским правцима, у садашње време најмање вероватна, али се не сме искључити као могућност. Отпочињање и вођење агресивног рата употребом само мирнодопских војних снага и из њиховог мирнодопског распореда још је мање вероватна могућност, наравно ако доносиоци одлука о одбрани земље озбиљно схвате импликације одговарајућих индикатора оружане агресије и предузму довољне мере одвраћања и сузбијања напада. Могући су и други начини или сценарији отпочињања спољне оружане агресије и ратних дејстава – бомбардовањем и ракетним ударом, убацивањем плаћеничких формација и терористичких група, нападом на флоту, и слично. Најгори сценарио за сваку земљу, који би отежавао ефикасну одбрану, био би несамостална спољна политика, изолационизам, лавирање између великих сила и коалиција, неповерење у сопствене снаге, политички и други сукоби у држави, крупне слабости или непостојање сопствене доктрине за одбрану земље, неспремност одбрамбених снага и слабо вођство, распадање војске и државног апарата, и друго. Ратни план треба да се заснива на начелима целисходности, безбедности, еластичности и интегралности, и мора стално да се ажурира сагласно променама међународне ситуације и стања у земљи.

Општа стратегија, осим наведеног, проучава и проблеме одбране и безбедности који произилазе из унутрашњих *слабости државе*, њене нестабилности и разједињености и оштрих друштвених конфликта

разне врсте, укључујући сецесионизам, тероризам и побуњеништво, грађанске немире ширих размера, па и евентуални грађански рат, као и методе реаговања и супротстављања тим појавама. Јер, главна претпоставка делотворне државне стратегије, а особито стратегије одбране и безбедности, јесте унутрашња снага и чврстина народа и државе, и њихова слога и јединство пред спољним опасностима и унутрашњим оружаним сукобима, и одлучна решеност да се они правовремено, ефикасно и ефективно предупреду и одврате, сузбију и сасвим отклоне ангажовањем одговарајућих снага и средстава. Тим пре што држава може да изгуби своју независност и суверенитет (па и делове државне територије) путем унутрашњег распадања и слома владајуће политике и система, уз субверзивно деловање неких политичких организација или сецесионистичке побуне, које су најчешће подржане споља средствима дипломатске, политичке и економске силе, а изузетно и војним претњама и притисцима, без непосредног извођења ратних и борбених дејстава или оружаног насиља већег обима. Примењени део опште стратегије у ратним условима бави се управљањем земљом, руковођењем ратом и ангажовањем свих снага и средстава, а пре свега оружаних снага и ратног потенцијала у целини, ради извојевања победе над непријатељем.

Основни проблем савремене генералне или опште стратегије јесте у томе што не постоји изграђена општа и интернационална теорија и одговарајуће теорије средњег обима које су научно утемељене, објективне, реалне, непристрасне и опште прихваћене. Таква наука или општа теорија је специфична и, у ствари, *национална*, а не интернационална (осим савезничке/коалиционе – која је наднационална), а бави се разноврсним проблемима, при чему приоритет имају развој и ангажовање војне силе и свих средстава и извора националне моћи у миру, кризи, сукобу и рату ради одбране и остваривања виталних интереса и циљева које поставља државна политика. Дакле, општа стратегија је емпиријска, нормативна и синтетична наука и вештина државништва, која има задатак да изучи категорије, својства и законитости свог предмета и садржаја испитивања, генезу и еволуцију стратешких теорија, суштину упоредних политичко-војних система и других проблема у целини, да развије способности чланова највиших органа власти за управљање, и да изгради позитиван однос људи према независности и слободи, економском просперитету и одбрани отаџбине. То је, истовремено, и вештина деловања која утврђује систем правила или смернице за управљање државом, руковођење одбраном и за руковођење и командовање оружаним снагама, као и за управљање ратом и стратегијским дејствима. Општа стратегија је средство политике као слободне делатности владања и управљања друштвом помоћу државне власти ради одбране и остваривања државних и националних интереса и циљева применом или претњом употребе силе и целокупне националне снаге и моћи. Полази од чињенице да у светским односима и у међународној политици владају првенствено интереси, сила и моћ, а не право и правда, морал и добри обичаји.

Конституисање или барем концептуализација опште или државне стратегије јесте актуелан научни задатак и друштвена потреба, условљена разноврсним стратешким деловањем и неопходношћу да се ускладе теорија и пракса. Општа стратегија је самостална наука о неколико посебних сфера друштвених односа и процеса, с разуђеним и еластичним границама према суседним научним гранама. Може синтетички да се разматра и грана на спољнополитичку, економску, војну, научно-технолошку и друге врсте стратегије. Истовремено, општа стратегија је вештина или умеће државништва, односно инструмент државне политике и политика у извршењу, а обухвата практично стратешко деловање државника и војсковођа или органа стратешког руководства приликом остваривања циљева и програма државне политике путем системских активности и одговарајућих механизма, средстава и поступака.

Општа стратегија је друштвена наука и вештина државништва. Обухвата циљеве, категорије и теорије, одговарајућа средства и снаге за подршку, и путеве и начине њихове изградње и комбинованог ангажовања ради остваривања циљева и програма државне политике. Стратешко деловање као вештина управљања и део државништва треба да буде продуктиван, стваралачки акт, заснован на знању и интелигенцији, смислу за реално и могуће, објективној процени ситуације и односа снага и способности изазивања и обликовања нове политичко-стратешке ситуације сагласно циљевима државне политике. Смисао опште стратегије јесте припрема и рационално и ефикасно ангажовање целокупне снаге и моћи једне државе или коалиције држава за остваривање државних (укључујући и савезничке/коалиционе) интереса и циљева, и да се, истовремено, предупреди и отежа или онемогући остварење стратешких планова противника, или барем да се постигне компромисно решење и избегне неуспех.

Формулисање опште стратегије је сложен процес. У њему се полази од основних државних интереса и циљева и, на основу знања и искуства, трасирају путеви и средства за њихово остваривање. Стратегија решава нове значајне проблеме и противуречне ситуације, а за то су често потребна додатна научна истраживања и синтетизовање постојећих знања и искустава из разних наука и усклађеност између теорије и праксе да би решења била оптимална и остварива. Она треба да буде научна, иновативна, реална и еластична, да уважава дејства међународних чинилаца и укупних прилика у земљи, да осмисли путеве свог ефикасног деловања и да изнађе нова решења у процесу стратешког управљања и реализације државне политике у време мира, кризе и рата. На обликовање и остваривање опште или државне стратегије утичу бројни чиниоци, као што су: величина и снага државе и њен међународни положај, степен економске и научно-технолошке развијености, војна моћ и савезништво, положај и намере и стратешки концепти евентуалног противника, и друго.

Мр Слободан Б. Микић, генерал-мајор у пензији

У чланку је разматран проблем који је значајан за науку о рату, али је запостављен у теорији и пракси, у нас и у свету: питање постојања и деловања научних законитости рата. То је једно од основних питања којим треба да се бави полемологија, поред научних закона који делују у рату.

Аутор сматра да у сваком рату делују, поред закона, и научне законитости. То је ужа категорија од научних закона, али значајно утиче на целокупан ратни процес. Оне чине својеврсне делове научних закона, с израженим самосталним утицајем на ратну збиљу, али су и део појаве каква је рат, са међусобним везама и односима. Законитости постоје у свим ратовима и њихово деловање је очигледно.

У чланку су издвојене следеће законитости: примарни утицај политике на доношење одлуке о ступању у рат и одређивање циља за ратујућу страну; јединство политике и војне стратегије; примаран утицај људског чиниоца у рату; утицај припрема на ток и резултате рата; зависност тока и резултата рата од унутрашњих и спољних чинилаца и зависност начина вођења рата од стања људског и материјалног потенцијала зараћених страна.

Аутор наглашава потребу за истраживањем проблема постојања и деловања научних законитости рата, њиховим дефинисањем и објашњењем. Законитости рата имају и практичан значај, јер чине и основ за изучавање и разраду начела оружане борбе која су у домену примењених војнонаучних дисциплина.

Увод

Рат, као друштвена појава, постоји у људском друштву више миленијума, али још увек није довољно изучен ни у матичној, а ни у другим друштвеним наукама. Много је непознаница о њему, теорија није на потребном нивоу, а многи, чак и фундаментални проблеми нису на прави начин истражени, те ни одговори на њих нису довољно ваљани. Највише нејасноћа у науци о рату има у делу теорије који се односи на законитости рата, било као на карактеристику или на суштину те појаве. Научни закони и законитости су централни проблем науке о рату (полемологија). То су уочавали многи теоретичари, па и војсковође, поготову у последња два века. „Теоретичаре и практичаре у војној делатности одувек је интересовало питање, постоје ли објективни закони, чије дејство опредељује ток и исход оружане борбе, или се

победе и порази у рату јављају као резултат слободне воље људи, највиших руководиоца“.¹

Законитостима рата теорија се веома мало бавила, и у свету, и у нас. Нису организована и спровођена значајнија научна истраживања у том подручју науке о рату, па је теорија постала неразвијена. Сличне тешкоће имају и друге друштвене науке, али су оне, за разлику од полемологије, ипак успеле да открију и дефинишу многе законитости и законе појава којима се баве. То би требало да уради и војна наука. У вези с тим, С. Н. Козлов (и група аутора) наглашава: „Војна наука истражује закономерности оружане борбе“.² Откривање и објашњење законитости и закона рата, поред теоријског, има и практични значај. Спознати и изучити научне законитости рата значи створити полазну основу за успешно решавање незаобилазних и тежишних проблема које рат намеће свакој страни која у њему учествује, поготову стратегијском нивоу руковођења државом и командовања оружаним снагама у периоду припрема и у самом рату.

Највећа препрека у истраживању и дефинисању научних законитости рата јесте схватање, истинa све ређе, да је рат резултат случајности или да се, због сложености, не може до краја спознати. Нико не оспорава да у сваком рату делују и случајности, али то не значи да рат није законита друштвена појава (под одређеним условима) и да у њему не делују одређене законитости, које утичу на његов ток и резултате. Случајностима, ни у којем случају не може да се оспори чињеница да у рату делују законитости, већ се њима само потврђује та истина. То је разлог да се законитости непрекидно истражују, дефинишу и објашњавају. „Проблем законитости тока и исхода рата, однос субјективног и објективног у оружаној борби постало је централно питање борбе мишљења у војној науци“.³ Због тога: „Изучавање закономерности, разрада и формулисање полазећи од познатих принципа и правила оружане борбе, јавља се као предмет ... војне науке“.⁴ Иако непотпун, наведени захтев упућује на потребу да се законитостима рата одреде право место и улога у војној науци.

Појмовно одређење законитости рата

Законитост, као термин, има више значења у науци и пракси. Тумачи се као карактеристика природних и друштвених појава,⁵ као

¹ М. В. Попов, *Сушност законнов вооруженной борби*; Военное издательство Министерства обороны СССР, Москва, 1964, стр. 5.

² С. Н. Козлов, *О советской военной науке*, Военное издательство Министерства обороны СССР, Москва, 1964, стр. 16.

³ М. В. Попов, *исто*, стр. 9.

⁴ С. Н. Козлов, *исто*, стр. 225.

⁵ „Маса појединачних делатности појединаца, од којих се ниједан не може обухватити неким строгим законом, кад се повеже у једну јединствену друштвену појаву, често подлеже као таква, као целина, некој општој законитости. Тако маса делатности појединаца и група, од којих је свака за себе подложна само појединачној везаности или, у најбољем случају, статистичкој законитости,

правна категорија у организацији и функционисању друштва (државе) и као захтев за поштовање и примену ратних закона и закона хуманитарног права од стране свих учесника у рату. Будући да се законитости, чије је деловање саставни део рата, разматрају као друштвене појаве, под појмом научне законитости рата треба подразумевати *одређене правилности које указују на постојање веза и односа између појединих чинилаца, појава и процеса у рату, утичу на његов ток и исход, али у мањем обиму и степену него научни закони рата, па имају ограничен утицај на укупна ратна збивања. На одређени начин законитости чине и део унутрашње структуре појединих научних закона рата.* Односно, законитости постоје као делови садржаја и карактеристика научних закона. Немају све потребне одлике и елементе закона, али се могу издвојити, посебно анализирати и изучавати. Оне имају и одређени степен самосталности, јер чине својеврсне целине, тако да се могу третирати као чиниоци који утичу на рат као појаву. Познавање и узимање у обзир деловања законитости ствара претпоставке за успешније решавање многих проблема везаних за рат, јер оне, на одређени начин, чине везу између теорије и праксе. На основу законитости рата могу (и треба) да се изводе одређене обавезе и усмерења за делатност и ангажовање органа руковођења државом и командовања оружаним снагама у процесу припреме и у току рата. Научне законитости рата су основа за изналажење и дефинисање начела (принципи) за практичну делатност команди и штабова стратегијског (и осталих) нивоа командовања оружаним снагама.

Основне научне законитости рата

Поједине законитости имају различит значај у конкретним ратовима, али се њихово деловање, мање или више, осећа у сваком рату. Познавање, уочавање и уважавање деловања законитости у рату ствара нужне претпоставке за објективно схватање ситуације, процене, предвиђања и одлуке за ангажовање снага у рату, његов ток и укупне резултате које одређена страна може да постигне. Као основне, могу се издвојити следеће законитости рата: 1) законитост примарног утицаја политике на доношење одлуке о ступању у рат и одређивању циља за ратујућу страну; 2) јединство политике и војне стратегије; 3) примарна улога и утицај људског чиниоца у рату; 4) зависност тока и резултата рата од унутрашњих и спољних чинилаца; 5) утицај припрема на ток и резултате рата, и 6) зависност начина ратних дејстава од стања и могућности људског и материјалног потенцијала зараћених страна.

Законитост примарног утицаја политике на доношење одлуке о ступању у рат и одређивању циља за ратујућу страну

Одувек је питање односа политике и рата као значајно покретано у расправама и теоријским радовима многих аутора који су се на неки начин бавили ратом. То је била и чиста преокупација структура на

власти, које су се бавиле политиком и доносиле све најважније одлуке за вођење државне политике. По природи позива, тим односом су се бавили и сви они који су радили на задацима из домена војне стратегије.

Улогу и значај политике у односу на рат разматрали су у протеклом историјском периоду многи теоретичари, мислиоци, научници и политичари, као и многе војсковође. На пример, *Платон* је наглашавао „да је ратовање стални и непосредни задатак државе“. *Свети Аугустин* је сматрао да „одлука о рату припада владару“. Према *Клаузевицу*: „рат је ништа друго до државна политика продужена другим средствима“,⁶ а према *Мерингу* „рат је ствар политике“.⁷ Слично је мислио и *Лењин*, наглашавајући: „рат је до краја политика. Он је продужетак остваривања истих циљева од стране истих класа само другим средствима“.⁸ Совјетски војни теоретичар *Свећин* пише: „рату се прибегава ради остваривања одређених политичких циљева“,⁹ а слично су мислили о улози политике *Маркс*, *Енгелс* и многи други.

Политичари треба увек да узимају у обзир чињеницу да рат утиче на свако друштво које се са њим суочава. „Рат је саставни део политике и оружани облик политичке борбе а води се на војном, економском, дипломатском, психолошком и другим пољима. Његова дејства и акције усклађује и обједињава политика. Она одлучује о рату и миру, претходи рату и наставља се у рату и после рата, припрема и усмерава рат, одређује његов карактер и сврху и ратне циљеве. Политички циљеви једног рата значајно одређују његову природу и суштину, физиономију, облике и начине вођења“.¹⁰ У крајњем, у рату увек постоји политички циљ сваке од зараћених страна. Страна која почиње рат жели да противника потчини својој вољи, да га принуди (силом) да прихвати ту вољу и интересе, да призна доминацију, његову власт и политику. Друга страна има супротне политичке интересе и циљеве; да сачува своју позицију, своје право да одлучује о свом положају и својим интересима, да води самосталну политику и регулише односе саобразно својим потребама. Дакле, политички циљеви су им супротни, односно супротстављени.

Рат има велики утицај на свако друштво, па је одлука о томе да неко у њему учествује судбинско питање за сваког учесника – ратујућу страну. У сваком друштву (држави) усмеравање токова живота људи и функционисање система у надлежности је политике. Све најважније одлуке за државу доносе политичари и политичке институције власти. С обзиром на значај и утицај рата на целокупни живот и функционисање државе, односно одређене политичке организације или друштвене ску-

даје, на пример, рат или револуцију, које појаве подлежу строгој, безизузетној законитости“. Радомир Лукић, *Основи социологије*, Универзитет у Београду, издање Савеза удружења правника Југославије, Београд, 1962, стр. 19.

⁶ Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1951, стр. 35.

⁷ *Огледи о ратној вештини*, Београд, 1955, стр. 351–352.

⁸ Лењин, *Изабрана дела*, том 13, „Култура“, Београд, 1960, стр. 301.

⁹ Свећин, *Стратегија*, ВИЗ, Београд, 1956, стр. 15.

¹⁰ Миланко Зорић, *Суштина и врсте ратова*, „Војно дело“, бр. 4–5/1998, стр. 19.

пине, одлуку о ступању у рат доносе највише политичке институције државе, односно политичке организације или друштвене скупине, зависно од тога да ли је реч о међудржавном или грађанском рату.

Када је реч о рату у којем учествује држава, одлуку доноси тело које је за то овлашћено уставом државе: председник, или парламент, а у неким случајевима влада или, чак, председник владе. У сваком случају о рату одлучују институције политичког система, односно највиши орган власти конкретног друштва (државе). У случајевима грађанских ратова те одлуке доносе политички представници одређених структура – партија, слојева, заједница или група.

Утицај политике на рат сволуирао је кроз историју саобразно развоју друштва. У време првих ратова, одлуку о рату су доносили истакнути појединци, који су самовољно приграбили власт и одлучивали о свему. По правилу, они су имали своју војску, а користили су је за остваривање личних интереса и интереса групе око себе (старшине родова, поглавице и племенске вође). После стварања првих државица о рату су одлучивали владари (аутократе – краљеве, кнежеве и цареви). Они су имали монопол над целокупном влашћу (цивилна и војна): били су владари, и врховни заповедници војске, а одлучивали су о томе да ли ће се ићи у рат, против кога, с којим циљем, када и ко ће у рату учествовати, а одлучивали су и о миру, односно о прекиду рата и склапању мира. Касније, са појавом парламента (скупштина), о рату се расправљало у тој институцији, али и даље су одлуку доносили владари. Тек у последње време, са развојем парламентаризма, учвршћивањем тековина демократског развоја друштва и већим учешћем грађана у власти и политичком систему, парламент је добио већу улогу и надлежност у доношењу најзначајнијих одлука везаних за функционисање државе. О рату најчешће одлуке доносе парламенти, или дају сагласност уколико је то у надлежности владара, односно председника државе. Другачије је са грађанским ратовима, с обзиром на њихову специфичност. Наиме, у грађанским ратовима одлуке доносе носиоци интерне, често нелегалне политичке власти, као што су руководства појединих политичких партија или група, представници појединих слојева, етничких и других формалних и неформалних група.¹¹

Политика се остварује путем власти и утицаја. Власт располаже средствима за спровођење политике, а то су, поред осталих, средства силе. Владајуће политичке структуре су у могућности, а имају и право, да доносе и спроводе све најважније одлуке за конкретну државу, а у оквиру тога је и њихово право да доносе одлуке везане за рат. Политика није одговорна само за доношење одлуке о ступању у рат већ и за одређивање и формулисање политичког циља рата. У ствари, политички циљ рата се разматра и усваја пре доношења одлуке о ступању у рат, јер се у тако одговоран и опасан подухват не може ићи без јасно

¹¹ „Рат се јавља као оруђе за постизање политичких циљева, које поставља пред собом једна или више држава, класа или нација и који никаквим другим средствима не могу бити постигнути“ (С. Н. Козлов, *исто*, стр. 57).

сагледаних услова, могућности и циља који ратом жели да се оствари. Квалификовано и свестрано сагледавање и процена ситуације у вези с будућим ратом, као и реално одређивање политичког циља, најважнији је задатак највиших органа и институција политичког система државе.

Реално одређивање циља који жели да се постигне у рату претпоставља бројне процене, анализе, прорачуне, прогнозе и сагледавање односа снага будућих ратних противника. Тек ако се утврде реалне и објективне могућности за остваривање планираног циља може се размишљати о рату и донети одлука о приступању таквом судбоносном акту. Да би ратни циљ био реалан и остварљив неопходно је да се у процесу процене, припреме и формулисања ратног (политичког) циља ангажују компетентни стручњаци и институције које се баве стратегијом, пре свега војном, и да се што је могуће више користе достигнућа војне и других наука у том домену. Само циљ који је формулисан и одређен на основу свестраних процена, прорачуна, прогноза и савремених научних достигнућа може да буде реалан и остварив. Површно и лоше припремљен и дефинисан циљ који жели да се постигне у рату води у неуспех, пораз и катастрофу (у историји ратова постоји безброј таквих примера). Дакле, најважније је да се реално и свестрано сагледа однос снага потенцијалних ратних противника пре него што се постави политички циљ који жели да се постигне у рату и донесе одлука о томе да ли треба ући у рат.

За одређивање и формулисање политичког циља који жели да се постигне у рату одговорни су највиши државни органи политичког одлучивања, они који доносе и одлуку о ступању у рат. Војна стратегија, при томе, треба да предочи све проблеме, исказе могућности оружаних снага и других компонената одбране, и да предложи циљ (пре свега војни), а одлуку доноси орган предвиђен уставом земље. „Сврха стратегије је постизање циљева које је утврдила политика, користећи што боље средства којима се располаже“,¹² сматра Бофр, и прецизира место и улогу стратегије у процесу одређивања ратног циља: „Стратегија је само средство. Одређивање циљева, које она мора да постигне, спада у домен политике и битно је зависно од филозофије чија се доминација жели“.¹³

Војна стратегија (стратегички ниво војног руковођења), према политичком циљу, припрема, одређује и формулише војни циљ који жели да се постигне у рату. Одређује етапне циљеве, задатке и ангажовање стратегичких групација и састава оружаних снага и ствара потребне услове и претпоставке за њихово обављање. Из тога произилази и законитост да политика, преко носилаца политичке власти, има примаран утицај на доношење одлука о рату, о ступању одређене државе у рат. Она, такође, одређује и формулише политички циљ који жели да се постигне у рату.

¹² Бофр, Увод у стратегију, ВИЗ, Београд, 1968, стр. 21.

¹³ Исто, стр. 53.

Питање јединства политике и војне стратегије¹⁴ једно је од најзначајнијих питања за стварање услова за успешно решавање свих других питања и проблема у домену припрема за рат и извођења ратних дејстава. Потреба за тим јединством произилази из следећих разлога: специфична улога и задаци политике и војне стратегије; постојање посебних институција у свакој држави за обављање тих задатака; посебна одговорност политике у доношењу најзначајнијих одлука везаних за рат;¹⁵ посебно место и улога војне стратегије у домену припремања и извођења ратних дејстава оружаних снага, и различита професионална, стручна и научна знања за политику и војну стратегију, с обзиром на улогу, задатке, делокруг рада и ангажовање.

Законитост јединства политике и војне стратегије заснива се и на изузетној сложености рата, што произилази из његове структуре, садржаја, бројних чинилаца и њихове улоге у рату. Наиме, у рату учествују различите снаге, структуре, органи и институције, које треба објединити за остваривање јединственог циља конкретне стране у рату. Предуслов за обједињавање свих учесника у рату (за сваку ратујућу страну различито и посебно) јесте остваривање идејног, функционалног и акционог јединства између политике (политичке руководеће структуре) и војне стратегије (стратегијски ниво командовања оружаним снагама). На основу искуства из ранијих ратова, било је много случајева нејединства између политике и војне стратегије, тј. између руководећих политичких и војних структура. То је често био узрок многих неуспеха у ратовима за страну која је имала неусклађене односе или различит приступ у решавању ратних проблема и ситуација. Примера за то има много у скоро свим значајнијим ратовима, па и у оба светска рата, а прикривених, па чак и јавних неслагања било је и у државама које је карактерисао апсолутистички и диктаторски начин владања (на пример, Немачка и СССР). Дакле, неопходно је да се увек постигне стварно, а не формално јединство између политике (политичке структуре) и војне стратегије (војне структуре), односно, између руководећих политичких и војних структура и институција (државни и војни врх земље), о свим питањима која намеће предстојећи рат. Формално, декларативно јединство је опасније од неслагања, јер прикрива право стање, не даје решења за постојеће проблеме и може довести до тешких последица по земљу.¹⁶

Јединство политике и војне стратегије нужно треба постићи у следећим доменима ангажовања: сагледавању, процени и предвиђању

¹⁴ Војна стратегија је научна дисциплина која се бави истраживањем и израђивањем теорије о војним аспектима рата, с тежиштем на оружаној борби. Изучава теорију и праксу ангажовања и рада врховног руководства државе (стратегијски ниво руковођења и командовања) на задацима припремања и ангажовања оружаних снага и других структура друштва у рату.

¹⁵ „Стратегија више не може бити ствар само војника“ (Бофр, *исто*, стр. 14).

¹⁶ Примера лажног јединства било је у многим, до недавно социјалистичким земљама, које су се, поред осталог, због тога распале (СССР, ЧССР), или је чак дошло до страшног грађанског рата (СФР Југославија).

ратне опасности по државу; одређивању и спровођењу мера припреме земље за учешће у рату; одређивању и формулисању ратног циља за своју страну и снаге; потребама и модалитетима остваривања савезништва за рат и потреби тражења помоћи са стране; доношењу одлуке о ступању у рат – услови, време, које снаге треба ангажовати, као и о прекиду ратних дејстава, примирју или склапању мира.

Политика и војна стратегија могу да остваре јединство на два начина: аутократским, апсолутистичким путем, или изграђивањем заједничких погледа и доношењем одлука на основу објективних критеријума и аргумената, уз учешће свих компетентних и стручних људи, и вођење рачуна о резултатима науке у том домену. Аутократски и апсолутистички начин остваривања јединства политике и војне стратегије није прави пут за најповољније решавање наведених задатака, јер се постиже само формално јединство, често засновано на страхопоштовању или слепој послушности и полтронству. Рат је исувише озбиљна и сложена појава да би се доношење судбоносних одлука препустило једном човеку (политичар, државник) без обзира на то колико је способан и школован. Такав приступ онемогућава или ограничава слободу мишљења и критички однос према стварности и стању у држави, па тиме и реалну процену, анализу ратне опасности и доношење одлука примерених том тренутку и будућим догађајима. У савременим условима такав начин рада на доношењу одлука које се односе на рат превазиђен је у истински демократским државама, а редак је и у заосталим државама јер даје негативне резултате. Други приступ изграђивања јединства политике и војне стратегије може дати праве одговоре на основне проблеме у вези с ратом. Да би се дошло до тог јединства треба да се испуне одређени услови (захтеви), од којих су најзначајнији: компетентност, непристрасност, научна заснованост и слобода мишљења и предлагања решења.

Одлуке о рату и у вези с ратом треба да доносе компетентни људи, јер од њих зависи судбина држава и свих њених грађана. На тим задацима треба ангажовати стручњаке који се баве тим проблемима и који су се доказали у тој области науке и праксе. Таквих стручњака има у свакој држави, у војним и цивилним институцијама. Дакако, то не ослобађа одговорности највише руководиоце за донете одлуке, јер су они једино овлашћени и одговорни за тај чин, на основу устава и одговарајућих законских аката. Стручњацима и експертима треба створити услове да слободно и аргументовано саопштавају своје оцене стања, процене и предлоге за решења појединих проблема у вези са ратом.

Научни методи рада треба да буду заступљени у том процесу. Кад год је то могуће, треба настојати да се користе квантитативни методи и вредности у сагледавању стања и односа, па на основу њих треба долазити до квалитативних одређења стања и могућности за остваривање предложених решења и одлука. Треба настојати да се у процесу сагледавања стања, процене и прогнозе ситуације у вези са ратом

искључе предрасуде, идеолошке искључивости и превелика и необјективна ослањања на искуства из протеклих ратова, јер сваки нови рат, поред осталих општих, има и своје посебне карактеристике. Увек треба узимати у обзир чињеницу да се времена мењају, а тиме и услови ратовања, а то се посебно односи на утицај спољњег окружења у условима рата. Наиме, некадашњи пријатељи и савезници то не морају да буду (а често и нису) и у новим условима (доказа за то има много у савременим условима). Према томе, успех у рату умногоме зависи од степена и квалитета оствареног јединства политике и војне стратегије, јединства највиших политичких и војних структура (руководства) у свакој држави. *Јединство политике и војне стратегије је стално дејствујући чинилац у рату од којег у великој мери зависе активности и резултати процене предвиђања ситуација, доношења и реализације одлука, као и исход ратних дејстава.*

Законитост примарног утицаја људског чиниоца на успех у рату

Рат, као комплексна појава, отежава реално сагледавање места, улоге и утицаја појединих чинилаца, садржаја и услова на настанак, ток и, поготову, на његове резултате. Међутим, досадашња историја ратова, као и достигнућа друштвених наука, посебно општих војних, дају довољно аргумената за сагледавање улоге и утицаја људског чиниоца у рату. Наиме, човек је увек био одлучујући чинилац ратних збивања. Својим деловањем утицао је на све сегменте рата, почев од стварања услова, преко одлучивања о рату, обављања бројних обавеза и задатака, до последица које мора поднети у току и после рата.

Човјекова улога у рату је вишеструка. Изражава се кроз: 1) учешће у друштвеним супротностима и конфликтима који доводе до рата; 2) ангажовање у свим садржајима и активностима у рату – пропагандним, политичким, економским и војним, и 3) учешће у доношењу одлука у вези са ратом. Човек је субјекат, али, на жалост, и објекат целокупног ратног процеса и свих догађања у њему.

Развој људског друштва је, у суштини, непрекидна борба супротности. У сваком конкретном и глобалном људском друштву постоје бројне унутрашње и спољне супротности, а међу њима повратне везе и утицаји. Човек је актер у свим унутрашњим супротностима (класне; у оквиру слојева; између града и села; између умног и физичког рада; националне; верске; између државног и друштвеног управљања; између централизације и децентрализације итд.). Спољне супротности (претња и употреба силе у међународним односима између држава; експлоатација неразвијених и мање развијених земаља; различити интереси итд.) такође за актере имају људе и њихове асоцијације. Човек је увек у центру свих тих догађања, он их ствара и у њима учествује. Те супротности могу да буду помирљиве или непомирљиве, при чему непомирљиве супротности, тачније сукоби и борбе, доводе до најдеструктивније супротности – рата.

Човек је актер и носилац свих ратних збивања, а људски чинилац је доминантан у сваком садржају рата. Пропагандни аспект рата је превасходно заснован на ангажовању људи и дејству на људе. Супротстављене стране у рату предузимају разноврсне мере, поступке, методе и средства ради остваривања утицаја на људе (своје и противникове) који су укључени у рат. Утицаји се усмеравају на њихову свест, вољу, односе, морал и опредељење у вези са схватањем потребе за ангажовањем у рату. Чине се настојања да се код својих грађана и припадника оружаних снага оправдају своји циљеви и опредељења за рат, као и све мере и поступци који се у вези са тим предузимају. Наиме, људи треба да буду убеђени у нужност ступања у рат и потребу да се максимално заложу у обављању задатака у вези с тим. Истовремено, према противнику се наступа ради његове дезоријентације, односно умањивања спремности и воље да се ангажује у рату. Ако је могуће, макар у ограниченом обиму, чине се настојања да се на противничкој страни придобију људи (обавештајна делатност, колаборација, учешће у другим активностима – дефетизам, диверзије, тероризам итд.). Осим тога, пропагандним активностима и деловањем остварује се утицај и на међународну заједницу (организације и органи), како би се придобила за своје интересе и обезбедила подршка у рату.

Дакле, у пропагандном садржају рата човек је доминантан чинилац (скоро једини), увек присутан, и основни актер свих догађања. Он планира, осмишљава, организује и спроводи пропагандна дејства према противнику и, истовремено, супротставља се пропагандним дејствима противника. Успешно спроведена пропагандна дејства су прва претпоставка успеха у рату (прва се предузимају, пре почетка рата, у припреми за рат). Њима се делује на психу људи, вољу и понашање, на све морално-вољне чиниоце. Пропагандна дејства олакшавају или отежавају успешно обављање задатака у свим другим садржајима и сегментима рата. То је нарочито уочљиво у савременим условима, када се та дејства и поступци широко, разноврсно и перманентно примењују, уз коришћење најсавременијих достигнућа у области масовних медија.

Човек је носилац и учесник у свим активностима у оквиру политичког садржаја рата, кроз које се људи усмеравају на остваривање политичких циљева које одређена страна у рату жели да постигне. У периоду припреме и у току рата целокупни политички систем се усмерава, подешава и ангажује према постављеном политичком циљу рата. Одлуке о рату, и у рату, могу се остваривати само под условом да их учесници у рату прихвате и да се максимално ангажују на њиховом спровођењу. Наиме, успех је могућ и остварив само ако већина људи прихвата политички циљ рата и ако у свакој ратној ситуацији делује у складу са тим.

Економски садржај рата, поред материјалне базе конкретног друштва, подразумева и људски чинилац, јер те две компоненте чине јединство и услов су за остваривање функције и улоге тог чиниоца. Као стваралачки чинилац економског садржаја рата, човек има неколико

улога: организатор је ратне производње; производи ратну опрему и наоружање, производи производе потребне за подмиривање потреба становништва и оружаних снага, и обавља задатке у другим привредним делатностима (саобраћај, услуге). Осим тога, у рату је део људи ангажован на задацима научног истраживања и унапређивања производње, иако у знатно отежаним условима. Јер, ратом се не прекида производња, већ се прилагођава условима и потребама рата.

У оружаном борби човек има доминантну улогу, што не значи да је значај ратне технике споредан и да се она потцењује. Међутим, без човека и његовог ангажовања нема коришћења наоружања и технике, па ни оружане борбе као неизоставне појаве у рату. Човек ствара и производи ратну технику, користи је и одржава (са више или мање успеха). Његова улога се најбоље може сагледати ако се упореде две супротстављене зарађене стране истих техничких могућности и исте јачине: успех ће постићи страна која има виши квалитет људства и која га на оптималан начин искористи.

Успех и ефикасност људског чиниоца у рату умногоме зависе од његове обучености и оспособљености за ангажовање у обављању ратних обавеза и задатака.¹⁷ Задаци из тог домена се обављају у доба мира, а допуњавају у рату, према условима и потребама. Посебан значај у рату имају војне старешине. Њима су поверени животи и судбине људи који су им потчињени, што произилази из принципа једностарешинства и законских овлашћења која имају војне старешине (командири и команданти) у оружаним снагама. Старешине доносе одлуке о ангажовању људи за ратне задатке у оружаном борби. Самим тим, људи су изложени сталним опасностима да им буду угрожени здравље и животи. Од знања, способности, одговорности, особина и поступака старешина зависи са каквим ће се успехом и уз какве последице обављати задаци у рату, и какви и колики ће бити губици у људству. Због тога се избору, образовању, оспособљавању и васпитавању старешина у оружаним снагама мора посвећивати највећа могућа пажња и одговорност. Грешке или неспособност старешина у рату имају веома високу цену, јер су им последице повреде или губитак живота бројних људи.

Сваки чинилац рата има значајну улогу и утиче на крајњи исход. Међутим, људски чинилац је увек примаран, одлучујући, под условом да су сви други чиниоци једнаки или приближно једнаки. Рат у целини, у крајњем, зависи од људи. Они одлучују да ли ће се одредити и када ће ући у рат, они су носиоци свих активности и ратних дејстава, и они носе све последице рата. Према томе, *људски чинилац је примаран, одлучујући, за сва ратна збивања и крајњи исход рата.*

¹⁷ Обука за рат је плански и организован, на науци заснован процес образовања, којим се припадници оружаних снага, органи, организације, институције и грађани оспособљавају за успешно и одговорно обављање обавеза и задатака у рату.

Сваки рат зависи од унутрашњих и спољних чинилаца. *Унутрашњи чиниоци* су они који се односе на стање и могућности сваке од земаља учесница у рату. У те чиниоце, у најопштијем, спадају: пропагандна, политичка, економска и војна моћ државе; односи и општа стабилност друштва и антагонизми и сукоби, као и њихова израженост у одређеном времену (пред почетак и у току рата). *Спољни чиниоци* се односе на међународни оквир рата, на стање и односе у међународној заједници и њен утицај на зараћене стране. У те чиниоце могу да се уброје: укупна моћ противничке (ратујуће) стране, опште стање и владајући односи у међународној заједници; однос међународне заједнице и ангажовање према конкретном рату и, посебно, према свакој од зараћених страна; савезници зараћених страна у рату и њихов допринос и ангажовање.

Место, улога и утицај унутрашњих и спољних чинилаца рата, кроз историју, били су различити. Прво су пресудни били само унутрашњи чиниоци и непосредни однос снага зараћених страна. Временом, све више су добијали значај спољни чиниоци, који у савремено доба најчешће имају пресудан значај за укупне резултате рата. Наиме, све више су ратови, како међудржавни, тако и грађански, у функцији интереса спољних чинилаца, светских моћника.

Спољни чиниоци су некада били значајни само за тзв. велике ратове (коалициони и светски), потом за међудржавне, а у савременим условима и за грађанске ратове. Међудржавни ратови, поред унутрашњих, обавезно имају и међународне карактеристике и укључују спољне чиниоце, јер је у том случају реч о сукобу међународноправних субјеката – држава. Дакле, свака држава учесница улази у рат са својим унутрашњим снагама и потенцијалима против стране(их) државе(а). Пошто сваки међудржавни рат значи реалну опасност и за друге државе, нужно је да свака држава учесница рачуна на могућност учешћа других држава (потенцијално или стварно). То се увек мора узимати у обзир у процесу процене ситуације, предвиђања ратних збивања и доношења одлука. Повећано учешће страних чинилаца карактеристика је савременог доба и будућих времена. Свет све више постаје глобална заједница, са многим заједничким везама и интересима, тако да је сваки међудржавни рат (понекад и грађански) реална опасност, по суседе, регион, па и свет, односно по светски мир. Међутим, ту опасност, на жалост, често злоупотребљавају велике силе и друге моћне државе (поготову суперсила), које настоје да из тих ратова извуку корист за себе (економску, политичку). Ти себични интереси доводе до мешања у међудржавне ратове на некој од страна у сукобу, што често поприма велике и опасне размере, тако да директно утиче на цео ток и резултате рата. Због тога свака зараћена страна (држава) мора да води рачуна о спољним чиниоцима, тј. о њиховом утицају на ток рата, и све одлуке и деловања треба са тим да усклади. Дакле, не могу се више на стратегијском нивоу

ценити ситуација, доносити одлуке и изводити ратна дејства а да се непрекидно не узима у обзир велики, често и пресудни утицај страних чинилаца, који некада и нису формално на противничкој страни, тј. нису званично ратујућа страна. Дакле, битно је фактичко а не формално-правно стање противничких страна, тј. да ли неко и колико помаже или учествује у корист одређене стране учеснице у рату. У неким ратовима спољни чиниоци су били одлучујући за крајњи исход рата. То се најчешће догађало када је једној од страна у сукобу помоћ пружала страна сила која је у то време била најутицајнија у међународним односима, или је подржавала међународна заједница, односно њена већина.

Унутрашњи чиниоци су увек значајни за читав ратни процес, али су одлучујући за коначан исход када се у рат не мешају спољни чиниоци, јер је тада исход рата зависан од директног односа снага зараћених страна. Због страног мешања тај однос се мења, и у рату може изаћи као победник и страна која је објективно слабија ако је уживала помоћ и подршку спољних чинилаца. Грађанске ратове карактерише доминантни утицај унутрашњих чинилаца, јер је то сукоб одређених групација унутар једне државе (унутрашња ствар те државе). То су конфликти грађана (одређених скупина), које треба сами да реше средствима која им стоје на располагању, без страног мешања и утицаја. То начелно гледиште одговара и нормама међународног права и Повељи Уједињених нација. Међутим, у пракси, поготову у савременим условима, најчешће није тако. У грађанске ратове се све више уплићу страни чиниоци, а понекад их и подстичу „гурајући“ стране у конфликту да крену у рат. Улога и учешће страних чинилаца у појединим грађанским ратовима су различити, зависно од конкретних услова и интереса иностраних актера. Могуће су различите варијанте и модалитети учешћа страних чинилаца, од пропагандне и политичке подршке, преко економске и војне помоћи, до непосредног учешћа на једној од страна. Често је то учешће спољних чинилаца и одлучујуће за исход грађанског рата. До такве ситуације долази када поједине велике и моћне државе (најчешће суперсиле) оцене (или се одреде) да успех одређене стране у грађанском рату има „витални значај за безбедност и интересе“ конкретне светске силе.¹⁸ То је већ постала препознатљива фраза којом се, крајем 20. века, најчешће служе званичници великих сила у спровођењу своје политике и остваривању својих интереса у свету.

Сви ратови, дакле, зависе од спољних и унутрашњих чинилаца, а крајњи исход је резултат деловања једних и других. То је законита појава.

¹⁸ Крајем 20. века најчешће су под тим геслом, наступале Сједињене Америчке Државе, потом Француска, Велика Британија, Немачка и поједине богате исламске државе (произвођачи нафте). Скоро да и нема кризе или грађанског рата у свету а да тамо нису, на одређени начин, присутне САД, на основу „права“ које саме себи дају.

Непрекидан утицај припрема на ток и резултате рата

Опште је познато да су припреме значајне за сваку човску активност и делатност, као и за делатност његових асоцијација и институција. Будући да су незаобилазне у свакој практичној делатности, значајне су и у разматрању утицаја на друштвене појаве, а самим тим и на рат.¹⁹ Припреме су нужан услов за успех. При томе, треба узимати у обзир њихов садржај, обим, квалитет и прилагођеност конкретним условима и времену. Што је нека делатност или појава сложенија, то је и за припреме потребно више времена, знања, способности, напора и ангажовања људи и средстава.

Сложеност рата утиче на сагледавање улоге, садржаја и начина спровођења припрема које се односе на учеснике рата. Од њих зависи крајњи исход рата и сваки део ратног процеса. Припрема добија све већи значај, што наглашава и Бофр: „Припрема добија превагу над извршењем“.²⁰ Припреме се обављају пре почетка и у току рата. Оне су непрекидан процес и саставни део ратног процеса; стално дејствујући, али и променљив чинилац и задатак, саображен конкретним условима. То јесу, преваходно, практична делатност бројних учесника (креатори, организатори и извршиоци).

Припреме за рат обухватају све чиниоце конкретне државе (снаге и структуре) које учествују у рату. То су институције и чиниоци политичког система, посебно оружане снаге; привреда; друштвене службе; цивилна заштита и становништво. Припремама треба обухватити сваког појединца и институцију, зависно од улоге и задатака који су им поверени у рату. Кроз припреме се обезбеђује максимално ангажовање људског чиниоца и материјалних потенцијала и снага за остваривање циља који жели да се постигне у рату. Припреме имају сложу структуру и садржаје.

С обзиром на обухват учесника, простор и циљ, постоје унутрашње и спољне припреме. Унутрашње припреме се односе на припреме структура и снага унутар државе, а спољне припреме су усмерене на спољнополитичку, пропагандну и другу ангажованост у међународној заједници ради придобијања подршке за своју позицију и политику од других држава и међународних организација и институција. Без разумевања и подршке међународне заједнице тешко да се могу очекивати позитивни резултати у рату. Страна у рату која обезбеди широку и активну међународну подршку има могућности за успешно реализовање ратних напора и остварење ратног циља.

¹⁹ Ратне припреме чине планске и организоване мере, акције и делатности државних и друштвених институција, органа и грађана, које се предузимају ради довођења земље на степен спремности за рат и обављање ратних задатака. Оне обухватају припреме свих чинилаца и структура друштва – оружане снаге, политичког система, привреде, друштвених делатности, цивилне заштите и становништва, уређење територије, правно-нормативну делатност, и друго.

²⁰ Спроводе се у миру, у периоду непосредне ратне опасности и у рату.

Бофр, *исто*, стр. 48.

Према објектима на које се усмеравају, припреме за рат обухватају: становништво; оружане снаге; државне органе, организације и институције; привреду; друштвене делатности (образовање, здравство, комуналне службе, социјалне службе, култура, информисање); материјалне ресурсе; припрему територије и нормативно-правну регулативу. Посебна пажња се посвећује припремама и ангажовању државних и других органа и организација које се баве спољном политиком и дипломатијом. Свака врста наведених припрема обухвата мноштво специфичних облика, садржаја, метода и средстава за њихову реализацију. С обзиром на садржаје и начин спровођења, ратне припреме могу да буду: пропагандно-психолошке, политичке, материјалне (скономске) и војне припреме. Да би се обезбедили очекивани резултати припреме за рат треба да су: планске, организоване, потпуне, конкретне, реалне, непрскидне, правовремене, материјално обезбеђене и контролисане. Сваки сегмент друштва и сви који су предвиђени за ангажовање у рату обухватају се припремама. Као и све друге активности и делатности које се односе на рат, припреме морају да буду у великој мери централизоване, усмераване из једног центра, са стратегијског нивоа руковођења земљом. Међутим, то не искључује стваралачку и корисну иницијативу и самосталност учесника у припремама на свим нивоима друштва, зависно од конкретних услова. Такође, потребно је правовремено реаговање на све препреке и појаве у току спровођења припрема, како би се организација и деловање мењали према промени ситуације и услова.

Постоји много примера у историји ратова који указују на значај припрема и на различите резултате које су зарађене стране постизале зависно од квалитета припрема за рат или за његове поједине периоде и етапе. Наиме, непотпуне и неправовремене припреме за рат негативно су утицале на исход рата или на поједине његове етапе, а поготову на почетни период.²¹

Пропагандни садржаји ратних припрема имају посебан значај у припремама људског чиниоца. Разноврсним методама и средствима треба постићи да људи прихвате рат као нужност у постојећим околностима и да се максимално ангажују у обављању својих ратних задатака и остваривању циља који се ратом може постићи. Људе треба психолошки припремити за све недаће и жртве које их очекују, јер су те припреме услов и за све друге врсте припрема и за учешће људи у рату. Само ако су људима јасни циљеви који у рату треба да се постигну, и ако их они свесно и вољно прихвате, може се очекивати да ће се максимално ангажовати на обављању ратних дужности и задатака.

Пре почетка рата (у мирнодопском периоду) обавља се неопходно прилагођавање целокупног политичког система за функционисање у

²¹ На пример, многе државе нису спровеле одговарајуће припреме за учешће у Другом светском рату, због чега су трпале велике неуспехе и губитке у почетном периоду рата (Француска, СССР, Велика Британија, Пољска, Југославија ...) Само су државе агресори спровеле потпуне и правовремене припреме (поготову Немачка и Јапан) и због тога су имале успехе на почетку рата.

рату. Припреме за деловање у рату су обавеза свих политичких институција и органа државе, које треба да имају израђене планове, предвиђену и увежбану организацију, и обезбеђене снаге и средства за обављање ратних задатака. Кроз институције политичког система организују се, усмеравају и ангажују сви други учесници у припремама за рат и у току рата.

Припрема економије (привреда, услуге, финансије) обезбеђује претпоставке (материјална основа) за обављање свих других врста припрема и задатака у рату, па све економске институције, организације и субјекти спроводе одговарајуће припреме за рат. Услови за њихов рад и обављање основних делатности и производње у рату значајно су усложнени и отежани. Многи стручњаци одлазе на ратне дужности у оружане снаге, а део машина, уређаја и алата такође се користи у ратне сврхе, јер се читава производња оријентише на задовољавање ратних потреба.

Војне припреме за рат обухватају припреме оружаних снага, али и свих других структура и учесника у предстојећим ратним дејствима (у оружаном борби и за потребе успешног вођења борбених дејстава). Све наведене припреме морају да буду у функцији стварања услова за успешно вођење оружане борбе и координиране са војним припремама. Школовање, обука и оспособљавање за рат, посебно за оружану борбу, имају суштински значај за успешно обављање свих ратних задатака. Обуком се обухватају све снаге, институције и грађани који ће бити ангажовани у рату. Оружане снаге имају бројне и специфичне облике и садржаје школовања и обуке свог састава за обављање задатака у оружаном борби и рату у целини. Обука припадника оружаних снага изводи се у школама, јединицама и командама према потребама и намени појединих састава и према функционалним задацима.

Сви грађани се оспособљавају за предузимање мера и поступака на заштити живота и имовине, као и за пружање самопомоћи и узајамне помоћи у току ратних дејстава, и за спровођење мера и задатака које обављају јединице цивилне заштите. За то се користе различити облици оспособљавања људи, почев од ангажовања средстава масовних медија, преко курсева и вежби, до школовања у специјализованим институцијама и школама.

Обимни су и задаци у домену припрема територије за рат, а односе се на радове везане за прилагођавање објеката и простора потребама оружаних снага и других субјеката одбране за рат. Израђују се фортификацијски објекти, адаптирају постојећи, израђују привремени објекти, раде и поправљају комуникације, мостови и прелази преко река и других препрека, објекти за потребе руковођења и командовања у рату, и друго.

Остваривање ратних циљева зависи и од спољнополитичких припрема, којима треба посветити посебну пажњу. Све активности и акције које одређена држава води у миру на спољнополитичком плану треба да су увек усмерене на јачање позиције и утицаја у међународној

заједници. Циљ је обезбеђење што већег броја пријатељски наклоњених држава, поготову оних које су и саме јаке и стабилне, чији је утицај на међународна збивања веома изражен и које пресудно утичу на најзначајније одлуке међународне заједнице.

У миру се гради позиција која има велики, често пресудан, утицај на снагу и могућности сваке државе у евентуалном рату. Спољнополитичка позиција се гради у спрези с активним и ефикасним информисањем, и пропагандним и политичким акцијама према међународној заједници и светском јавном мњењу. Спољна политика мора да буде (заједно с информативним и пропагандним наступом) офанзивна, осмишљена, правовремена, непрекидна и централизовано вођена.

Спољнополитичке активности врхунске политике и дипломатије у периоду ратних опасности још више се интензивирају и садржајно обогаћују ради очувања дотадашње и побољшавање будуће позиције и утицаја у међународној заједници. У тим условима, светско јавно мњење треба редовно и на прави начин информисати о стању и ратним опасностима које прете конкретной држави, како би се предупредила агресија и рат. Увек треба радити на придобијању нових пријатеља и савезника. Држава која има међународну подршку – пропагандну, политичку, економску и војну, има предности у рату, поготову на почетку, које се касније даље материјализују кроз разне облике и садржаје помоћи. Временом та врста припрема добија све већи значај и утицај, јер рат све више зависи од страних чинилаца. Држава која има подршку и наклоност међународне заједнице, по правилу, побеђује у рату.

Припреме за рат (и у току рата) обавеза су свих учесника и услов за успешно обављање ратних задатака и остваривање циља за страну учесницу у рату.

Зависност начина ратних дејстава од стања људских и материјалних потенцијала ратујућих страна

Оружана борба, као обавезни садржај сваког рата, састоји се од борбених дејстава зараћених страна. Та дејства зависе од многих услова и чинилаца, од којих су најзначајнији стање и могућности људског и материјално-техничког чиниоца и потенцијала. Борбена дејства се у рату изражавају кроз одређене садржаје, врсте, облике, начине дејстава и поступке, зависно од многих услова.

У теорији која разматра проблеме везане за ратна и борбена дејства постоје различита гледишта о облицима рата, оружане борбе, начинима и врстама борбених дејстава. Тако се, на пример, веома често, као облици рата наводе фронтални, комбиновани и партизански облик. Други под тим подразумевају облике оружане борбе. Трећи под облицима оружане борбе подразумевају операције, бојеве и борбе (у ужем смислу). За све њих полазна основа је то да је облик неки спољни оквир или „изглед“ рата, односно оружане борбе. При томе се превиђа чињеница да се у рату (и оружаном борби) сукобљавају и ниште две

супротне стране (противници), с дијаметрално супротним циљевима, вољама, снагама, могућностима и начинима остваривања својих намера. Начин остваривања ратних (борбених) дејстава изузетно је значајан за сваку зараћену страну. Условно речено, начин борбених дејстава јесте општа „слика“ учешћа једне од страна и њеног ангажовања у оружаног борби, на одређеном простору и у одређеном времену. Сваки од могућих начина борбених дејстава је процес који, самим тим, трпи многе утицаје и промене, са делимичним или потпуним преласком у други процес, са новим обележјима. Дакле, начин борбених дејстава може да се разматра само као појам који се односи на сваку зараћену страну понаособ. Противничка страна се узима само као елемент за поређење ради лакшег одређивања битних одлика начина борбених дејстава (као услови и односи на одређеном простору, где се две стране сукобљавају).

Начин борбених дејстава је процес ангажовања главних снага одређене ратујуће стране саображен и прилагођен конкретним борбеним условима: простору, времену, властитим и противничким могућностима снага које су ангажоване у оружаног борби ради остварења постављеног циља. На основу ратова који су до сада вођени, може се закључити да постоје два основна начина борбених дејстава: *фронтални* и *партизански* начин. Они могу да буду, више или мање, комбиновани, али се као критеријум мора узети њихова прсовлађујућа примена на одређеном простору и у одређеном времену за конкретну страну у рату.

Фронтални начин борбених дејстава чини ангажовање главних снага у захвату фронта и за фронтална, било нападна или одбрамбена дејства. У оквиру тих дејстава снаге се групишу по линијама, положајима, појасевима и ешелонима. Фронтална дејства су најчешће карактеристична за почетни или завршни период рата. Пробојем фронта, убацивањем снага и помоћу десанта, та дејства се мењају, усложњавају, добијају нову физиономију. Јављају се продори у дубину, дејства дуж праваца продора и комуникација, око и за поједине објекте у дубини распореда противника. Што рат дуже траје, то се та дејства све више усложњавају и попримају многе специфичне облике и начине ангажовања снага. За све време фронталних дејстава веома су интензивна дејства авијације, и ракетна, електронска и друга дејства. Фронтални начин борбених дејстава често се примењује и на издвојеним просторијама и рејонима, зависно од резултата укупних борбених дејстава.

Фронталном начину борбених дејстава прибегава страна која има предности и која је надмоћнија у људском и материјално-техничком чиниоцу, која има велике људске и материјалне резерве и потенцијале. У том случају, она настоји да што пре реши исход рата у своју корист. Том начину борбених дејстава често прибегавају и стране које су приближних људских и материјално-техничких могућности.

Партизански начин борбених дејстава карактеришу дејства мањих јединица на ширем простору или са честим маневрима и покретима, као и дејства већих групација оружаних снага без изразитијих фронталних дејстава. Покрети, препади, напади и изненадна и разноврсна борбена

дејства чине суштину партизанског начина борбених дејстава. Том начину борбених дејстава најчешће прибегава страна у рату која је инфериорна у људском (бројно) и у материјално-техничком чиниоцу (у целини). Њега примењују, по правилу, ослободилачки покрети у борби против колонизатора или окупатора, на територијама које је окупатор привремено запосео.

Државе са малим бројем становника, поготову када су у рату с надмоћнијим противником, ретко се опредељују за фронтални начин борбених дејстава. Најчешће изводе партизанска борбена дејства, која им омогућавају већу слободу маневра, иницијативу, бирање објеката, врсте и начина дејстава према могућностима. Таквим начином дејства они штеде своје снаге, трпе мање губитке и лакше остварују своје циљеве. Државе које немају довољне људске потенцијале примењују фронтални начин борбених дејстава само када су на то принуђене дејствима противника или када је повољна општа ратна ситуација.

Начин борбених дејстава умногоме зависи од стања материјално-техничког чиниоца (наоружање, ратна опрема, ратна производња, стање материјалних резерви). Уколико држава учесница у рату има квалитетно, савремено и разноврсно наоружање, у довољним количинама, може да примени било који начин борбених дејстава. Између осталог и фронтални начин борбених дејстава, поготову када је у рату са слабијим или себи равним противником. Таква страна може да бира начин борбених дејстава, врсте и средства, као и одговарајуће садржаје, а у могућности је и да у току рата штеди своје људске потенцијале тако што ће многе задатке обављати коришћењем ефеката тог оружја по снагама и објектима противничке стране, без или уз мало ангажовање људи. У те сврхе се посебно ангажују авијација, ракетно-артиљеријске и јединице за електронска дејства.

Уколико је страна учесница у рату инфериорна у наоружању, другој ратној техници, материјалним потенцијалима и резервама, принуђена је да томе подређује и начин борбених дејстава. У таквим условима најчешће се примењује партизански начин борбених дејстава. Инфериорност у наоружању и другим средствима надокнађује се разноврсним, за противника наочекиваним, мерама и поступцима, као и читавим понашањем и дејствима оружаних снага. Примат се даје пешадијском наоружању, лаким артиљеријским оруђима, минскоексплозивним, противавионским и противоклопним средствима. Јединице треба да буду лако покретне и способне за брзе маневре и изненадна дејства, а логистичка подршка (снабдевање и одржавање) заснива се на коришћењу могућности територије и на ратном плену, а у одређеним условима и на помоћи од савезника и пријатељских земаља. У сваком случају *стање људског и материјално-техничког потенцијала одлучујуће утиче на избор начина борбених дејстава сваке зарађене стране*. Полазећи од квантитативних и квалитативних величина и услова који се обезбеђују тим чиниоцима, стране у рату се опредељују за начин борбених дејстава,

саображавајући их конкретним условима ситуације, простора и времена у одређеном периоду рата.

Још у миру се одређује за одређени начин борбених дејстава и обављају припреме за њихову примену, а у рату се само допуњују према конкретним условима и догађањима. То се остварује на основу усвојене ратне доктрине, ратних планова и стварања потребних услова. Због тога се предвиђа више варијаната ангажовања снага и одговарајући начини борбених дејстава, зависно од услова и очекиваног развоја могућих ратних ситуација.

Закључак

Наведени приступ проблему постојања и деловања научних законитости рата један је од могућих приступа. До наведених законитости дошло се анализом прошлих ратова, мада је сваки рат био карактеристичан и по деловању тих законитости. Степен њиховог испољавања у појединим ратовима био је различит. У неким ратовима поједине законитости су биле више, а у другим мање изражене, али је њихов утицај увек постојао и био значајан. Оне утичу на сва ратна збивања и целокупан процес рата: од периода припреме за рат до његовог завршетка.

У чланку су обрађене само неке значајне карактеристике наведених законитости, па је, због њиховог неоспорног значаја, неопходно да се даље истражују у оквиру науке о рату и сродних друштвених наука (политичке, војне, економске, међународни односи, комуникологија, етика). Тиме би се омогућило откривање и других законитости рата, а вероватно ће се установити да неке од законитости имају све одлике научних закона, те се могу сврстати и у ту категорију теорије о рату. У сваком случају, даљем истраживању и изучавању законитости рата треба посветити много већу пажњу него до сада, јер је то питање занемарено и у пракси, и у теорији полемологије.

Истраживање и изучавање научних законитости рата, поред теоријског, има и велики практични значај. Свака од наведених и новоистражених законитости требало би да буде основ из којег произилазе начела (принципи) која треба да се примењују у пракси, у домену стратегије, оператике, тактике, логистике и командовања. Свака законитост је општија, шира и значајнија од начела, она је изнад њих, као што су научни закони рата изнад законитости. Свако начело треба да има упориште у некој научној законитости рата или у неком научном закону рата. Међу њима постоји нужан хијерархијски, садржајни и природан однос. У суштини, реч је о односу општег (научни закони), посебног (научне законитости) и појединачног (начела). Због тога у будућим истраживањима научних законитости рата треба користити и достигнућа војних научних дисциплина које изучавају начела која долазе до изражаја у рату (тачније, у оружаног борби).

Литература:

1. Богдан Шеших, *Основи методологије друштвених наука*, „Научна књига“, Београд, 1978.
2. *Војна енциклопедија*, Београд, 1958–1961.
3. *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.
4. *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971.
5. Група аутора, *Расправа о ратној вештини*, ВИЗ, Београд, 1991.
6. Кастекс, *Стратегијске теорије*, „Војно дело“, Београд, 1960.
7. К. Попер, *Логика научног открића*, „Нолит“, Београд, 1976.
8. Лука Деспиних, *Токови, процеси и противречности рата*, ВИЗ, Београд, 1970.
9. Луковић – Нижић, *Преглед историје ратова закључно са Првим светским ратом*, „Војно дело“, Београд, 1962.
10. *Марксистичко-лењинистичко учење о рату и армији*, ЦОСИС, Београд, 1986.
11. Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981.
12. *Правни лексикон*, „Савремена администрација“, Београд, 1970.
13. Радослав Стојановић, *Теоријска претпоставка истраживања рата*, „Међународна политика“, Београд, бр. 29/78.
14. Ротмистров, *Историја ратне вештине 1–2*, ВИЗ, Београд, 1966.
15. *Стратегија оружане борбе*, ССНО, Београд, 1983.
16. Умберто Картекс, *Стратегијске теорије*, ВИЗ, Београд, 1960.
17. Шасен, *Историја Другог светског рата*, „Војно дело“, Београд, 1955.
18. Шварц, *Стратегија јуче, данас, сутра*, ВИЗ, Београд, 1968.

Сазнајне основе израде пројекта у ратној вештини

УДК 355.4

Мр Петар Дражић, пуковник

У методологији ратне вештине конституисан је релативно поуздан истраживачки поступак за решавање разноврсних проблема из области припреме и вођења оружане борбе. Сачињавају га: пројектовање истраживања, организовање и реализовање истраживања и израда саопштења о резултатима истраживања. Иако је поступак пројектовања истраживања коректно разрађен, у досадашњој пракси уочени су бројни недостаци. Многи појединци, првенствено почетници, не схватају потребу конзистентног приступа при разради пројекта, што донекле деградира функцију пројекта. Пројекат истраживања глобално сачињавају два дела: научна замисао и планови истраживања, којима се експлицитно одговара на питања: шта, зашто, како и када се истражује. Тежиште је у конципирању научне замисли која обухвата разраду: проблема, предмета, циљева, хипотеза и индикатора, начина истраживања и научне и друштвене оправданости истраживања. Значајно је да разрађивачи пројекта уоче суштинске одреднице делова научне замисли, које свака за себе чине целину, а потом сагледају њихове везе и међузависности. Јер, без потпуне и коректне разраде претходног дела не може се пројектовати следећи део. Исто тако, треба знати, да је неопходно, уколико се појаве потешкоће у пројектовању следећег дела научне замисли, да се поново размотре поставке претходног дела, и тек након корекције тог дела наставити са разрадом пројекта.

Сазнање неке појаве подразумева поседовање свести о њеним основним својствима – суштини, и односу према другим (сличним) појавама. Поступак сазнавања је процесни (чулно-мисаони) поступак, е наглашеном тежњом да се појава што целовитије сагледа према објективној стварности у њеном субјективном одражавању. Научно сазнавање разликује се од свих других сазнавања, пре свега, по систематичности и инсистирању на утврђивању релевантних чињеница, чија се истинитост може проверавати и доказивати у сагласности с методолошки коректним критеријумима. За науку је најважније континуирано и правовремено решавање значајних проблема у домену сопственог предметног подручја. На тај начин се повећава укупно знање а правовременим усаглашавањем праксе са теоријом ствара се претпоставка за развој науке.

Предметно подручје ратне вештине – оружана борба, изузетно је особено, што само донекле може да буде оправдање за то што је, још

увек, nedovoljno naučno izgrađena. Do novih saznanja u ratnoj veštini često se dolazi apriorno, s obzirom na to da su ta saznanja usmerena prema buduhoj ratnoj praksi. Pretходна iskustva su, najčешће, samo kao polaziшта u traženju savremenijih rešenja, saglasno ostalim promenama koje uslovljavaju nove pristupe u rešavanju problema iz domena oružane borbe. Aposteriorno se do saznanja u ratnoj veštini dolazi najčешће na osnovu vežbovne mirnodopske prakse ili iskustava iz lokalnih ratova, uz primenu analize sadržaja, ispitivanja, „*ex post facto*“ eksperimenta i nekih drugih metoda, zbog čega su dobijeni rezultati ipak претежно хипотетични. Из тих, али и многих других научних разлога, неопходно је да се у ратној вештини примењује целовит истраживачки поступак. То је и основни предуслов за превазилажење импровизација у решавању проблема из праксе оружане борбе према савременим захтевима. Методологија ратне вештине је у вези с тим конституисала довољно прихватљив истраживачки поступак,¹ који чине: пројектовање истраживања, организовање и реализовање истраживања и израда саопштења о резултатима истраживања.

Израда пројекта истраживања (у даљем тексту пројекта) први је корак истраживачког поступка, али још увек није на одговарајући (прихватљив) начин схваћен. И мада је пројектовање у методолошкој литератури сасвим коректно разрађено, током разраде пројекта чине се разноврсне грешке и превиди.

Пројект је научни и, истовремено, оперативни документ за истраживање, који се, у основи, састоји од:² научне замисли и планова истраживања, у којима треба експлицитно одговорити на питање *шта, зашто, како и када истраживати*. Пројект је, на неки начин, својеврстан низ планова којима се трасира пут за решавање научног проблема. У верификованом пројекту се озваничава сагласност надлежних институција у вези са ангажовањем људи, утрошком материјално-финансијских средстава и коришћењем амбијента за истраживање, и одређује (прецизно, по стапама) време истраживања. Поједина спорења о потреби пројекта и ваљаности постојећег приступа изгледа да настају, пре свега, због недovoljnог познавања суштине пројектовања и несхватања значаја делова пројекта у функцији saznanja целине проблема који се решава истраживањем. Због тога се при пројектовању, а посебно приликом реализовања истраживања, понекад јављају веће потешкоће услед недостатка стручних, него услед недостатка методолошких знања. Отуда се дешава да понекад пројекат није довољно у функцији решавања научног проблема, или се, и након коректно урађеног пројекта, истраживањем само установи да је проблем у садашњим условима немогуће решити. Потешкоће у изради пројекта ипак најчешће настају због недостатка потпунијих и стручних и методолошких знања. Међутим, постоји и формалистички приступ у изради пројекта, што подразумева

¹ Опширније: Н. Милошевић, *Пројектовање истраживања у РВ*, ВИНЦ, Београд, 1989.

² Исто, стр. 43.

испуњавање само методолошких захтеva, при чему се занемарује чињеница да пројект није у функцији методологије, већ се њиме трасира пут за решавање проблема значајног за ратну вештину. У вези с тим чине се и драстичне грешке. На пример, пројектује се ради сазнавања борбених могућности, могућих промена структуре јединица или њихових активности током борбених дејстава, а инсистира се на „утицају“ извесних услова или чинилаца на предмет истраживања, што је у досадашњој пракси био чест случај. Све то указује на чињеницу да је за ваљану израду пројеката неопходно поседовање основних знања из ратне вештине и методологије ратне вештине. У поступку пројектовања до потпуног изражаја долази коректна примена логичког учења о појму, суду и закључку и логичких (посебне) метода: анализе и синтезе, индукције и дедукције, апстракције и конкретизације, генерализације и специјализације, дефиниције и сврставања. Будући да се све то не може објединити у једној личности, за израду пројекта најчешће се формира компетентан истраживачки тим, који потом и обавља истраживање. У даљем тексту коментаришу се и разјашњавају функције и међусобне везе делова пројекта истраживања, што би требало да смањи дилеме и олакша израду пројекта, пре свега појединцима који тек почињу да се баве научноистраживачким радом (НИР) у Војсци Југославије.

Проблем истраживања

Под проблемом истраживања у пројекту³ (у даљем тексту проблем) подразумева се свака иоле сложенија (тешка) делатна ситуација за чије решавање је неопходно ангажовање додатних људских потенцијала и материјално-финансијских ресурса. Проблеми у области ратне вештине тешко се уочавају, а за њихово решавање је потребна одређена научна процедура, па их треба прво ваљано пројектовати. У поступку разраде проблема понекад се јављају привиди, као да се „проблем измишља“. Разлог за такво схватање је недовољно познавање проблема који треба да се реши, пре свега његове суштине, што касније имплицира потешкоће у разради предмета истраживања као основног дела пројекта, будући да се и даље остаје у стању неодређености. Грешке се јављају и приликом избора и именовања тема пројектовања (што се често дешава при изради магистарских и докторских радова), јер се, услед великих почетних амбиција појединаца и немогућности сагледавања потешкоћа које следе, предлажу веома сложене и обимне теме, за које треба радити макропројекат, уместо микропројекта. Стога је неопходно нагласити да се једним истраживањем решава само један, условно речено компактан проблем, који треба пројектовати на ваљан методолошки начин.

³ Проблем је ... она врста питања на које се не може дати одговор на основу расположивог знања. Научни проблем је ... онај проблем који када се реши, представља прилог развоју научног сазнања (др Глигорије Зајечарановић, *Основи методологије наука*, „Научна књига“, Београд, 1977, стр. 170–171).

Формалистичким приступом у фази проблематизације само се усложњава и отежава даље пројектовање, што на крају има за последицу пројекат који је делимично или потпуно неупотребљив приликом реализације истраживања. Зато се може сматрати да се разрадом проблема у пројекту на изврстан начин раздваја знање од незнања, што је предуслов за трасирање наредних поступака којима се креира могуће решење. То значи да за даљу разраду пројекта постоје услови само уколико се утврди да постоје сазнања извеснија од претходних недоумица везаних за проблем који треба решити. Уколико у фази проблематизације ипак превлада неизвесност у погледу путева разрешења, треба прво у предистраживању отклонити дилеме и тек тада наставити разраду пројекта. Јер, пројектовање у ратној вештини почиње разрадом проблема, па је неопходно разјаснити да ли постоје претпоставке за повећање нивоа знања о појави која се истражује у функцији жељених промена. То, конкретно, треба да одговара циљу, који се одређује за сваки истраживачки задатак. Сегменти проблема истраживања чине кохерентну целину и разрађују се одређеним редоследом.⁴

1) *Локацијом*, као првим кораком у разради, проблем се издваја из шире стварности и чине се настојања да се што прецизније одреди његово место, што је предуслов за даљу расправу – разраду. При томе, значајно је да приступ буде довољно конкретизован ради што непосреднијег довођења проблема у средиште пажње ради јаснијег сагледавања његове припадности. У расправи о локацији проблема посебно је изражена примена метода: анализе – синтезе, индукције – дедукције и класификације. На изврстан начин, локација је и одредиште са којег се полази и којем се на крају треба вратити. Јер, на почетку пројектовања неопходно је да се утврди из које је научне дисциплине ратне вештине проблем, да се разграничи од сличних проблема и прецизира којем сегменту одређене науке конкретно припада, како би се након завршеног истраживања резултати што лакше уградиле у њен научни фонд. Нерасално је очекивање да се проблем може брзо и једноставно лоцирати, јер проблем који се лако уочава најчешће се и у пракси може једноставно решити, без примене научне процедуре. То је, донекле, у поређењу, на пример, са проблемима медицинских наука, постављање својеврсне дијагнозе, тј. лоцирање места (жариште) обољења организма које тек треба лечити на конкретан начин, или одређивање стајне тачке приликом командантског извиђања којим се стварају услови за конкретизацију одлуке потчињеним јединицама на земљишту.

2) *На основу суштине проблема* утврђује се почетна структура, а потом сагледавају супротности између уочених чинилаца такве структуре проблема. То је креативан логички поступак који ваљано могу решавати само добри зналци појаве која се пројектује. За успешно сагледавање суштине проблема неопходно је коришћење метода: анализе, синтезе, дефиниције, класификације и компарације. То је основни део у пројектовању проблема, јер се из суштине изводи основно питање,

⁴ Опширније: Н. Милошевић, *исто*, стр. 53–75.

а разрада предмета и хипотеза условљени су стањем и међусобним односима чинилаца проблема. Изузетно је креативан поступак уочавања чинилаца којима се одређује величина проблема и назире његово решење. Важно је коректно и што јасније, већ на почетку расправе о проблему, уочити међузависност најважнијих чинилаца, јер се на тај начин значајно усмерава даља разрада и смањују дилеме. Уколико се довољно објективно сагледају релације и односи чинилаца који чине суштину проблема нема опасности од тога да ће у даљој разради пројекта доћи до нежељених одступања. У суштини проблема се у највећој могућој мери уочавају најважнији чиниоци проблема и њихов основни садржај, и јасно сагледавају односи и хијерархије чинилаца проблема.

3) *Хипотетичким ставовима* се утврђују почетне могућности решавања проблема указивањем на постојећа решења из теорије и праксе оружане борбе. У разради тог дела проблема користи се метода анализе, али је примарна индуктивно-дедуктивна метода, јер је неопходно што прецизније закључити колико су реалне могућности за успешно решавање проблема. То значи да прва озбиљна сумња да ли треба истраживати, тј. наставити са пројектовањем или не, мора бити разрешена током разраде хипотетичких ставова. Јер, ако се не назиру никаква прихватљива решења проблема и уколико не постоји оспособљен кадар, сваки утросак материјално-финансијских средстава је излишан и неоправдан. У том случају је прихватљивије да се обави само предистраживање, чиме се конкретно отклањају све дилеме о сврсисходности даље разраде проблема. Хипотетички ставови чине ослонац за постављање хипотеза, па њиховој разради треба прилазити систематично и целовито.

4) *Основним питањем* се званично именује проблем истраживања. Његовом поставком се искључује опасност од вишедимензионалног разматрања предмета истраживања, јер се једним истраживањем може решавати само један научни проблем. Стога, основно питање мора да буде логички консеквентно формулисано, како не би остале дилеме о проблему који се истражује. За формулисање основног питања користе се посебне методе, нарочито дефиниција. Непосредно се изводи из суштине проблема и хипотетичких ставова. Има форму упитне реченице, најкраћег је садржаја, а треба да буде и најјасније исказани део проблема који се пројектује. Основно питање директно имплицира поставку претходног одређења предмета, што је услов за правилно пројектовање и осталих делова предмета. Уместо основног питања, понекад се изводи сводни хипотетички став. То се чини у случајевима када се из суштине проблема и хипотетичких ставова може јасније наслутити могуће решење проблема, при чему се и хипотезе непосредније из њега изводе, али се то ипак ређе дешава.

5) *Резултатима досадашњих истраживања* (иако се на први поглед може учинити да имају формални карактер) саопштава се колико су разрађивачи пројекта обавештени о претходној истраживачкој пракси,

koja ima neke veze s problemom istraživanja. Jer, izlišno je istraživati nešto što je već istraženo. Realno je i prihvatljivo da se iskustva iz pretходних istraživanja koriste u fazi решавања сличних научних проблема. Коректно је да се наведе, која ће искуства из претходних истраживања бити коришћена при решавању пројектованог проблема. При разради тог дела проблема користе се методе: анализе, апстракције и конкретизације, а често и метода анализе садржаја. Формулација тог дела проблема зависи од постојања употребљивих знања из претходних истраживања. Резултати претходних истраживања непосредно условљавају одређивање циљева истраживања, а делом се користе и при разради теоријског одређења предмета истраживања.

б) *Значајем истраживања* наглашавају се вредност и употребљивост резултата истраживања који се очекују а који су донекле аналогни с каснијим поставкама циљева истраживања. Тиме се завршава формулисање проблема истраживања. Коректним наглашавањем значаја истраживачи се на посредан начин подстичу за даљи рад, јер им се указује на могући допринос теорији и пракси ратне вештине, као и методологији ратне вештине. При томе, треба наглашавати реалан значај пројектованог проблема, јер се тако донекле утиче на одобравање утрошка материјално-финансијских средстава и ангажовање сарадника за истраживање. И у том делу се непосредно примењују посебне методе: анализе и синтезе, индукције и дедукције и класификације. У разради тог дела проблема треба да се одражава стварни значај истраживања, без икаквог формализма или претенциозности. Јасним истицањем значаја проблема у извесној мери се условљава разрада циљева истраживања и просторно, временско и дисциплинарно одређење предмета истраживања.

Често се постављају питања обима разраде свих делова пројекта истраживања. Требало би писати по принципу да се са што мање речи обезбеди што већа слобода и ширина мисли и акција којима се што успешније решава проблем истраживања. У сваком случају, обим текста треба да буде довољно упутствен, како би у реализацији истраживања што једноставније могли да се укључе сви неопходни сарадници.

Предмет истраживања

Разрадом предмета истраживања (у даљем предмет) одговара се на питање *шта се стварно истражује*. Уколико су током расправе о проблему отклоњене најбитније дилеме које прате сваку сложену мисаону радњу, тада су створени неопходни и довољни услови да се и предмет у целини коректно разради. Предмет произилази из формулисаног проблема, и то непосредно из основног питања а посредно из суштине проблема истраживања. Предмет је увек једнак или ужи од проблема и, сагласно поставци основног питања, обухвата разраду само једног питања у оквиру формулисаног проблема. Јер, треба увек узимати у обзир чињеницу да се једним истраживањем може решити

само један научни проблем. Зато је важно што непосредније разјаснити значај и начин пројектовања предмета истраживања.

Јасна одређеност предмета главна је претпоставка за трасирање решења пројектованог проблема, будући да је то основа за разраду осталих делова пројекта. Док у фази расправе о проблему неки ставови и не морају потпуније да се конкретизују, током разраде предмета неопходна је крајња консеквентност и јасност у поставкама сваког дела. Кроз разраду предмета исказује се степен укупних знања, а релације одржавају се доводе у међузависност непосредном применом скоро свих посебних научних метода. Пројектовање предмета истраживања у основи обухвата разраду: претходног (прелиминарно) одређења, теоријског одређења, операционолног одређења и просторног, временског и дисциплинарног одређења.

1) *Претходним одређењем* се даје (одређује) што је могуће јаснији назив (наслов) предмету истраживања из којег је могуће, на директан или индиректан начин, утврдити (дедуковати) појмовно-категоријални апарат и садржај истраживане појаве. У претходном одређењу се, дакле, конкретизује одговор и комплексно именује *шта се то стварно жели и може истражити*. При пројектовању тог сегмента предмета неопходно је уважавати начела: реалности, ограничења и прецизности. Према тим начелима, а полазећи од специфичности појаве која се истражује, предмет треба у најкраћем спецификовати. Тиме се већ на почетку отклањају могуће дилеме везане за избор и дефинисање кључних појмова, а потом и њихово превођење у теоријски модел у операционолно одређењу предмета истраживања.

а) Према *начелу реалности* конкретизује се сазнајно поље предмета истраживања. То значи да се већ при именовању предмета амбиције и жеље истраживача усаглашавају с реалним претпоставкама за остваривање жељеног циља истраживања. При томе се морају уважавати познате норме и начела из борбених дејстава којих се и непријатељ и ми придржавамо, а однос величине сукобљених снага (наших и непријатељевих) усаглашава с искуствима из ратне праксе. Треба, такође, уважавати научна достигнућа из методологије и научних дисциплина којих се, директно или индиректно, дотиче предмет истраживања. Неопходно је узимати у обзир и знање о укупним научним и другим ресурсима које треба ангажовати током истраживања. Већ у том делу пројекта треба имати што јаснију визију о потреби, али и могућностима, ангажовања материјално-финансијских средстава, која ће се потом прецизирати у плановима истраживања. Према начелу реалности усаглашава се пројектовање циља истраживања и оправданост истраживања. У суштини, уважавањем начела реалности сазнајни процес конкретног предмета истраживања усклађује се с објективном стварношћу у којој се реализује истраживање.

б) *Начелом ограничења* предмет се сужава конкретним одређивањем оквира могуће сазнатљивости. Појаве из области оружане борбе могу да се истражују с више аспеката, што није слабост истраживања

у ратној вештини. Напротив, уколико је могуће, исти предмет би требало истраживати с различитих полазишта, јер се тако стварају услови да се, компаративном анализом резултата истраживања, потпуније утврди истинитост оствареног сазнања. Ограничавањем предмета на могуће аспекте сазнавања правовремено се постављају оградe према аспектима који се одређеним истраживањем, услед разних ограничавајућих чинилаца, у току истраживања не могу сазнати. Неопходно је да се то веома коректно образложи, како би се отклониле дилеме везане за предвиђени поступак истраживања.

с) *Начелом прецизности* се дефинитивно саопштава (именује) предмет истраживања према форми и садржају који ће бити најпогоднији за целовито одређивање (дедуковање) кључних појмова. Иако је у методолошкој литератури то начело наведено као прво, чини се ипак да је прихватљивије да се предмет истраживања прво усклади са начелима реалности и ограничења, а потом да се изведе његов прецизан назив. Уколико су сви битни параметри саопштени према начелу реалности (на пример, снаге непријатеља, услови простора и времена) и начелу ограничења (где се, на пример, ограничава утрошак извесних ресурса или наводе посебне специфичности у којима постоји предмет), тада је олакшано насловљавање предмета и по обиму и по смислу. У разради претходног одређења предмета користе се методе: анализе, синтезе, апстракције, конкретизације, индукције и дедукције.

Дакле, тај почетни сегмент у разради предмета нема формални карактер, већ напротив, омогућава разрађивачима пројекта да правовремено саопште чињенице значајне за опредељење о коначном структурирању предмета и конкретном приступу истраживању.

2) *Теоријско одређење предмета истраживања* аналитички је поступак којим се утврђује степен постојећих знања значајних за поступак пројектовања и реализовање истраживања. На основу њега се разрађују остали делови пројекта и избегава сазнавање већ сазнатог. Теорија је важан конституенс сваке науке и основна претпоставка њеног континуираног развоја. Оцена развијености науке управо је заснована на основу степена изграђености сопствене теорије. Теорија је и стална база за уочавање и избор проблема истраживања. Када се предмет претходно јасно одреди, неопходно је да се сагледа стање теоријске грађе, чиме се избегава опасност од већ истраженог истраживања и, истовремено, проналази ослонац за решавање проблема. У пројектовању тог дела предмета користе се методе: анализе, синтезе, класификације и, посебно, дефиниције. Постоји директна веза између тог дела предмета и суштине проблема, као и посредна веза са хипотетичким ставовима и резултатима претходних истраживања, а чине га две целине: анализа знања и дефинисање појмова.

а) *Под анализом постојећих знања* подразумева се улазак у суштинске одреднице о укупном знању које је значајно за предмет истраживања. То је сложена и опсежна интелектуална делатност и захтева студиозно изучавање разноврсних извора у којима је уопштено сазнање из претход-

них истраживања или оперативне праксе (ратне и мирнодопске). Ти извори saznaња се детаљно проучавају, јер се на тај начин уочавају могући путеви за разрешавање проблема који се истражује. У пројекту се та saznaња наводе у најкраћим назнакама, у мери која обезбеђује да се касније, током реализације истраживања, могу у потребном облику користити. У том смислу се утврђује постојање: научно проверених, непроверених и искуствених знања, а посебно се спецификују знања до којих треба доћи током истраживања, што је, у суштини, конкретан предмет истраживања. Постојећа знања чине основу за избор кључних појмова и пројектовање циља истраживања.

Научно проверена знања за разраду предмета имају највећи значај. У постојећој теорији ратне вештине тих знања још увек нема довољно. Познато је да свака наука инсистира на утемељењу таквих знања, будући да су она израз њене изграђености. Та врста знања у ратној вештини, за сада, претежно се односи на функционисање борбених система, стање просторних и временских услова и резултате ранијих истраживања. Сагласно њиховом постојању бирају се и преузимају дефинисани кључни појмови и пројектује ниво циља истраживања. Ако таква знања уопште не постоје, циљ истраживања се пројектује само на нивоу дескрипције.

У непроверена научна знања спадају: ставови, принципи и начела, који су у теорији ратне вештине веома заступљени. То су, најчешће, изведена и уопштена знања из ратне и мирнодопске праксе која не могу да буду сасвим поуздана. Јер, мада су израз претходне праксе, та знања за будућу праксу могу да имају претежно хипотетички карактер, с обзиром на то да је свака нова ратна пракса редовно другачија од претходне. Ипак, постојећа доктринарна saznaња, све док се не оповргну, основа су за избор кључних појмова и пројектовање нивоа научног циља. Због тога и имају функцију научних знања. Баш из оквира тих знања веома често се бирају истраживачки проблеми у ратној вештини.

Знања као резултат искуства из ратне или вежбовне праксе, иако најчешће нису довољно систематизована и немају општији карактер, значајна су за пројектовање предмета истраживања. Она извиру из хипотетичких ставова наведених у проблему истраживања и ту се конкретизују ради непосреднијег усмеравања на трасирање могућег решења. Добро је уколико се знања из искуства прикупе и систематизују, а потом и компарирају. За то је понекад неопходно мање предистраживање, посебно уколико су оскудна претходно анализирана научна знања. При томе је неопходно да се узимају у обзир амбијент за вођење борбених дејстава, врста јединица, материјално-техничка опремљеност и друге значајне чињенице, што је посебно важно за сваки конкретан предмет истраживања. Та врста знања може некад да буде главни ослонац у истраживању, због чега их треба детаљно и брижљиво пројектовати.

Знања која не постоје чине суштину истраживања. Она су стварно предмет истраживања, а њиховом разрадом се директно инсистира на одговору на питање *шта се стварно истражује*. Битно је да се на основу

претходна три дела анализе знања и постављеног основног питања у проблему што јасније уочи баш оно што недостаје у постојећем знању. Разрада тог дела анализе знања, у односу на претходне, јесте и најсложенија. Ради се о својеврсном конкретном пројектовању знања о незнању. За његово пројектовање је неопходан висок ниво разноврсних знања о предмету истраживања, али и изузетна способност увиђања, па и имагинације.

Појмовно-категоријалним апаратом конкретизују се садржаји предмета истраживања. При разради пројекта потребно је прво да се изабере кључни појмови, а потом их треба дефинисати. Појмови се бирају из претходног одређења предмета уз директно ослањање на анализу знања. Избор и дефинисање кључних појмова у непосредној су функцији поставке теоријског модела у операционалном одређењу предмета истраживања. То је сложен и најконкретнији логичко-методолошки поступак, у којем долази до изражаја креативност разрађивача пројекта. Сложеност и одговорност се огледају, пре свега, у примерном избору кључних појмова, а потом у њиховом комплексном дефинисању. Начин избора кључних појмова условљен је врстом истраживања и поставком претходног одређења предмета истраживања, а ограничен је особено-стима појаве која се истражује.

У дескриптивним истраживањима у случају неутралне поставке предмета појмови се бирају без строге сагласности с претходним одређењем (насловом) предмета применом индуктивне методе, при чему се „додају“ битни елементи наслову предмета истраживања. То је, истовремено, и аналитички поступак за сагледавање релевантних чинилаца предмета истраживања који нису обухваћени насловом. Некада се поједини наслови предмета истраживања у претходном одређењу не могу конкретније именовати. Ако се истражују неке сложене појаве, на пример, нападни (или одбрамбени) бој, препадно дејство, дејство из заседе и слично, индуктивно-аналитичким поступком „траже“ се делови предмета истраживања који се у наслову предмета не уочавају, али му суштински припадају. У случају таквог начина избора кључних појмова предмет се „проширује“ додавањем релевантних чинилаца који га сачињавају.

Кључни појмови се бирају тако што се према називу предмета – наслову теме, уочавају битни чиниоци садржаја, појаве и услови у којима појава стварно постоји, што треба обухватити истраживањем. Неутрална поставка предмета истраживања веома се често примењује у области ратне вештине. Тиме се разрађивачима пројекта омогућава слобода избора (шта ће истраживати), али су одговорни за изабрани поступак у сазнавању појаве која се истражује. Дескриптивна истраживања нису једноставна, иако се њима стичу само основна научна знања. Јер, целовито описати сложену појаву у области ратне вештине сложен је и одговоран поступак. Резултати дескриптивних истраживања су претпоставка за предузимање истраживања вишег сазнајног нивоа, а

они у каснијим истраживањима омогућавају једноставнији приступ избору кључних појмова.

У експланаторним и прогностичким истраживањима кључни појмови се бирају директно из претходног одређења предмета истраживања применом аналитичко-дедуктивне методе, или се користе појмови који су коришћени у дескриптивном истраживању. То значи да се за истраживања вишег нивоа веома прецизно бирају кључни појмови према претходним сазнањима, за разлику од дескриптивних истраживања, где су сазнања имала маргиналан значај. Када се кључни појмови директно бирају из наслова предмета истраживања формулисаног у претходном одређењу поступак је прилично једноставан. Уколико је наслов предмета јасно формулисан, на пример: „Допринос артиљеријске ватрене подршке обављању ближег задатка моторизоване бригаде у нападу“, појмови се „сами намећу“, а то су: *артиљеријска ватрена подршка БРАГ у обављању ближег задатка, обављање ближег задатка мтбр у нападу, етапни доприноса артиљеријске ватрене подршке БРАГ*. Ако се појмови бирају након дескриптивног истраживања, поступак се састоји од њихове селекције, а понекад и обједињавања, што је условљено поставком циља истраживања.

Број кључних појмова који се бирају за једно истраживање је различит, што зависи од структуре предмета истраживања (два, три, а понекад и више). Од њиховог избора директно зависи изглед и структура теоријског модела у операционалном одређењу предмета истраживања, а посредно и врсте и број хипотеза. Изабрани појмови се односе на познате, непознате или неутралне садржаје којима се, у суштини, обухвата предмет истраживања. Појмови изабрани из познатог садржаја у операционалном одређењу предмета истраживања јављају се као независне (варијабле) променљиве, а појмови из непознатог садржаја чине зависне (варијабле) променљиве. Неутрални појмови се јављају као разноврсне интервенирајуће варијабле.

б) *Дефинисање изабраних појмова* је други део разраде појмовно-категоријалног апарата и може се остварити на два начина. Први, лакши и једноставнији поступак се примењује уколико су изабрани појмови већ дефинисани у постојећој теорији и директно се преузимају и уграђују у пројект истраживања. Међутим, у ратној вештини нема довољно појмова који су дефинисани на прихватљив начин. Наиме, често постојеће дефиниције појмова треба доградити – редефинисати, па се изабрани појмови у пројекту најчешће морају посебно дефинисати. При томе је потребно да се дефинисање изведе према логичким правилима дефинисања; *прво*, појам се може дефинисати само другим јасним појмовима (употребом термина јасног значења); *друго*, дефиниција мора да буде позитивна (наводи се оно што јесте, а не оно што није); *треће*, дефиниција не сме да буде ни преширока, ни преуска (треба да обухвата садржај који одговара обиму појма који се дефинише); *четврто*, дефиниција треба да је прецизна и сажета (да садржи само суштинске и нужне одредбе појма), и *пето*, дефиниција не сме да

се креће у круг, тј. не сме да буде циркуларна (појам се не може дефинисати појмом који се дефинише). Дефиниција као исказ треба да садржи *дефиниендум* (термин који исказује појам дефинисања), *тврдњу* (којом се указује на суштинске одреднице појма) и *дефиниенс*, (термин или скуп логички повезаних термина којима се одређује – дефинише дефиниендум). Дефиниенс најчешће садржи термине којима се исказује најближи род (*genus proximum*) и врсна разлика (*differentia specifica*). Уколико је појам сложен, изводи се општа дефиниција, а потом се дефинишу њени делови (појмови ниже врсте). Приликом дефинисања појма, изводе се разноврсне дефиниције (номиналне, нормативне, карактеристичне, генетичке и операционалне), сагласно особеностима предмета истраживања, али се још увек најчешће користе операционалне дефиниције. Сврха дефинисања појмова је конкретизација њихових суштинских садржаја, што је у непосредној функцији поставке операционалног одређења. При разради пројекта неопходно је да се оствари што већа комуникабилност дефинисаних појмова и садржаја операционалног одређења предмета. Када се дефиниције изведу коректно, према правилима логике, обезбеђује се боља функционалност теоријског модела у операционалном одређењу предмета истраживања, што се директно одражава и на поступак формулисања хипотеза и одређивања индикатора.

3) *Операционално одређење предмета истраживања* у разради пројекта поступак је којим се, на основу анализе знања и дефинисања кључних појмова, ствара теоријски модел предмета истраживања. Комуникабилност појмова и операционалног одређења има суштински значај, будући да се теоријски модел операционалног одређења добија директним таксативним навођењем систематизованих садржаја на начин на који су дати у дефиницијама појмова. На тај начин се и дефинитивно одговара на питање, *шта се истражује*. Операционално одређење, у основи, чине појмови који се односе на познате и непознате садржаје, као и појмови који имају посредну функцију при извођењу хипотеза. Поставка модела операционалног одређења може да има највише три, а најмање два степена општости, што је условљено обимом и садржајем предмета истраживања и начином извођења (поставки) хипотеза. Код тростепене поставке операционалног одређења предмета изводи се општа, најмање две посебне и две и више појединачних за сваку посебну хипотезу. Код двостепене поставке предмета у операционалном одређењу изводи се генерална (заснивајућа) и већи број разрађујућих хипотеза. У ствари, начином поставке предмета у операционалном одређењу условљени су врсте и начин извођења хипотеза, што му је и основна функција. При разради операционалног одређења користе се методе: анализе, класификације, дедукције и конкретизације.

У моделу операционалног одређења са три степена општости први степен чини наслов предмета, други степен су сегменти, а трећи конкретни (елементарни) садржаји, који су обухваћени дефиницијом сваког појма посебно. Уколико елементарни (битни) садржаји нису

довољно обухваћени дефиницијама, разлажу се у потребном обиму у операционалном одређењу. Битно је разлагање оних суштинских садржаја који су непосредно везани за предмет истраживања. Када је модел операционалног одређења са два степена општости, први степен такође чини наслов предмета, а други степен сви елементарни садржаји појмова који су непосредно везани за предмет истраживања.

Може се догодити да слична борбена дејства имају сличне садржаје у операционалном одређењу предмета истраживања, па се за сваки конкретан случај садржаји операционалног одређења прилагођавају предмету, а никако предмет некаквом шаблону модела теоријског одређења. Разлог је то што се борбена дејства никада не догађају у истим условима, па је неопходно, при разради пројекта, да се та специфичност одрази баш при операционалном одређењу предмета истраживања. На основу наведеног, може се закључити да је операционално одређење предмета истраживања условљено дефинисањем кључних појмова, а да од његове поставке директно зависе извођење (поставка) система хипотеза и одређивање индикатора.

4) *Просторно, временско и дисциплинарно одређење* део је предмета који се посебно разрађује и има више практични, него теоријски значај. Прецизирање просторних и временских димензија предмета истраживања и одређивање научне дисциплине којој ће резултати сазнања припадати значајна су активност у току пројектовања. При томе треба бити крајње консеквентан и коректан, јер је то сложен поступак, условљен особеностима појава у оружаном борби. Због тога свако истраживање мора да буде ограничено на конкретан амбијент, у којем ће резултати истраживања моћи да се користе у пракси. Временске димензије се постављају због општег кретања научне мисли и промена услова вођења борбених дејстава, чега морају да буду свесни и разрађивачи пројекта. Резултати истраживања најчешће припадају једној, а ређе већем броју научних дисциплина ратне вештине, што треба да се прецизира у пројекту. Извориште за дисциплинарно одређење налази се у локацији проблема, приликом његовог разграничавања од других сличних проблема. Пројектовањем дисциплинарног одређења истраживачи се усмеравају на коришћење постојећих теоријских и методолошких сазнања током истраживања. Пројектовањем тог дела предмета дају се и извесне смернице за „уграђивање“ резултата истраживања у одређену научну дисциплину, чиме се осмишљава поступак истраживања и одређује доња граница употребљивости резултата истраживања у односу на временске и просторне димензије. У разради тог дела пројекта примењују се и користе методе: анализе, синтезе, дедукције, класификације и специјализације.

Циљеви истраживања

Циљ нових сазнања, до којих се током истраживања долази, јесте обogaћивање научног фонда и побољшање непосредне праксе. Пројектовањем циљева као дела научне замисли тражи се и даје одговор на

питање *зашто се истражује*. Функција пројектовања циљева је у непосредном одређивању могућег нивоа сазнања и употребљивости резултата, што значи да се пројектују практични и научни циљеви.⁵

а) Поставка практичних циљева истраживања у функцији је унапређења (побољшања) стварне ратне и вежбовне мирнодопске праксе. Њима се назначава очекивана употребљивост резултата истраживања и они нису у непосредној функцији процеса истраживања; њихова функција се посредно остварује реализацијом научних циљева.

б) Процес сазнања усмерен је на уочавање (откривање) научних чињеница. Зависно од научне вредности чињеница до којих се истраживањем може доћи, постоје различити нивои научног сазнања: опис, сврставање, објашњење, предвиђање и откриће. Научни циљеви су аналогни с нивоима сазнања. Њиховим пројектовањем условљавају се садржаји хипотеза, природа индикатора и врсте метода које ће се користити током истраживања, а донекле утиче и на начин анализе података, закључивање и верификацију хипотеза.

У пројекту треба јасно да се исказе научни циљ истраживања. Међутим, некада се циљеви одређују према сегментима предмета истраживања, што је условљено: сазнајном природом предмета истраживања, степеном изграђености теорије ратне вештине, применљивошћу научних метода, постојањем истраживачког кадра и коришћењем материјалних ресурса. Да би разрађивачи пројекта коректно поставили циљ истраживања неопходно је да узимају у обзир постојећа сазнања о предмету истраживања. То треба претходно са се саопшти, приликом навођења резултата ранијих истраживања, у проблему и анализи сазнања у теоријском одређењу предмета. Подразумева се да је пројекција сваког вишег нивоа циља истраживања заснована на оствареним сазнањима нижег нивоа. С обзиром на то да се пројектовањем циља истраживања тражи одговор на питање *зашто се истражује*, њихова разрада мора да буде консеквентна и усклађена са постојећим знањима.

Хипотезе

Уколико је предмет коректно пројектован, разрада хипотеза је једноставан поступак, при чему се, на основу поставки у оперативном одређењу, формулишу одговарајуће врсте хипотеза и одређују индикатори.⁶ У научној замисли хипотезе су идеје за које се верује да воде ка решавању проблема истраживања. Богдан Шешић хипотезе дефинише као ... „мисаоне претпоставке у облику појмова и ставова о могућим чињеницама будућег сазнања о још неоткривеним својствима, тј. о њиховом постојању, односима, условима настанка, променама или развоју“.⁷

⁵ Опширније: Н. Милошевић, *исто*, стр. 75–106.

⁶ Опширније: Н. Милошевић, *исто*, стр. 106–133.

⁷ Б. Шешић, *Општа методологија*, „Научна књига“, Београд, 1971, стр. 272.

Хипотезе су, у суштини, окосница научног сазнања јер се преко њих остварује веза између теорије и праксе. Оне су мостови, али и путокази у процесу истраживања, јер логички и теоријски чине основну претпоставку за решење проблема. Стога у поставци хипотезе морају да буду сасвим конкретне када се односе на конкретан део садржаја предмета и довољно опште када се односе на сегменте или цео предмет истраживања. Функција и значај хипотеза исказују се и кроз њихов однос са свим осталим деловима научне замисли у пројекту: проблемом, предметом, циљевима и начином истраживања.

У суштини проблема уочавају се супротности између кључних чинилаца, а са хипотезама се претпоставља решење тих супротности. Кроз хипотетичке ставове у проблему се предочавају могући начини решења, а хипотезама се ти ставови конкретизују и систематизују. Од обима и структуре проблема зависи које ће врсте хипотеза бити постављене. Најнепосреднији однос постоји између хипотеза и операционог одређења предмета истраживања. Према конкретизованим садржајима теоријског модела који се даје у операционолном одређењу предмета симетрично се изводе хипотезе. Делови конкретизованог садржаја предмета, у суштини, чине варијабле у хипотезама.

Значајан је однос хипотеза и научних циљева, јер се на основу пројектованог циља истраживања одређује и садржај хипотеза. У вези с тим, изводе се хипотезе; дескриптивног, класификаторског и типолошког, експланаторног и прогностичког садржаја. Садржајима хипотеза обезбеђује се реализација пројектованог научног циља. Треба узимати у обзир чињеницу да ниво постављеног научног циља лимитира само доњу границу сазнања, док се у хипотезама може претпоставити и виши ниво научног сазнања. Постоји, такође, непосредан однос између хипотеза и начина истраживања. Врсте и садржај хипотеза условљавају врсте метода које ће се користити током истраживања. С друге стране, постављене хипотезе се верификују применом пројектованих научних метода. Садржај хипотеза и врсте индикатора условљавају коришћење извора података, обухват истраживања, врсте и изглед инструментарија за прикупљање података.

За разраду пројекта је можда најважније да се зна да се хипотезе према критерију општости класификују на: општу, посебне и појединачне, или на заснивајућу и разрађујуће хипотезе. Када је предмет истраживања сложенији и када у операционолном одређењу буде постављен на три нивоа општости, на основу њега се изводе: једна општа, две или више посебних и за сваку посебну две или више појединачних хипотеза. Општа хипотеза се изводи на нивоу претходног одређења предмета истраживања и треба да омогући дедуковање посебних хипотеза. Посебне хипотезе се изводе за нивое сегмената (делова) садржаја, и то на начин који омогућава да се на основу њих дедукују појединачне хипотезе. Појединачне хипотезе се изводе непосредно из конкретних садржаја предмета истраживања датог у операционолном одређењу предмета. Уколико је предмет истраживања у операционолном одређењу структу-

риран на два степена општости, поставља се једна заснивајућа и више разрађујућих хипотеза. У том случају заснивајућа хипотеза има улогу опште, а разрађујуће улогу појединачних хипотеза.

Структуру хипотезе чине варијабле и став (тврдња). Сваку хипотезу сачињавају најмање две варијабле: независна варијабла, која се поставља на основу сегмената познатог и научно провереног сазнања датог у операционалном одређењу предмета истраживања, и зависна варијабла, која се поставља на основу сегмената непровереног и непознатог сазнања о предмету истраживања. Зависна варијабла је променљива (узрокована, условљена) по мери независне варијабле. Варијабла може да буде и интервенирајућа, а може да припада различитим сегментима сазнања. Ставом се осмишљава хипотеза кроз исказивање идеје или решења проблема. У суштини, ставом се исказује ниво постављеног научног циља. Приликом формулисања хипотеза независна варијабла се, у принципу, наводи пре, а зависна варијабла после тврдње. Интервенирајуће варијабле могу да буду на различитим местима у односу на зависну и независну варијаблу.

Хипотезе се верификују коришћењем разноврсних индикатора. Индикатори су искуствене чињенице преко којих се најнепосредније манифестује истраживана појава. Помоћу индикатора се верификују све појединачне – разрађујуће хипотезе. Посебне хипотезе се верификују преко појединачних, општа преко посебних, а заснивајућа се верификује директно преко разрађујућих хипотеза. Која ће се врста индикатора пројектовати и користити за верификацију хипотеза зависи од врсте и својстава хипотезе.

Начин истраживања

Начин истраживања је део научне замисли којим се одговара на питање *како се истражује*. Непосредно је условљен поставком хипотеза и индикатора, а посредно предметом и циљем истраживања. Функција начина истраживања је да, према хипотезама и индикаторима, обезбеди методско-инструментални оквир потребан за прикупљање података и верификацију хипотеза. Начин истраживања обухвата разраду:⁸ метода, извора података и обухват истраживања.

а) *Избор и пројектовање научних метода* креативан је поступак којим се конкретизује начин коришћења научних метода према својствима предмета истраживања. То значи да није значајан број изабраних метода, већ њихова примењивост у току истраживања. Полазећи од врста научних метода које су прихваћене и које се користе у истраживачкој пракси ратне вештине, за свако истраживање се образлаже њихова примена. Из групе филозофских метода обавезно се примењује једна од метода (најчешће дијалектичка или позитивистичка), чиме се саопштава филозофски поглед битан за сазнање појаве која се истражује

⁸ Опширније: Н. Милошевић, *исто*, стр. 133–162.

и даје оквир за примену осталих метода. Од општих научних метода најчешће се користе методе моделовања и статистичка метода. Посебне (логичке) методе већином се редовно користе, али ипак нешто чешће: аналитичко-синтетичка, индуктивно-дедуктивна и метода дефиниције. Коришћење појединачних (емпиријске) метода условљено је специфичношћу предмета истраживања, мада су у досадашњој пракси нешто чешће коришћене методе анализе садржаја, испитивања и посматрања. Методе решавања оперативних проблема пројектују се у зависности од могућности квантитативног приступа истраживању.

Неопходно је да се изабране научне методе спецификују и да се доследно разради начин њихове примене према постављеним хипотезама и индикаторима. Нема сврхе теоријска разрада метода, што је био чест случај у досадашњој пракси. Обавеза је да се за све методе прецизно уради комплетан инструментариј, што је претпоставка за њихово коришћење током истраживања.

б) *Извори података* се пројектују према предвиђеном коришћењу емпиријских метода. Могу се наводити посебно, при пројектовању сваког емпиријског метода, или заједно, на једном месту. Важно је да се што потпуније и прецизније саопште извори података, јер се тиме олакшава рад спољним сарадницима током прикупљања података. При томе је важно да се наведу ваљани извори података, који се могу на једноставан начин користити, или да се правовремено реши питање њиховог коришћења.

с) *Обухват истраживања* непосредно је условљен коришћењем извора података и научних метода, а посредно – хипотезама, индикаторима, просторним и временским одређењем предмета истраживања. Зависно од обима извора података, у пројекту се наглашава да ли ће се применити потпуни или сужени обухват (узорак, парцијални скуп или појединачан случај). То се такође мора прецизно навести, јер се тиме олакшава прикупљање података.

Научна и друштвена оправданост истраживања

Иако нема оперативну функцију, уобичајено је да се у најкраћим цртама саопшти оправданост истраживања. Познато је да се, зависно од пројектованог циља, сваким истраживањем на изванредан начин доприноси теорији ратне вештине и пракси оружане борбе. У вези с тим неопходно је да се исказе веза између резултата који се очекују од истраживања и ангажовања људских и материјално-финансијских потенцијала.

Планови истраживања

Разрадом планова истраживања непосредно се повезује пројектована научна замисао са субјектима који треба да реализују истраживање. Обим планова истраживања условљен је поставкама предмета, хипоте-

зама и начином истраживања у научној замисли. У истраживачкој пракси уобичајено је да се посебно разрађује: план кадра, временски (термински) план и план материјално-техничких и финансијских средстава. Разрада тих планова је прилично једноставна. Међутим, сви планови морају конкретно да се разраде, према реалним могућностима за ангажовање, пре свега, одговарајућег кадра и финансијских средстава, и да их одобре надлежне институције. Због тога разрађени пројекат истраживања подлеже научној и управној (командна) верификацији. Научном верификацијом потврђује се (или делимично мења) научна замисао, а управном верификацијом се одобравају (или делимично мењају) планови коришћења: људи и материјално-техничких и финансијских средстава. Међутим, уколико пројекат није коректно урађен, може да буде у целини оспорен, па пројектовање треба да се усклади с усмерењима или да се поново разради. Израда пројекта је практично завршена тек након завршене верификације, и тада се може приступити реализацији истраживања.

Закључак

Разрада пројекта истраживања је креативан интелектуални поступак којим се трасира пут решавања научних проблема. При томе је неопходно да се прибаве и узму у обзир бројне научне чињенице значајне за решавање проблема, оствари увид, добије одобрење за коришћење кадра који треба ангажовати током истраживања и реално предвиде утрошак материјално-финансијских ресурса и време потребно за реализовање.

Након разраде сваког дела истраживачког пројекта треба аналитички проверити сагласност наведених ставова. Некада ће бити потребно да се претходно урађени део пројекта коригује и усклади са следећим делом, уколико се установе неке нове чињенице које, по логици, треба да буду унете и у претходни део пројекта. У сваком случају, неопходно је да се оствари компатибилност свих делова пројекта, како у научној замисли, тако и у плановима истраживања. То је претпоставка за поуздан приступ истраживању, у којем, поред креатора пројекта, редовно учествују разноврсни спољни сарадници. Ваљано урађеним пројектом се визирају правци, али и отварају перспективе за коректно решавање научних проблема у ратној вештини.

Теоријске основе метода одређивања ефикасности дејства артиљеријских и ракетних јединица за подршку

УДК 358.117

Др Митар Ковач, потпуковник

Артиљеријске и ракетне јединице (АРЈ) за подршку чине сложене социо-техничке војноорганизационе системе. Критеријум њихове ефикасности дејства у оружаном борби истовремено је услов њиховог постојања и функционисања. Дефинисани критеријум(и) ефикасности дејства мера су успешности обављања наменских задатака. Пошто се ефекат дејства АРЈ за подршку остварује њиховим функционисањем у различитим борбеним условима у оружаном борби, било је неопходно да се идентификују и дефинишу чиниоци ефикасности дејства. Артиљеријске и ракетне јединице за подршку у оружаном борби остварују родовску функцију кроз артиљеријско-ракетна и противартиљеријско-ракетна дејства. Њихова ефикасност дејства у оружаном борби је ограничена чиниоцима оружане борбе, подручним функцијама („глобалне функције“) и процесним функцијама оружане борбе и борбених дејстава. Методолошки помак у полемистици могао би да буде подстицај за развој и унапређење методе одређивања ефикасности дејства јединица других родова војске у извођењу борбених дејстава, а потом и ефикасности дејства здружених јединица, у којима се интегришу функције родова и служби у нападу и одбрани.

Увод

Оружану борбу карактерише масовна употреба разноврсног оружја, муниције и опреме који, због карактеристика, различито утичу на повећање динамике борбених дејстава, брзину промене ситуације на свим нивоима командовања и у домену свих функција борбених дејстава. Системски приступ у истраживању функција борбених дејстава прихваћен је као полазна основа за идентификовање функције артиљеријско-ракетних дејстава и њене интеграције са другим функцијама борбених дејстава у противдејствима.¹ Носилац функције артиљеријско-ракетних

¹ Митар Ковач, Ратна вештина – наука и вештина, „Војно дело“, 3/96, и Функције борбених дејстава, „Војно дело“, 3/97.

и противартиљеријско-ракетних дејстава су артиљеријске и ракетне јединице (АРЈ) за подршку. У модерно опремљеним војскама све су израженије тенденције развоја теоријске и методолошке основе одређивања ефикасности оруђа, како једнородних, тако и мешовитих јединица. Пре доношења одлуке о увођењу одређеног оруђа и опреме у оперативну употребу, као и пре израде организацијско-формацијске структуре јединица, обављају се обимна истраживања из домена ефикасности дејства. Тим истраживањима претходи, или је њихов саставни део, развој метода и методологија одређивања ефикасности дејства различитих врста оруђа, опреме и јединица.

Ефикасност дејства оруђа и јединица, у различитим војскама света, означава се синтагмама: „борбена ефикасност“, „ефикасност гађања“, „ефикасност оруђа“, „ефикасност јединице“, „борбена способност“, „ефикасност борбеног коришћења“, и слично. Такође, често се различито анализирају чиниоци, варијабле, параметри и критеријуми за одређивање ефикасности оруђа и јединица, као и садржај, обим и однос тог појма према другим појмовима у полемистици. Постоје сагласни ставови, првенствено у руској војној литератури, да је „борбена ефикасност“ способност оруђа и опреме, или јединице, да обавља борбене задатке у било којем тренутку и у различитим условима борбеног коришћења. „Борбена ефикасност“ је саставни део борбених могућности јединица.²

Постојеће разлике у поимању ефикасности оруђа и јединица, у свету, потврђују тенденцију интензивирања напора да се формулишу што ваљанији поступци и методе који омогућавају квантификовање што већег броја чинилаца и одређивање њиховог утицаја на критеријум(е) ефикасности. Развој математичких метода, теорије вероватноће, метода операционих истраживања и рачунарске технике све више омогућава симулацију реалних система и процеса, што се, у крајњем, позитивно рефлектује на поузданост резултата истраживања при одређивању ефикасности војноорганизационих система у виртуелној оружаног борби. Значај формулисања метода одређивања ефикасности дејства АРЈ за подршку огледа се у могућности добијања поузданих резултата који су полазна основа приликом решавања различитих проблема из домена наменске производње, опремања, организовања, припреме и ангажовања јединица.

Дефинисање основних појмова

У теорији, мирнодопској и ратној пракси припреме и ангажовања АРЈ за подршку постоји потреба за формулисањем метода одређивања ефикасности њиховог дејства у оружаног борби. Често се ефикасност

² „Ефикасност ракетних система противвадушне одбране је најважнија карактеристика њихових борбених могућности“ (С. И. Петухов, А. Н. Степанов, *Ефикасност ракетних средстава ПВО, ВИЗ, Београд, 1979, стр. 6*).

дејства оруђа и јединица поистовећује с ватреним могућностима³ или потенцијалном ефикасношћу ватре („потијална“ упућује на недо-вољно уважавање утицаја услова, чинилаца и параметара на ефикасност дејства АРЈ за подршку). Због тога се у пракси може створити „лажна представа“ о ефикасности дејства одређеног оруђа или јединице, па је неопходно, при одређивању ефикасности дејства АРЈ да се уважи утицај што већег броја чинилаца на критеријум ефикасности. Квантификовањем чинилаца ефикасности дејства АРЈ доприноси се унапређењу оперативне праксе у формулисању тактичко-техничких захтева за прои-зводњу оруђа и муниције, као и изналагању техничких решења и тактичких поступака којима се повећава ефикасност дејства артиљериј-ских и ракетних јединица.⁴

Поред истраживања ефикасности појединих врста оруђа, посебан значај имају истраживања ефикасности дејства јединица. Методе истра-живања ефикасности дејства јединица у страним оружаним снагама, а посебно резултати до којих се долази, често су тајни и теже доступни широј јавности баш због значаја за унапређење мирнодопске и ратне организацијске војске и јединица, као и њиховог ангажовања у оружаног борби. Познавање ефикасности дејства јединица обезбеђује бољу основу за доношење поузданих и ваљаних одлука о њиховом ангажовању за наменске задатке. Постоје извесни извори литературе којима се дели-мично упућује на сложену математичку апаратуру и примену метода операционих истраживања у теорији ефикасности. У методолошком погледу, оне се користе у комбинацији са више других општих и посебних метода, уз одговарајућу програмску подршку за истраживање ефикасности дејства оруђа и јединица, и за решавање сличних проблема у полемистици и ратној вештини.⁵ Ти извори стране литературе су више показатељ да се у свету ради на том проблему, него што су основа за решавање проблема.

Проблем одређивања ефикасности војноорганизационих и борбених система, посебно артиљеријских и ракетних система, постаје значајнији на почетку и током оружаних сукоба. Неадекватна употреба

³ Ватрене могућности артиљерије представљају „... максималан број ватрених задатака који могу за одређено време да се остваре расположивим средствима (оружјима и муницијом)“ (Видак Вујановић, *Тактика ватре земаљске артиљерије*, ВИЗ, Београд, 1974, стр. 138).

⁴ Истраживањем отпорности артиљеријских јединица, у домену динамичке отпорности, може се доћи до конкретних показатеља повећања ефикасности дејства артиљеријских јединица с повећањем покретљивости. Тако је примењен „летећи чарли“ и уграђено више других борбених средстава на каросеријама моторних возила у рату на просторима претходне Југославије. На жалост, ту идеју је непријатељ почео да користи пре него наше снаге, пре свега у борбама за Вуковар, иако је идеја настала и квантитативно аргументована у магистарском раду пре почетка рата (Митар Ковач, *Могућности унапређења припреме и извођења артиљеријске ватрене подршке напада пешадијске бригаде у захвату фронта*, ЦВВШ, Београд, 1989).

⁵ И. М. Фецирков и В. И. Јаковлев, *Методи расцетов боевой эффективности вооружения*, Министерството обороны СССР-а, Москва, 1971; Ј. С. Вещель, *Увод у операциона истраживања*, ВШШ, Београд, 1973; С. И. Петухов и А. Н. Степанов, *Ефикасност ракетних средстава ПВО*, ВИЗ, Београд, 1979. итд.

одређених АРЈ за подршку има за последицу нецелисходно груписање артиљерије и енорман утрошак муниције који не одговара оствареним ефектима дејства. Искуства из оружаног сукоба указују на недовољно познавање и неадекватно ангажовање система артиљеријске ватрене подршке.⁶

Артиљеријска ватра се често сматра „непресушним извором“, који „даје“ колико је потребно. Последица таквог гледања на ефикасност дејства артиљеријских и ракетних јединица за подршку јесте: нереална додела задатака; непотребни губици у људству, оруђима и муницији; нерационално груписање; неплански утрошак и нередовно снабдевање муницијом; остајање без артиљеријске муниције у критичним фазама боја и стапама операције; непланско рабаћење и смањење века употребе оруђа, као и озбиљно нарушавање ешелонираних резерви муниције на нивоу државе. Стога, из практичних и теоријских разлога треба знати одговор на питање *шта може урадити у борбеним дејствима конкретна АРЈ приликом реализовања одређеног циља*. Да би се одговорило на то питање потребно је изнаћи ваљан метод за одређивање ефикасности дејства АРЈ за подршку прско квантификовања чинилаца, варијабли, параметара и њихових међусобних веза, интензитета и објашњења утицаја на критеријум ефикасности. Проблемом одређивања ефикасности дејства АРЈ бавили су се многи аутори, теоретичари, научници и старешине, кроз фундаментална и примењена истраживања, али парцијално, појединим питањима која се потпуно не преклапају с осталим додирним подручјима.

На основу вежби из ратне праксе познато је да, осим ватрених могућности артиљеријских оруђа и јединица, постоје и други чиниоци који утичу на њихову ефикасност дејства у оружаној борби, као што су: структура, отпорност, функционисање, метод дејства, карактеристике подсистема и елементарна командноинформационих система, и слично. Познавање ефикасности дејства АРЈ за подршку услов је њиховог оптималног ангажовања у оружаној борби.

Метод (грч. *metodos* – истраживање, испитивање, пут и начин истраживања, лат. *methodus*) јесте смишљено и планско поступање ради постигнућа неког успеха, истине или сазнања; одређени пут и начин испитивања, мишљења и рада; у ужем смислу, мисаони или практични поступак који омогућава да се дође до знања о предмету истраживања.⁷

Ефикасност (лат. *efficacitas*) значи дејственост, делатност, радиност – успешност.⁸ Термин „ефикасност“ често се користи у свакодневном говору. То је страна реч, преузета из енглеског језика, која има значење: моћ, крепкост, снага, деловање, делотворност, успешност.⁹ У

⁶ Ангажовање јединица ЈНА у кризним подручјима, ИСИС, Београд, 1991; *Искуства из употребе артиљеријских јединица у рату 1991/92. године*, ИРВ, Београд, 1992.

⁷ Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, „Просвета“, Београд, 1985, стр. 559.

⁸ Исто, стр. 306.

⁹ Опширније: др Сафет Брдаревић, *Успешност одржавања*, ОВО, Београд, 1988, стр. 22–24.

истом значењу користи се и термин „ефикасност“, тако да чак ни научни радници, који се баве тим проблемима, не праве јасну разлику, него користе термине из српског језика који ближе одређују садржај и обим појма. Тако се ефикасност најчешће означава као „успешност“. Та различитост у одређивању ефикасности и ефективности објашњава се и непрецизним преводима с енглеског на српски језик: 1) *effectiveness* (*ifektivnes*) повезује се с ефектима, односно излазом неког система или процеса¹⁰, и 2) *efficiency* (*ifisensi*) значи исто што и претходни термин, али се најчешће изражава коефицијентом корисног деловања (*coefficient efficiency*).¹¹

С обзиром на то да постоји проблем у одређивању разлике између садржаја и обима појмова ефикасност и ефективност, определили смо се да у чланку користимо термин „ефикасност“, којим се означава успешност дејства АРЈ за подршку у оружаном борби.¹² Дакле, ефикасност дејства: 1) комплексан је показатељ нивоа успешности дејства АРЈ за подршку у оружаном борби; 2) непосредно је повезана са циљем постојања и функционисања АРЈ; 3) остварује се групним гађањем циљева у току оружаног сукоба; 4) условљена је чиниоцима из сопственог и непријатељског окружења, и 5) подразумева утрошак материјалних ресурса, губитке, ангажовање људи и употребу техничких средстава (оружје и опрема) у различитим временским, просторним и борбеним условима. Термин *дејство* има разноврсна значења, односно знатан број синонима, као што су: делотворна снага, моћ деловања, учинак, ефекат, резултат, почети пуцати итд.¹³

Артиљеријске и ракетне јединице за подршку су сложени социо-технички борбени системи у роду артиљерије, намењени за ватрену подршку здружених и родовских јединица, противартиљеријско-ракетна дејства, противелектронска борбена дејства и заштиту сопствених снага. Ефикасност дејства АРЈ за подршку показатељ је успешности реализовања ватрених задатака у оружаном борби, изражен ефектом (има) дејства (неутралисање, уништење, рушење, ометање, обмањивање итд.), утрошком пројектила или вероватноћом реализовања задатака. Карактеристике га како ефикасност гађања, тако и способност за обављање других задатака из домена артиљеријске ватрене подршке у различитим временским, просторним и борбеним условима који претходе артиљеријској ватри. Дејством АРЈ за подршку неутралишу се и уништавају жива

¹⁰ У већини речника нису истовремено, присутна оба термина него један или други што уноси додатне нејасноће. Често се у истраживањима ефективност узима за означавање техничке ефикасности елемената и подсистема и изражава вероватноћом. Опширније: исто, стр. 130–133, и група аутора, *Енглеско-српскохрватски рјечник*, „Зора“, Загреб, 1976.

¹¹ Мортон-Бенсон, *Српскохрватско-енглески речник*, „Просвета“, Београд, 1978.

¹² О ефективности видети: Никола Вујановић, *Теорија поузданости техничких система*, (II допуњено издање), ВИЗ, Београд, 1988.

¹³ *Речник српскохрватског књижевног језика*, МС-МХ, Нови Сад, Загреб, 1967, стр. 647. За потребе овог рада термином *дејства* означава се ангажовање артиљеријских и ракетних јединица за подршку ради реализовања ватрених задатака на различитим нивоима руковођења у оружаном борби.

сила и ватрена средства непријатеља, руше и онеспособљавају објекти, изводи даљинско запречавање, отварају пролази у минским и другим препрекама, омета и узнемирава, задимљава, изазивају пожари, осветљава и растура пропагандни материјал.

На основу досадашњих теоријских и методолошких знања из наука и научних дисциплина које се непосредно и посредно баве проблемом ефикасности могуће је развити теорију и метод за одређивање ефикасности дејстава АРЈ за подршку. Тај теоријски и методолошки допринос може да се користи као општи концепт за формулисање и развој теорије ефикасности и метода за одређивање ефикасности дејства других родовских, видовских и здружених јединица. На тој методолошкој основи, на основу искустава из употребе артиљеријских јединица у борбеним дејствима, истраживана је и формулисана теоријска основа ефикасности дејства АРЈ за подршку.

Анализа чинилаца, параметара и критеријума ефикасности дејства артиљеријских и ракетних јединица за подршку

Артиљеријске и ракетне јединице било којег нивоа организовања, могу да се посматрају као сложени социо-технички системи с различитим бројем елемената и подсистема, који су повезани у систем ради одређеног циља који се постиже њиховим функционисањем у оружаног борби. Функционисањем подсистема остварују се скупови активности које су неопходне за обављање различитих задатака. У оружаног борби АРЈ имају све карактеристике система: циљ, улаз, излаз, структуру, стања и процес. Оне су, истовремено, подсистем више АРЈ или здружене тактичке, оперативне или стратегијске јединице. Као сви вештачки системи АРЈ имају одређене циљеве као услов постојања. Остварују се њиховим функционисањем и одређују жељеним стањима и излазима из система. Да би се циљеви остварили, АРЈ за подршку треба да су способне да „преживе“ у условима непријатељевог окружења и интензивних противартиљеријско-ракетних дејстава у свим фазама или стапама оружаног сукоба. Циљ дејства АРЈ за подршку остварује се групним гађањем, односно артиљеријском ватром. Кумулацијом ефеката дејства АРЈ за подршку реализују постављене задатке у оружаног борби или одређеном оружаном сукобу.

Артиљеријске и ракетне јединице за подршку, као систем, чине: 1) отворене системе који имају различите везе са другим подсистемима више артиљеријске или здружене јединице и са окружењем; 2) динамичке системе у којима се кроз процес обезбеђује функционисање елемената и подсистема; 3) организацијске системе који имају сврху и циљ постојања и функционисања; 4) сложене системе с аспекта структуре и функционисања; 5) стохастичке системе јер су међусобне везе елемената и подсистема, као и њихово функционисање у оружаног борби, условљене знатним бројем чинилаца случајног карактера; 6) кибернетске системе јер су организацијски и подсистеми вишег борбеног

система (јединице), и 7) системе за обављање задатака кроз размену материје, енергије и информација унутар система и са његовим окружењем.¹⁴

Методe одређивања ефикасности оруђа, опреме и јединица, од самог почетка, развијане су кроз операциона истраживања и теорију гађања. Тежило се да се коришћењем тих метода реши проблем максималног ефекта артиљеријске ватре у ограниченом времену с лимитираним материјалним ресурсима. Теорија ефикасности ватрених средстава често се означава као „борбена ефикасност“ и сматра се саставним делом („првим степеном“) операционих истраживања у војсци. Јединице, као сложени социотехнички организациони и динамички системи, изложене су у оружаном борби деловању различитих случајних чинилаца који могу значајно да утичу на почетну (предвиђену) ефикасност њиховог ангажовања и дејства.

Све фазе борбених дејстава све више прати „недостатак времена“, првенствено у процесима и активностима који се реализују у командно-информационим системима кроз функцију руковођења (командовање). Због утицаја управљачке функције на ефикасност дејства јединица чињени су покушаји да се кроз истраживања појединих параметара и процеса руковођења повећа ефикасност употребе ватрених средстава и јединица у оружаном борби. Ефикасност управљања, руковођења, командовања и ефикасност оруђа (ватрена средства) у суштини је основа и битан показатељ за коначни израз ефикасности дејства јединице. Показатељи ефикасности управљања и руковања ватром, као и ватрених средстава, често су имали само технички карактер. Због недовољног уважавања утицаја других варијабли и параметара, који немају чисто „технички карактер“, ефикасност дејства јединица није могла да се предвиди на задовољавајући начин, а поготову не у „реалним условима“. Уочавањем потребе за уважавањем и других параметара¹⁵ који имају „тактичко-оперативни“ карактер стварали су се услови за ваљаније предвиђање ефикасности дејства јединица у реалној ситуацији. На основу резултата истраживања којима се потврђује зависност ефикасности дејства од одређених „тактичких“ и „техничких“ параметара и варијабли¹⁶, чињени су покушаји максимизирања ефеката на основу утицаја на вредности параметара реалног система.

Степен заступљености чинилаца,¹⁷ случајних променљивих и параметара, који одређују функционисање реалног система, ваљаност кван-

¹⁴ „Ако су квалитет и квантитет размепе мерљиви, за сваки конкретан случај, може се израчунати успешност постизања циља, односно сврхе система“ (Опширније: Мирко Рајков, *Теорија система*, ПФВ Економика, Београд, 1976).

¹⁵ „Параметар (грч. пара, метрон мера, мерило) мат. свака величина која се садржи у некој функцији поред променљивих; код неког копачног просека...“ Милан Вујаклија, *исто*, стр. 666).

¹⁶ „Варијабл (фр. *variable*) променљиве вредности, променљива количина, поделак који показује променљиво време“ (*исто*, стр. 139).

¹⁷ „Све делатне услове тј. све објекте (ствари, процесе, својства) који својим деловањем учествују у произвођењу дате појаве (без обзира да ли су пужни и

тификовања чинилаца и њиховог утицаја на критеријум(е) ефикасности дејства артиљеријских и ракетних јединица за подршку, битно утиче на поузданост предвиђања ефикасности њиховог дејства у виртуелној оружаног борби. Та поузданост предвиђања, у суштини, условљена је методом одређивања ефикасности дејства, као и његовом теоријско-методолошком структуром, односно основом за истраживање виртуелних процеса. Поред теоријског одређења, за сваки чинилац и параметар одређује се непосредна или посредна узрочно-последична зависност или утицај на критеријум ефикасности дејства. Метод одређивања ефикасности дејства АРЈ може да се прикаже кроз две глобалне фазе: прва фаза је теоријско-методолошко формулисање чинилаца ефикасности дејства, а друга фаза је математички опис њихове узрочно-последичне повезаности и утицаја на критеријум ефикасности, израду блок-шема, алгоритама и програма. Теоријско-методолошко одређење ефикасности дејства означава избор и дефинисање чинилаца, параметара, ограничења, критеријума и њихову операционализацију, као и дефинисање везе између чинилаца, параметара и критеријума ефикасности на основу познавања реалног проблема. У тој фази је неопходно да се нађе ваљан спој између полемистике, математичких метода и метода операционих истраживања јер учинене грешке, у вези с тим, обезвређују даљи истраживачки поступак у другој фази. Дакле, да би се одредила, поредила, рангирала или предвидела ефикасност дејства артиљеријске и ракетне јединице неопходно је да се узму у обзир сви релевантни параметри¹⁸ који утичу на функционисање и ефекте дејства реалног система. Параметри техничког и тактичког карактера су различитог нивоа општости, па је њихов утицај на критеријум(е) ефикасности различитог интензитета и значаја. На основу експертских оцена, познавања реалног процеса, претходних истраживања, искуствених чињеница и генерализација из историје полемистике и ратне (војне) вештине неопходно је да се чиниоци групишу према критеријуму значајности и интензитету утицаја на: 1) подручне функције полемистике (информација, руковођење, ватра, морал, заштита, маневар и обезбеђење јединица у борбеним дејствима); 2) фазе (стапа) реализовања задатка, и 3) дефинисане критеријуме ефикасности дејства, различитог нивоа општости, односно значаја.

Варијабле, ограничења и параметри ефикасности дејства могу да се групишу у оквиру осам чинилаца: 1) ватрене могућности; 2) отпорност АРЈ; 3) карактеристике артиљеријских циљева; 4) функционисање АРЈ; 5) карактеристике дејства АРЈ по циљу; 6) маневарске могућности; 7)

довољни) назваћемо чиниоцима. Узроци су, дакле, чиниоци, али сви чиниоци нису узроци. Обратно чиниоци су неки услови, али сви услови нису чиниоци. Сви услови који нису чиниоци су околности“ (Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1988, стр. 639).

¹⁸ Под параметрима ефикасности дејства артиљеријских и ракетних јединица за подршку подразумевају се основне карактеристике које значајно утичу на њихово функционисање у специфичним условима и на критеријум(е) ефикасности.

поузданост, и 8) борбена готовост АРЈ за подршку. На основу квантификовања чинилаца ефикасности дејства АРЈ за подршку и реалних проблема одређује се њихова појединачна зависност и утицај на ефекат дејства (циљ функционисања), а на основу познавања те међузависности могуће је максимизирати критеријум(е) ефикасности дејства у специфицираним временским, просторним и борбеним условима. Пошто је ефикасност дејства АРЈ за подршку ниво (мера) њихове успешности при обављању наменских задатака, познавање метода одређивања ефикасности омогућава рационално искоришћавање постојећих ресурса.

Да би се одредила (оценила, пресудила) ефикасност дејства АРЈ за подршку неопходни су дефинисани критеријуми (показатељи) ефикасности.¹⁹ Наиме, дејством АРЈ за подршку уништавају се или неутралишу различите врсте циљева на бојишту. Ти догађаји зависе од знатног броја параметара и променљивих које имају случајни карактер (карактер вероватноће). Према томе, резултати групних гађања су случајни догађаји чија је основна карактеристика вероватноћа настајања.

За критеријум(е) ефикасности узимају се различити квантитативни показатељи, изражени: вероватноћом неког догађаја, средњом вредношћу (математичко очекивање) неке случајне величине, ефектом уништења, неутралисања, рушења, ометања, и слично. Конкретна врста критеријума ефикасности бира се према предмету истраживања.²⁰ Пошто је основни задатак АРЈ за подршку неутралисање непријатељеве живе силе и ватрених средстава, за основни (главни) критеријум ефикасности дејства може се узети ефекат дејства (неутралисања, уништења, рушења, ометања, задимљавања, осветљавања итд.). При истраживању ефикасности дејства АРЈ за подршку јављају се различити ограничавајући услови тактичко-техничког карактера, а то су, најчешће, параметри нижег нивоа општости који се односе на техничке карактеристике оруђа или опреме. Критеријум(и) ефикасности дејства АРЈ такође може (могу) да буде (буду) ограничавајући услов(и), првенствено при поре-

¹⁹ Критеријум (грч. *kriterion*) мерило, знак распознавања (Милап Вујаклија, *исто*, стр. 480). Критеријум ефикасности дејства артиљеријских и ракетних јединица за подршку јесте мера њихове успешности при реализовању наменских задатака у оружајној борби. Критеријум ефикасности дејства се мери оствареним ефектима дејства у оружајној борби.

²⁰ Ако се ефикасност дејства означаи са E_d , њеп однос према критеријуму ефикасности може да се прикаже једначином: $E_d = M(y)$, где је M математичко очекивање ефекта дејства а y може да има различит смисао (неутралисања површина, број неутралисанних циљева, време реаговања, утршак пројектила, трајање дејства, трајање премештања, број откривених циљева, и слично). Често се у истраживањима критеријум ефикасности дејства, ефекат дејства, своди на ефикасност гађања – ефекат гађања. Ипак, између ефекта дејства и ефекта гађања постоји разлика. Ефекат дејства је критеријум ефикасности дејства АРЈ за подршку у оружајној борби, а ефекат гађања је критеријум ефикасности групног гађања, а најчешће се означава синтагмом ефекат неутралисања. На вредност ефеката неутралисања у односу па „табличне услове“ утичу чиниоци ефикасности дејства који репрезентују услове реализовања функције артиљеријско-ракетних дејстава у виртуелној оружајној борби, тако да се ефекат дејства (E_d) може изразити као ефекат гађања или ефекат неутралисања (E_n) у специфицираним условима (P_{usl}), па је $E_d = P_{usl} \cdot E_g$, односно $E_d = P_{usl} \cdot E_n$.

ђењу различитих јединица или исте јединице у различитим условима борбених дејстава. Тада се у истраживању користе различити критеријуми поређења (број оруђа, утрошак пројектила, време трајања гађања, брзина реаговања итд.), тако да критеријум ефикасности дејства и ограничавајући услови у одређеном смислу мењају места, па се појединачни проблем у истраживању може решити додељивањем различитих улога условима и критеријуму ефикасности дејства.

Осим основног критеријума ефикасности, који показује степен способности одређене АРЈ да реализује постављени задатак, за комплексну оцену ефикасности дејства неопходно је узети у обзир више помоћних критеријума (поткритеријума), што, уз познавање реалног процеса, омогућава свестраније сагледавање функционисања и оцену система, као и предузимање различитих мера које утичу на увећање вредности основног критеријума ефикасности дејства. Приликом истраживања ефикасности дејства АРЈ за подршку према више критеријума („мешовити критеријум“) усложњава се истраживачки поступак, али се реалније и целовитије сагледавају ефекти дејства у виртуелној оружаног борби, односно, постају поузданија предвиђања на основу резултата тих истраживања.

На основу досадашњих методолошких сазнања из теорије гађања и метода операционих истраживања нуди се више начина за долазак до решења у случају да постоји више критеријума различитог нивоа општости, односно значајности:

(1) решење се налази на основу фаворизовања основног критеријума, а помоћни критеријуми (поткритеријуми) попримају улогу ограничавајућих услова;

2) проблем одређивања ефикасности дејства заснива се на рангирању (пондерисање) критеријума према опадању важности у односу на главни критеријум;

3) применом метода вишекритеријумског одлучивања (ВКО) и постојећег софтвера²¹ могуће је решавање различитих проблема одређивања ефикасности дејства АРЈ за подршку, при чему „варијанте“ могу да чине услове дејства или различите јединице, што зависи од формирања ситуације одлучивања, односно прилагођавања конкретне проблема истраживања основним фазама примене методе вишеатрибутног одлучивања.²²

²¹ Првенствено се мисли на различите методе за решавање проблема вишеатрибутног одлучивања (ВАО).

²² Основне фазе примене метода ВАО јесу: формулисање циља одлучивања; дефинисање критеријума и поткритеријума; додела или израчунавање „тежинских коефицијената“ критеријума и поткритеријума; утврђивање скупа алтернатива и оцена алтернатива у односу на поткритеријуме. Математичка апаратура ових метода се заснива на условним вероватноћама, матрици парова „тежина“ утицаја поткритеријума, различитог нивоа и значајности на алтернативе чиме се омогућава добијање резултата у форми ранг листе алтернативе (нпр. значајности утицаја параметара на критеријум ефикасности дејства АРЈ за подршку или ранг ефикасности различитих АРЈ за подршку у истим специфицираним условима борбених дејстава и сл.).

Може се закључити, на основу наведене анализе чинилаца, параметара и критеријума ефикасности дејства АРЈ за подршку, да постоје два релативно заокружена методолошка поступка:

– *први* поступак је тежишно усмерен на одређивање ефикасности дејства конкретне АРЈ у специфицираним условима борбених дејстава, на основу испитивања значајности утицаја чинилаца, варијабли и параметара на критеријум(е) ефикасности;

– *други* поступак одређивања ефикасности дејства АРЈ за подршку усмерен је на поређење и рангирање ефикасности дејства различитих АРЈ за подршку и логичан је наставак првог поступка. На тај начин се могу добити релативно поуздани пондери (кофицијенти ефикасности) јединица.

И за први и за други поступак неопходно је истраживање чинилаца у функцији једног или више критеријума ефикасности применом различитих метода. На тај начин се обезбеђују поуздани улазни подаци за одређивање, поређење и рангирање ефикасности дејства различитих АРЈ за подршку.

Одређивање ефикасности дејства артиљеријских и ракетних јединица за подршку у односу на један критеријум ефикасности

Артиљеријске и ракетне јединице за подршку припремају се и ангажују у различитим условима, који су тешко предвидиви, јер многи од њих имају случајан карактер и различито утичу на ефикасност дејства тих јединица. Параметри ефикасности дејства АРЈ бирају се према значајности утицаја на критеријум ефикасности (*Ed, En* итд.). Зависно од обима, предмета, циља и начина истраживања ефикасности дејства АРЈ, одређују се тежиште и бирају параметри „техничког“ и „тактичког“ карактера. Када су у истраживању доминантни „технички“ параметри, тежиште истраживања је на рационалном избору конструктивних решења елемената, подсистема и система који су предвиђени за увођење у организацијско-формацијску структуру артиљеријских и ракетних јединица. При истраживању ваљаности одређених теоријских или доктринарних ставова о ангажовању АРЈ за подршку тежишно се испитују „тактичко-оперативни“ параметри, при чему се технички чиниоци уважавају у форми ограничавајућих услова.

Кроз истраживања која имају метатеоријски и метаметодолошки карактер преиспитује се ваљаност дотадашњих теоријских и методолошких знања о методу одређивања ефикасности дејства АРЈ за подршку, првенствено преко истраживања варијабли параметара, критеријума и њихове међузависности. На основу познавања реалног процеса и актуелних знања о његовом вероватном дешавању у виртуелној оружаног борби одабирају се релевантни параметри ефикасности дејства. Мање значајни („другостепени“) параметри се укључују у истраживања кроз чиниоце или групе параметара („сложене параметре“), или се занема-

рују.²³ Да би се одредила и поредила ефикасност дејства АРЈ за подршку неопходно је да се изабере критеријум ефикасности дејства,²⁴ при чему се полази од намене било које АРЈ за подршку. Свако примењено истраживање из домена ефикасности дејства утиче на другачији избор чинилаца, варијабли, параметара и критеријума. На основу опште теоријско-методолошке основе за истраживање ефикасности дејства, знања о реалном процесу, моделује се оружани сукоб (амбијент) у којем АРЈ за подршку обављају наменске задатке. Из тог модела се узимају конкретни улазни подаци за одређивање ефикасности дејства. Дакле, моделовање оружаног сукоба, било којег нивоа, треба да је усклађено с конкретним истраживањем или да чини његов саставни део. Модел треба што веродостојније да одражава вероватне услове у којима ће одређена АРЈ за подршку да изводи борбена дејства. Када се модел формулише за конкретно истраживање неопходно је да се усклади, првенствено, са циљем истраживања, како би критеријум ефикасности што прецизније одразио утицај параметара на резултат.²⁵

Предмет истраживања, из домена ефикасности дејства, значајно утиче на формулисање критеријума. Специфичности проблема, предмета и циљева истраживања, из домена ефикасности дејства АРЈ за подршку, као и различитости у избору параметара и критеријума, резултирале су другачијим теоријско-методолошким приступима у одређивању ефикасности дејства. Ефикасност дејства АРЈ за подршку у односу на један критеријум ефикасности може да се истражује у односу на: један артиљеријски циљ *i*-те врсте; више циљева *i*-те врсте; лимитирано време борбених дејстава (Δt) или просечно време трајања оружаног сукоба на различитим нивоима командовања. После дефинисања критеријума и параметара, рачунски или на основу експертских оцена, одређују се коефицијенти или пондери значајности утицаја појединачних параметара или група параметара на критеријум ефикасности (λ_i - n). Квантификовање коефицијената значајности утицаја параметара на критеријум ефикасности често је велики проблем у истраживачком поступку.²⁶

²³ Између „другостепених“ параметара постоје такође значајне разлике у интензитету утицаја на ефикасност дејства артиљеријских и ракетних јединица. У овом истраживању као, „другостепени“ параметри означени су они за које не постоји ваљан начин за квантификовање или одређивање утицаја на критеријум ефикасности, као што су морал, обученост и увежбаност, мобилизацијска готовост јединица, и слично.

²⁴ „Конкретна врста критеријума ефикасности увек се бира у зависности од задатка који стоји пред операцијом“, (Ј. С. Венцел, *исто*, стр. 10).

²⁵ „Критеријум ефикасности треба да буде осетљив (критичан) у односу на чиниоце, варијабле и параметре чије рационалне вредности треба одредити. Уједно, он треба да буде довољно једноставан да би могао релативно лако да се израчуна и подвргне анализи“ (*исто*, стр. 13).

²⁶ Уколико се због методолошких ограничења не може квантификовати утицај појединих варијабли параметара на критеријум ефикасности, најчешће се прибегава експертским оценама које дају врсни познаваоци проблема који се истражује.

Када је решен проблем одређивања коефицијената значајности утицаја појединих параметара на критеријум ефикасности у процесу квантитативног израза параметара дефинишу се ограничавајући услови „техничког“ и „тактичког“ карактера, који су претежно саставни део модела који се користи у истраживању.²⁷ Параметри који имају случајан карактер урачунавају се применом „случајних бројева“ или се у завршни прорачун ефикасности дејства улази са већ унапред истраженим (очекиваним) вредностима варијабли или параметара²⁸ које одговарају борбеним условима дефинисаним у моделу. На основу различитих вредности појединих варијабли или параметара могуће је формулисати матрицу ефикасности на основу варијанте услова и варијаната решења.²⁹ Према варијантама услова и решења формира се матрица ефикасности дејства, а након формирања матрице ефикасности могу се на различите начине приказати излазни подаци, односно решења.

Познавањем реалног процеса и на основу актуелних знања о условима у којима се могу изводити борбена дејства АРЈ за подршку одређују се „вероватноће услова“ (P_{usl}) одређених варијаната. Компарирањем средњих вредности ефеката дејства, у различитим условима, омогућава се избор најбољег расположивог решења (варијанта). Тај поступак се може представити изразом:

$$Ed_{Rem} \Rightarrow \frac{\sum_{m:n=1}^{k;j} P_{usl_{mn}} \cdot Ed_{mn}}{n},$$

где је:

- Ed_{Rem} – ефикасност дејства m -те варијанте решења;
- $P_{usl_{mn}}$ – n -та вероватноћа услова у којима се остварују дејства АРЈ за подршку за m -то решење;
- Ed_{mn} – ефикасност дејства АРЈ за подршку у n -тим условима за m -то решење;
- n -укупан број услова за које се одређује ефикасност дејства за m -то решење.

На основу приказаног поступка могу се решавати различити проблеми из домена одређивања ефикасности дејства АРЈ за подршку: 1) поређење ефикасности дејства АРЈ за подршку различите организацијско-формацијске структуре (број оруђа, врста муниције, систем за управљање и руковање ватром, командно-информациони систем, карактеристике елемената и подсистема, груписање, борбени распоред итд.); 2) поређење ефикасности дејства различитих АРЈ за подршку (различити калибри хаубичних, топовских и ракетних батерија, дивизиона као

²⁷ То су најчешће: балистички и метеоролошки услови; врста оруђа и број; врста и количина муниције; домет оруђа; метод припреме почетних елемената, и слично.

²⁸ Отпорност АРЈ за подршку, брзина реаговања итд.

²⁹ Решавање тих проблема и приказ резултата омогућава софтвер скоро свих РС рачунара новије генерације.

и мешовитих јединица и артиљеријских група); 3) избор АРЈ која испуњава дефинисани критеријум ефикасности дејства у специфицираним условима, и слично.³⁰

Када се пореде различите АРЈ за подршку или јединице различите организацијско-формацијске структуре, критеријум ефикасности дејства може да се нађе у улози ограничавајућег услова (на пример, $E_p = 25\%$ за 40 одсто циљева у зони дејства на главном правцу напада), уз истовремено увођење критеријума поређења (на пример, број оруђа, количина муниције и време гађања потребно за групно гађање за дати E_p). На тај начин се одређени проблем из домена ефикасности дејства АРЈ за подршку може свестраније анализирати заменом позиције критеријума и ограничавајућих услова у конкретном истраживању. Кроз анализу чинилаца ефикасности дејства АРЈ за подршку могу се, на различит начин, идентификовати фазе које претходе групном гађању. Те теоријске различитости су последица другачијег груписања активности које треба да се реализују у низу да би се остварила артиљеријска ватра по циљу. Фазе које претходе групном гађању циља могу да се утврде анализом функционисања реалног система у оружаног борби: 1) поседање елемената борбеног распореда и непосредне припреме за гађање; 2) откривање циља, одређивање његовог места и припрема команде за гађање; 3) пренос података о циљу (команде за гађање) од осматрачница (сензор) или суседа до рачуначких одељења (центра за управљање ватром); 4) припрема почетних елемената за групно гађање; 5) припрема оруђа и муниције (ватрени део) за групно гађање; 6) трајање групног гађања циља; 7) поузданост елемената и подсистема у АРЈ за подршку, и 8) дејство артиљеријских пројектила на циљу. Свака од наведених фаза дејства АРЈ има бројне активности које се морају обавити да би наредна фаза имала смисла, јер су процеси кроз које се остварују повезани у низу (серијски). Ти процеси имају случајан карактер, па и целокупно дејство АРЈ има карактер случајног догађаја. Реализовање сваке фазе зависи од ефикасности функционисања елемената и подсистема било које АРЈ за подршку. Вероватноћа реализовања сваке фазе, у суштини, показатељ је ефикасности функционисања једног или више елемената и подсистема ватреног и командно-извиђачког дела. Осим тога, вероватноћа успешног реализовања било које фазе зависи од поузданости елемената и подсистема.³¹

Коефицијент ефикасности дејства може да се одреди као производ вероватноћа реализовања фаза дејства и поузданости елемената и подси-

³⁰ Средња ефикасност дејства за било коју варијанту решења заснива се на вероватноћама услова које су засноване на субјективним проценама познаваоца реалног проблема који се истражује. Због тога је често оправданије да се анализира дијаграм ефикасности дејства АРЈ за подршку, где су очигледније добре и лоше стране решења, него да се руководи само квантитативним изразом максималне средње вредности ефикасности дејства у различитим условима.

³¹ Поузданост функционисања техничких средстава (опрема и оруђа) у било којој фази израчунава се множењем те величине с вероватноћом реализовања фазе или њене поједине активности.

етема који се налазе у организацијско-формацијској структури одређене јединице:

$$KEd \Rightarrow Ps \cdot OtAJ \cdot Ppebr \cdot Poc \cdot Ppp \cdot Pppe \cdot Psoim \cdot Pgc \cdot KEn,$$

где је:

- KEd – коефицијент ефикасности дејства који се може превести у En (%);
- Ps – поузданост функционисања елемената и подсистема у АРЈ;
- $OtAJ$ – интегрална (укупна) отпорност АРЈ (вероватноћа преживљавања);
- $Ppebr$ – вероватноћа поседуња елемената борбеног распореда;
- Poc – вероватноћа откривања циља (циљева);
- Ppp – вероватноћа преноса података (команде за гађање);
- $Psoim$ – вероватноћа спремности оруђа и муниције за групно гађање;
- Pgc – вероватноћа погађања циља (циљева);
- KEn – коефицијент ефекта неутралисања циља (циљева).

Приказани поступак за одређивање ефикасности дејства преко вероватноћа реализовања фаза (стапа) које претходе дејству пројектила по циљу (артиљеријској ватри) може се другачије операционализовати кроз: 1) повећање броја фаза (вероватноћа које утичу на ефекат неутралисања) и 2) сажимање или обједињавање фаза.³²

При истраживању ефикасности дејства одређене јединице на један циљ или у одређеном периоду (Δt) у специфичним условима могуће је применити разлагање фаза (стапа) на појединачне активности, које се углавном реализују серијски. Основни недостатак таквог поступка је у томе што све активности (фазе – етапе) у прорачуну једнако утичу на резултат, односно на критеријум ефикасности, што није увек случај у пракси. Предност поступка декомпозиције фаза (стапа) у томе је што се анализа виртуелног борбеног дејства приближава ангажовању реалног система (АРЈ) у оружаног борби.³³ Да би одређивање ефикасности дејства резултирало што поузданијим показатељима, неопходно је да се из домена борбених услова узме у обзир утицај противдејства АРЈ противника.

³² И један и други приступ је заступљен у анализи параметара и критеријума како би се омогућило прилагођавање броја фаза дефинисаном предмету и циљу било којег истраживања из домена ефикасности дејства АРЈ за подршку.

³³ Без сагледавања узрочно-последичне зависности активности – фаза (етапа), које претходе артиљеријској ватри лако се направе пропусти у домену теорије и праксе организације, опремања и метода ангажовања АРЈ за подршку. Субјективне анализе процене и одлуке, на основу тих процена, често резултирају превидом или суштинским промашајем. Гомилањем оруђа и муниције без одговарајућег унапређења елемената и подсистема КИС не доприноси се, на задовољавајући начин, повећању ефикасности дејства АРЈ за подршку. Складним развојем свих елемената и подсистема АРЈ кроз организацијско-формацијску структуру, опремање и начин ангажовања може се повећавати њихова ефикасност дејства свесним утицајем „техничке“ и „тактичко-оперативне“ параметре.

Противартиљеријско-ракетна дејства се припремају и остварују кроз интеграцију борбених дејстава јединица видова, родова и специјалних снага ради уништења, неутралисања, или ометања АРЈ за подршку.³⁴ Одређивање ефикасности дејства АРЈ за подршку урачунавањем ефеката противдејстава неопходно је при поређењу различитих јединица или јединица са битно другачијом организацијско-формацијском структуром и методама дејства.

Ефекти електронских дејстава непријатеља, као резултат електронског ометања или дејства „електромагнетског оружја“, могу да буду различити, почев од тога да за одређено време (Δt) или укупан период оружаног сукоба умањи ефикасност реализовања појединих активности – фаза (стапа) које претходе артиљеријској ватри (откривање циља радаром, звуковном апаратуром, беспилотном летелицом; пренос података или команде за гађање итд.).³⁵ Општи израз за израчунавање ефикасности дејства АРЈ за подршку у условима електронских дејстава може да се представи као производ вероватноћа реализовања фаза у тим условима.

Историјско-компаративном анализом теорије полемистике могу да се одреде подручне функције борбених дејстава које су заступљене у било којем социо-техничком систему и процесу у оружаном борби и које утичу на његову ефикасност. Те подручне (глобалне) функције су: руковођење (командовање); маневар; ватра; заштита; морал; информација и позадинско обезбеђење (логистика).³⁶ Дакле, те глобалне функције су заступљене у свим елементима и подсистемима АРЈ за подршку, а манифестују се кроз процес припреме и извођења артиљеријске ватрене подршке. Оне су заступљене и у организацијско-формацијској структури и методу дејства.

Ефикасност било којег борбеног система у оружаном борби ограничена је његовом *управљивошћу*, *отпорношћу* и *функционалном подобношћу* (ефекат, учинак). Из тих подручја се могу идентификовати варијабле, ограничења и параметри посебног и појединачног нивоа који су израз повезаности с подручним функцијама борбених дејстава и који утичу на критеријум ефикасности. Ефикасност управљања, заштите и ватре повезана је са свим глобалним подручјима у оружаном борби и борбеним дејствима, односно свака та веза је двосмерна и различитог

³⁴ Противартиљеријско-ракетна дејства се углавном остварују кроз ватрена и електронска дејства електронским ометањем и електромагнетским оружјем чији се ефекти дејства манифестују кроз „разарање“ електронске структуре свих елемената и подсистема АРЈ који се нађу у зони његовог успешног дејства, или кроз изобличавање информација на преносном путу.

³⁵ Проблем је знатно сложенији када АРЈ користе самонавођене пројектиле, због тога што се ефекти електронских дејстава могу испољити и у тој завршној фази дејства, чиме се умањује вероватноћа погађања и ефекат неутралисања.

³⁶ „Функција (лат. *functio* вршење; вршење службе), рад, радња, позив, служба, службовање, вршење неке дужности; задатак...“ (Милан Вујаклија, *исто*, стр. 984). О функцијама у било којој организацији или систему видети опширније: Коста Васиљевић, *Курс опште науке о организацији*, Универзитетска печатница, Скопље, 1967, стр. 26, и Митар Ковач, *Функције борбених дејстава*, „Војно дело“, бр. 3/97.

интензитета. Двосмерност појединачних веза одређена је суштином оружаног сукоба на било којем нивоу. Из домена тих веза, њихове анализе и операционализације, одређују се чиниоци, варијабле и параметри ефикасности дејства различитог нивоа општости.

Ефикасност управљања (E_u) изражава се вероватноћом управљања ($E_u = P_u$), а одређена је успешношћу функционисања и поузданошћу елемената и подсистема АРЈ, првенствено командно-извиђачког дела, у одређеним условима, кроз функцију управљања и руковања артиљеријском ватром.

Ефикасност заштите (E_z) одређена је отпорношћу АРЈ за подршку (елемената и подсистема) на извиђање, ватрена и електронска дејства непријатеља, поузданошћу елемената и подсистема, као и нивоом заштите постигнутим функционисањем других јединица у зони борбених дејстава.

Ефикасност ватре (E_v) изражава се ефектом (коэффициент) неутралисања (уништења) i -те врсте, а одређена је мноштвом параметара и ограничавајућих услова (број оруђа; количина и врста муниције; врста упаљача; метод припреме почетних елемената итд.).

Кумулативно, ефикасност дејства АРЈ за подршку може да се представи изразом:

$$E_d = E_u \cdot E_z \cdot E_v \text{ или}$$

$$E_d = \omega_1 E_u + \omega_2 E_z + \omega_3 E_v,^{37}$$

где је ω_{1-3} коефицијент значајности ефикасности управљања заштите и ватре.

Утицај противартиљеријско ракетних дејстава на ефикасност дејстава претходно се урачунава преко ефикасности ватре, управљања и заштите.³⁸ Поступак одређивања ефикасности дејства груписањем фаза, чинилаца, варијабли и параметара, може да се сматра завршним делом, кумулацијом резултата истраживања активности процеса или параметара ефикасности дејства појединачног и посебног нивоа. Чиниоци, варијабле и параметри ефикасности дејства АРЈ за подршку различито утичу на *ефикасност управљања, ватре и заштите*. Ефикасност управљања је одређена спектром варијабли појединачних параметара из домена: функционисања АРЈ; поузданости елемената и подсистема; маневарских могућности; отпорности и карактеристика артиљеријских циљева. Ефикасност ватре је одређена, првенствено, ватреним могућностима АРЈ и бројним појединачним варијаблама, ограничењима и параметрима из свих чинилаца ефикасности дејства. *Ефикасност заштите* одређена је статичком и динамичком отпорношћу елемената и подси-

³⁷ Ако су ефикасност управљања, заштите и ватре изражене вероватноћама примењује се први израз, а ако су изражене на други начин, уз урачунавање коефицијената њихове значајности, примењује се математички израз.

³⁸ „Идеалан“ борбени систем (АРЈ) био би систем који је максимално управљив, заштићен, поуздан и са великим ватреним могућностима у било којем периоду оружаног сукоба. Решење је, најчешће, задовољавајући компримис ефикасности управљања, ватре и заштите у техничком и тактичко-оперативном погледу.

стема АРЈ за подршку на ватрена и електронска дејства непријатеља, као и бројним појединачним варијаблама и параметрима из домена: карактеристика дејства АРЈ; поузданости елемената и подсистема; маневарских могућности и функционисања АРЈ за подршку.³⁹

У теорији и методологији полемистике на тактичком, оперативном и стратегијском нивоу, често у истраживањима постоји проблем поређења ефикасности оружја, опреме, родовских и здружених јединица. Он је посебно изражен у пракси, при разматрању: 1) опремања јединица; 2) израде организацијско-формацијске структуре; 3) формулисања метода дејства; 4) метода процене ситуације и 5) одређивања односа снага у оружаном борби. Однос снага у оружаном борби у домену артиљеријске функције појединачан је проблем, који се може решавати применом те методе на различите начине: 1) поређењем броја оруђа применом коефицијената поређења оруђа; 2) поређењем броја оруђа и количине муниције; 3) поређењем ватрених могућности АРЈ за подршку у зони оружаног сукоба и 4) поређењем ефикасности дејства артиљеријских и ракетних јединица. Поређењем ефикасности дејства АРЈ за подршку добијају се знатно поузданији подаци за процену ситуације и одређивање односа снага.⁴⁰ Обим прикупљених података и информација одређује избор начина одређивања односа снага.

До сада се у пракси често поредило оруђе, чак и различитог калибра, без узимања у обзир вредности тактичких и техничких параметара. Увођењем коефицијената превођења оруђа и муниције за основно оруђе и калибар, као и коефицијената СУВ и КИС, услова гађања (метеоролошки, балистички и борбени) и метода дејства обезбеђује се виши ниво квантификовања ефеката дејства модела или реалног система.

Истраживањем чинилаца, варијабли и параметара ефикасности дејства АРЈ за подршку омогућава се поређење различитих јединица (варијанте решења) у различитим условима (варијанте услова) преко ефикасности дејства. Различити методски поступци одређивања ефикасности дејства АРЈ за подршку резултирају другачијим начином поређења ефикасности дејства, и то: 1) поређење ефикасности дејства на основу значајности утицаја параметара на критеријум ефикасности; 2) поређење ефикасности дејства према вероватноћи реализовања фаза (етапа) различитог нивоа општости; 3) поређење ефикасности дејства преко ефикасности управљања, заштите и ватре, и 4) поређење ефика-

³⁹ Треба узимати у обзир чињеницу да се због методолошких ограничења у метод одређивања ефикасности дејства АРЈ за подршку нису уврстили показатељи квалитативних својстава људског чиниоца (морал, креативност, обученост и увезбаност, отпорност на психолошко-пропагандна дејства итд.) који могу значајно да утичу на исход оружаног сукоба.

⁴⁰ Одређивање односа снага преко ефикасности дејства АРЈ за подршку четврти је ниво побољшања прецизности тог поступка, као и ваљаности резултата.

сности АРЈ за подршку након комплексне оцене ефикасности дејства према више критеријума. Наведени начини поређења ефикасности дејства АРЈ за подршку могу да имају релативно засебне подваријанте с урачунавањем или без урачунавања противдејства у различитим условима и према различитим критеријумима поређења. Специфичности истраживања, првенствено предмета и циља, или решавања оперативног проблема у пракси утичу како на избор поступка одређивања ефикасности дејства АРЈ, тако и на избор начина поређења.

Ефикасност дејства АРЈ за подршку може да се представи графички као вредност условљена ефикасношћу управљања, заштите и ватре. У претходном поступку, на основу расположивих података, могу да се изаберу „репрезентативни параметри“ из дефинисаних чинилаца: 1) ефикасност управљања и руковања ватром може се изразити као „вероватноћа управљања преко параметра“ брзине реаговања ($E_u = P_u$; $P_u = P_{oc} \cdot P_{pp} \cdot P_{gc}$); 2) ефикасност заштите може да се прикаже преко вероватноће преживљавања или отпорности ($O_{tAJ} = P_z$), и 3) ефикасност ватре може да се прикаже преко вероватноће неутралисања циља (P_{nc}) или ефекта неутралисања (E_n).⁴¹ Када се критеријуми ефикасности (K_{Ed} или E_n) поставе као ограничавајући услов могуће је поредити АРЈ за подршку према: потребном броју оруђа, количини муниције, времену трајања гађања и цени утрошених ресурса; броју ангажованих људи; брзини реаговања; отпорности; вредности борбеног комплекта, и слично.

Одређивање и поређење ефикасности дејства артиљеријских и ракетних јединица за подршку према више критеријума

Често се у мирнодопској и ратној пракси припреме и ангажовања АРЈ за подршку јавља потреба за одређивањем ефикасности њиховог дејства у односу на више различитих критеријума. Ефекат неутралисања (уништења) различитих циљева јесте основни, али понекад не и довољан критеријум за одређивање ефикасности дејства. Тактичко-техничке карактеристике елемената и подсистема у АРЈ и тактичко-оперативни поступци органа руковођења (командовања) утичу на могућност остварења истих ефеката дејства уз различит обим оптимизације ресурса (ангажовање људи и јединица, утрошак муниције, време и смањење сопствених губитака).

Уважавањем више критеријума смањује се ризик претераног „субјективизма“ при вредновању и поређењу ефикасности дејства различи-

⁴¹ Ефикасност дејства, дакле, може да се графички представи као тачка у простору с координатама P_{nc} , P_u и P_z (x , y , z) или као запремина $V = x \cdot y \cdot z$, односно $E_d = P_{nc} \cdot P_u \cdot P_z$. Преко односа ефикасности дејства АРЈ за подршку према еталон (основној) јединици могу се одредити пондери или коефицијенти преко израза $P_{Edn} = E_{dn}/E_{do}$ где је: E_{dn} – ефикасност дејства n -те АРЈ за подршку, а E_{do} ефикасност дејства основне јединице (на пример, хад 122 mm).

тих артиљеријских и ракетних јединица. У прорачун се уводе помоћни критеријуми (поткритеријуми) који омогућавају адекватније уважавање степена успешности обављања појединих активности, фаза (етапа) или процеса који претходе артиљеријској ватри. Када би се остало само на завршној фази дејства АРЈ, односно на оцени ефикасности групног гађања у оружаном борби, недопустиво би се поједноставио проблем истраживања, а резултати не би ни приближно одговарали реалној ситуацији.⁴²

При постојању и идентификовању више критеријума за одређивање ефикасности дејства АРЈ могу да се примене различити поступци: 1) одређивање вредности главног критеријума када су помоћни критеријуми у улози ограничавајућих услова; 2) распоређивање критеријума према опадању важности утицаја на основни критеријум, и 3) рангирање критеријума и поткритеријума у више нивоа. На избор и формулисање помоћних критеријума ефикасности дејства АРЈ значајно утичу дефинисани предмет, циљ и начин истраживања, као и познавање реалног проблема који се истражује. Најчешће само добар познавалац реалног проблема може да идентификује релевантне помоћне критеријуме и да за њих одреди референтне вредности када се нађу у улози ограничавајућих услова. Предмет истраживања из домена ефикасности дејства АРЈ непосредно утиче на избор помоћних критеријума. За помоћне критеријуме ефикасности дејства могу се узети појединачни параметри, из група параметара или чинилаца који значајно утичу на функционисање система у целини и на ефекат неутралисања као основни (главни) критеријум. За помоћне критеријуме се могу узети: број оруђа, борбени комплет; брзина реаговања; трајање групног гађања; цена утрошене муниције; број људи који су ангажовани; режим паљбе; отпорност на ватрена противдејства; даљина гађања; време премештања; време боравка циља; време покретљивости циља; површина циља итд.

Вредност основног критеријума у ограничавајућим условима може да буде у функцији: 1) тражења минимума, максимума или величине у том распону; 2) решења једне варијанте под специфицираним условима; 3) поређења ефикасности дејства различитих АРЈ; 4) истраживања утицаја одређеног помоћног критеријума (ограничавајући услов) на основни критеријум дејства, и слично.

Решавање различитих проблема из домена одређивања ефикасности дејства АРЈ када су помоћни критеријуми у улози ограничавајућих услова могуће је применом „метода ограничавања критеријума“.⁴³ Пре-

⁴² Искуства из локалних ратова, па и рата на просторима претходне Југославије, чине аргументацију за ту тврдњу. Стварни ефекти дејства нису били ни приближни „табличним“ (очекивањем). Резерве артиљеријске муниције су се често трошиле већом динамиком него што је било предвиђено иако је интензитет оружаног сукоба био много мањи од интензитета који је заступљен у савременој теорији полемистике и војне доктрине модерних војски.

⁴³ „Ово је вероватно најраније настала метода ВЦО, чији се елементи директно или индиректно укључују у процедуре многих других метода“ (Илија Николић, Синиша Боровић, *Вишекритеријумска оптимизација*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1966, стр. 3–22).

вођењем помоћних критеријума у ограничења настаје једнокритеријумски проблем вишециљног одлучивања (ВЦО).⁴⁴ Проблем се може поједноставити увођењем само доње границе помоћних критеријума. Функције основног и помоћних критеријума треба да се математички изразе преко вредности заједничких варијабли у домену граница почетних ограничења ($x_j \geq 0$).

Када се истражује одређени проблем из домена ефикасности дејства АРЈ омогућава се дефинисање места помоћних критеријума у опадајућем низу на основу њихове важности, односно на основу значаја њиховог утицаја на основни критеријум. При томе, важно је да се може квантитативно изразити разлика између максималне и задовољавајуће вредности претходног помоћног критеријума ради достизања максималне вредности наредног помоћног критеријума. Тај поступак се започиње распоредом помоћних критеријума у низу, што је најчешће у домену познаваоца реалног проблема $f_s, f_1, f_2, \dots, f_n$, а затим се основни критеријум (f_s) преводи у максимум. Кориговањем максимума основног критеријума за ϵ одређује се максимум првог наредног помоћног критеријума ($f_s - \epsilon = \max f_1$). Поступак је исти све до одређивања вредности и последњег помоћног критеријума.

Често се не може лако одредити и квантитативно изразити узрочно-последична повезаност између основног и помоћног критеријума, што ограничава могућност примене тог поступка при одређивању и поређењу ефикасности дејства. Када се неки проблем из домена ефикасности дејства може решавати у функцији више критеријума ($f_1(x)$) који се могу израчунати преко математичких израза у којима су заступљене заједничке променљиве у домену почетних ограничења ($g_i(x)$), примењује се једна од две варијанте „лексикографске методе“.⁴⁵ Због разнородних критеријума најчешће се у истраживањима прибегава експертским оценама важности помоћних критеријума у односу на основни критеријум. Тражи се мишљење експерата о обиму, као и о редоследу помоћних критеријума, да би се отклониле субјективне оцене у истраживању. Сагласно предмету истраживања формулише се поставка проблема, односно обавља се избор критеријума помоћу којих се може ваљано одредити (оценити) или поредити ефикасност дејства артиљеријских и ракетних јединица. Од експерата се тражи мишљење о тежинским коефицијентима (пондери, коефицијенти значајности) основног и помоћних критеријума.⁴⁶ Према дефинисаном циљу истраживања бирају се варијанте: 1) различите врсте артиљеријских и ракетних оруђа; 2)

⁴⁴ Проблеми вишециљног одлучивања обично се означавају као „добро структурирани проблеми јер су: циљеви експлицитни и изражени критеријумима, атрибути имплицитни, ограничења активна, алтернативе континуалне, интеракције са доносиоцем одлуке изразите а решења су резултат избора од стране доносиоца одлуке“ (исто, стр. 2–1).

⁴⁵ Исто, стр. 3–24.

⁴⁶ О поузданости експертског оцењивања видети опширније: Синиша Боровић, Драгана Бечејски–Вујаклија, *Одређивање поузданости експертског оцењивања код произвољног броја узорака*, СИМОПИС '96, Економски факултет, Београд, 1996, стр. 103–106.

различите врете APJ; 3) APJ различите организацијско-формацијске структуре; 4) различити услови у којима се одређује ефикасност дејства, и слично. Добијени резултати ефикасности дејства APJ могу се поредити према задатом нивоу основног и помоћних критеријума или према ефикасности дејства других јединица исте намене. Поступак одређивања ефикасности дејства је релативно сложен до тренутка израчунавања вредности основног и помоћних критеријума.⁴⁷

Вредност сваког помоћног критеријума одређује се сличним поступком, при чему су дефинисани параметри и ограничавајући услови или помоћни критеријуми нижег нивоа општости (поткритеријуми). Одређивање ефикасности дејства APJ према више критеријума има смисла када је вредност основног и свих помоћних критеријума, као и коефицијената њихове значајности, различита од нуле и када се целокупан поступак одређивања њихових вредности реализује поступно, сагласно условима у моделу и начину квантификовања вредности чинилаца. Помоћу сличног поступка може да се одреди, а потом и пореди, ефикасност дејства различитих APJ у одређеним условима. Да би поређење било ваљано, неопходно је да се у условима одреди број циљева за целокупан задатак према: вероватноћи ангажовања артиљерије за подршку у њиховом неутралисању.

Методе за решавање модела вишеатрибутног одлучивања (ВАО) припадају, у ширем смислу, методама вишекритеријумске оптимизације (ВКО). За разлику од проблема вишециљног одлучивања (ВЦО), код проблема ВАО, односно вишекритеријумске анализе (ВКА), постојање више критеријума дефинише се атрибутима; циљ је имплицитан; атрибут⁴⁸ је експлицитан, ограничења су неактивна; директне су алтернативе (решења, акције); интеракција са доносиоцем одлуке (ДО) није изразита, а решења су позната.

Квантификовањем чинилаца ефикасности дејства APJ преко математичких модела и применом различитих поступака и метода за одређивање ефикасности дејства према једном или више критеријума омогућава се реалније вредновање (оцена) сфеката дејства. У тактичко-оперативним и техничким показатељима елемената и подсистема у досадашњем начину одређивања ефикасности дејства нису довољно уважавана квалитативна својства APJ као социо-техничког система, већ је пажња више посвећивана материјалној основи оружаног сукоба. На тај ниво квантификације ефикасности дејства могуће је доградити квалитативна својства људског чиниоца, преко атрибута, применом метода за решавање проблема вишеатрибутног одлучивања.⁴⁹ Да би се применила

⁴⁷ Кроз примењена истраживања, за потребе струке, могуће је одредити ефикасност дејства APJ у специфицираним условима различитих модела оружаних сукоба. Истраживањем ефикасности дејства у различитим условима и варијантама дејства непријатеља могуће је доћи до поузданијих показатеља очекиване ефикасности артиљеријске ватре у виртуелном оружаном сукобу.

⁴⁸ Атрибут (лат. *attributum, attribuere*, придавати, приписивати) својство, каквоћа, знак, обележје...“ (Милан Вујаклија, *исто*, стр. 86).

⁴⁹ Квалитативна својства APJ изражавају се преко нивоа борбене готовости као критеријума. Елементи борбене готовости су узети према тренутно важећим

било која метода за решавање модела ВАО неопходно је да се зна начин: 1) квантификације квалитативних атрибута; 2) модификације атрибута истог критеријума; 3) нормализације и линеаризације атрибута, и 4) дефинисања тежинских коефицијената критеријума.⁵⁰ Ради поређења атрибута различитих вредности, понекад и различитих јединица мере, често је неопходно, за одређене методе ВАО, да се реализује један од два основна приступа.⁵¹

Приликом истраживања реалних проблема тешко је дефинисати критеријуме исте значајности. Због тога је истраживач или доносилац одлуке принуђен да дефинише тежинске коефицијенте (коефицијенте значајности, пондере) критеријума. Одређивање тежинских коефицијената је често сложен задатак, чије решавање значајно утиче на даљи истраживачки поступак и резултате истраживања. Да би се смањило субјективни утицај истраживача или доносиоца одлуке пожељно је да се приступи експертској оцени значајности критеријума и квантитативном одређењу преко ентропије атрибута у оквиру истог критеријума и распона у оквиру свих критеријума у истраживању. Један од поступака дефинисања тежинских коефицијената у теорији (ВАО) означен је као *метода ентропије за одређивање тежина критеријума*. Тек након трансформације атрибута може се приступити примени одређених метода за решавање модела ВАО ради анализе и поређења ефикасности дејства различитих артиљеријских и ракетних јединица.⁵²

Кроз истраживање ефикасности дејства АРЈ у различитим условима, применом наведеног поступка могуће је одредити њихове коефицијенте (пондере) у односу на изабрану „основну (еталон) јединицу“ за било коју војску. На тај начин би се изградила поузданија основа за процену ситуације и одређивање односа снага АРЈ преко њихове ефикасности дејства и то на различитим нивоима командовања.⁵³

За сваки чинилац и за сваку јединицу могуће је урадити упоредну анализу показатеља и доћи до закључака о могућностима повећања ефикасности дејства свесним утицајем на ниво вредности појединих

доктринарним решењима: командовање, мобилизација, оспособљеност, безбедност и позадинско обезбеђење.

⁵⁰ „Подаци за конкретан проблем ВАО могу бити таквог карактера да није могуће да се директно примени нека метода решавања (бројни подаци и описни подаци) или су подаци такве природе да отежавају решавање модела (велики бројеви или мали бројеви у целом моделу или за неке критеријуме). Услед тога, неопходно је (у првом случају) или пожељно (у другом случају), извршити одговарајуће трансформације атрибута“ (Илија Николић, Синиша Боровић, *исто*, стр. 3–59).

⁵¹ Већина ефикаснијих метода за решавање модела ВАО у неком од корака реализује одговарајућу трансформацију атрибута.

⁵² Резултате поређења ефикасности дејства (рангирање) АРЈ треба прихватити условно, јер су засновани на вредностима критеријума за специфичне податке и ограничења дата у моделу.

⁵³ Тренутно важећи поступак одређивања односа снага и поређења АРЈ недопустиво је појединостављен и не обезбеђује ваљане информације командантима артиљеријско-ракетних и здружених јединица о очекиваном ефекту њиховог дејства у оружаном сукобу на било којем нивоу командовања.

Чиниоци Ед	Коефицијенти					Пондери јединица
	ватрене могућности	оруђа	отпорност јединица	функцион. у б/д	маневарске могућности	
тад 130 mm М-46	0,75	0,69	0,17	0,77	0,98	0,49
схад 122 mm 2С1	1,000	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
хад 152 mm Д20Ј	0,71	0,75	0,33	1,42	1,26	0,81
схад 152 mm МСТА-С	2,03*	1,42	1,48	2,12	4,29	1,68
схад 155 mm М-109	1,14	1,25	1,20	1,46	3,12	1,28
сд ВБР 128 mm „ОГАЊ“	1,60	1,43	0,72	2,62	1,52	1,29
сд ВБР „МЛРС“	7,07	6,17	1,07	3,42	3,87	2,97

* Коефицијент је одређен за услове када се у борбеном комплекту оруђа налазе три самонавођена пројектила „КРАСНОПОЉ“.

критеријума.⁵⁴ Бројни проблеми везани за ефикасност АРЈ могу да се истражују применом метода ВКО, посебно применом методе аналитички хијерархијски процеси.⁵⁵ Веома је значајно да се кроз примену других метода операционих истраживања обезбеде што ваљанији улазни подаци. Резултати истраживања потврђују ваљаност хипотетичких ставова о утицају различитих чинилаца на ефикасност дејства АРЈ за подршку. Ефикасност њиховог дејства није условљена само ватреним могућностима оруђа и количином муниције.⁵⁶ И други анализирани чиниоци различитом значајношћу, обимом и интензитетом утичу на ефикасност дејства.⁵⁷

⁵⁴ На пример, да би се повећала ефикасност дејства хад 152 mm Д20 неопходна су различита упређења техничког, организационог и тактичког карактера: 1) повећање борбеног комплекта оруђа на 30 пројектила; 2) увођење у борбени комплект најмање два самонавођена пројектила за гађање циљева велике отпорности; 3) модернизовање елемената и подсистема КИС и СУВ; 4) повећање растојања између елемената б/р на ВП и техничка подршка таквом тактичком решењу и 5) смањење времена боравка јединица на истим ватреним положајима. Са таквим упређењима повећала би се ефикасност дејства хад 152 mm Д20Ј за 30–40 одсто.

⁵⁵ Ти проблеми могу да буду из домена: поређења ефикасности различитих артиљеријских оруђа, опреме и јединице за подршку; истраживања организацијско-формацијске структуре АРЈ; поређења ефикасности дејства истих АРЈ у различитим условима; анализе утицаја појединачних критеријума и поткритеријума на ефикасност дејства АРЈ и рангирање алтернатива; истраживања ваљаности појединих ставова који се односе на припрему, ангажовање, обезбеђење и метод дејства АРЈ у оружаног борби; поређење вредности оруђа, опреме и јединица пре доношења одлуке о наоружању и опремању новим средствима, при чему је ефикасност само један показатељ вредности борбеног система: $V = \omega_1 \cdot Ed + \omega_2 SK + \omega_3 TOD + \omega_4 VgP \dots + \omega_j K_j$ где је: V – вредност система; SK – цела коштанга (производње итд.); TOD – трошкови одржавања; VgP – број послужилаца; ω – коефицијент значајности критеријума и K_j – j -ти критеријум за одређивање вредности).

⁵⁶ То је у суштини заблуда коју треба што пре превазићи.

⁵⁷ Да се узима у обзир значајност утицаја других чинилаца и параметара на ефикасност дејства АРЈ за подршку, тада би се, на пример, правовремено, с

С аспекта полемистике и ратне (војне) вештине метод одређивања ефикасности дејства АРЈ за подршку омогућава решавање различитих проблема, као што су: 1) одређивање ватрених могућности; 2) одређивање односа снага артиљерије за подршку; 3) израчунавање коефицијента превођења оруђа и муниције за нове моделе или за моделе чија се производња и увођење у оперативну употребу тек планирају; 4) истраживање статичке и динамичке отпорности елемената и подсистема АРЈ за подршку на извиђање, ометање и ватрена противдејства; 5) анализа артиљеријских циљева; 6) истраживање утицаја функционисања АРЈ, поузданости и борбене готовости на ефикасност дејства у оружаног борби; 7) испитивање и анализа узрочно-последичне повезаности чинилаца и ефикасности дејства; 8) одређивање ефикасности дејства у специфичним условима, и 9) поређење и рангирање ефикасности различитих јединица као и одређивање пондера јединица („коефицијент ефикасности“) у оружаног борби.

Закључак

На основу опште теоријско-методолошке матрице, актуелних са знања из полемистике, познавања реалног система и процеса, као и на основу искустава из ангажовања артиљеријских јединица у рату на просторима претходне Југославије утврђени су чиниоци ефикасности дејства. Садржај чинилаца чине различити параметри, варијабле, коефицијенти ограничења и квалитативна својства за сопствене и непријатељске снаге. Због сложености предмета истраживања и бројних случајних променљивих не може се са сигурношћу знати да ли је у тзв. околностима остао небухваћен изван број чинилаца. Ефикасност дејства АРЈ за подршку се изражава (мери) ефектима групних гађања, односно ефектима артиљеријске ватре.

У оружаног борби, са различитом значајношћу, на ефикасност дејства АРЈ за подршку утичу: 1) ватрене могућности; 2) отпорност; 3) карактеристике циљева; 4) функционисање у борбеним дејствима; 5) карактеристике дејства при извођењу групних гађања; 6) маневарске могућности; 7) поузданост елемената и подсистема, и 8) борбена готовост. Од наведених чинилаца на ефикасност дејства највише утичу ватрене могућности, отпорност и функционисање у оружаног борби. Због тога је ниво утицаја тих чинилаца означен синтагмама: *ефикасност ватре; ефикасност заштите и ефикасност управљања*. Преско тих доми-

квантитативним показатељима утицало на ставове различитих „међународних комисија и органа за ограничење и контролу наоружања“ да се узму у обзир тзв. мултипликатори ефикасности (борбене моћи) јединица: 1) покретљивост; 2) оклопна заштита оруђа; 3) средства везе и извиђања; 4) систем за управљање и руковање ватром; 5) врста и карактеристика муниције, и слично. Према садашњим критеријумима хад 152 mm Д20 и скард 152 mm МСТА-С поредили би се као однос броја оруђа 18 : 18 (1 : 1), а у суштини је реч о минималном односу 18 : 37 (1 : 2,06) оруђа, који се може само увећати повољним деловањем других чинилаца ефикасности дејства.

нантних чинилаца могуће је рачунање утицаја на ефикасност дејства АРЈ за подршку и осталих наведених чинилаца.

Квантификовањем чинилаца ефикасности дејства АРЈ за подршку изграђена је почетна основа као услов за истраживање њихове међузависности и утицаја на основни критеријум. Та изграђена теоријско-методолошка основа намењена је и за унапређење праксе у домену формулисања тактичко-техничких захтева за производњу оруђа, муниције и опреме, као и за изналажење техничких решења и тактичких поступака којима се повећава ефикасност дејства АРЈ за подршку. Специфичности проблема, предмета и циљева истраживања из домена ефикасности дејства АРЈ за подршку и различити теоријско-методолошки поступци и сазнања могу да утичу на другачије поимање обима и садржаја појма и на поступак одређивања ефикасности дејства. Због тога наведени приступ треба прихватити као усмерење, а не као шаблон за решавање различитих проблема из артиљеријске ватрене подршке.

Ефикасност дејства АРЈ према једном критеријуму, у специфичним условима или различитим варијантама услова, одређује се применом матрице и дијаграма ефикасности. На тај начин се омогућава поређење ефикасности различитих јединица према дефинисаним критеријумима за услове извођења борбених дејстава. Мањкавост тог приступа огледа се у једнакој значајности утицаја свих фаза на ефекте дејства. Предност поступка декомпозиције фаза јесте у томе што се анализа виртуелног борбеног дејства с аспекта процеса приближава ангажовању реалног система.

Применом више критеријума и различитим односом према њиховој значајности, односно применом различитих поступака за одређивање тежина, и применом метода за решавање модела вишеатрибутног одлучивања (вишекритеријумске анализе) омогућава се формулисање поступка поређења, рангирања и одређивања пондера ефикасности дејства различитих АРЈ за подршку.

Метод за одређивање ефикасности дејства АРЈ за подршку може да има значајне импликације на теорију и праксу припреме и реализовања родовске функције у оружаног борби, и то кроз: његову примену у процесу едукације, при димензионарању јединица у миру и рату; истраживање организацијско-формацијске структуре; преиспитивање ваљаности појединих одредаба уџбеника и борбених правила; промене динамике и приоритета опремања АРЈ за подршку; реалније сагледавање ефикасности дејства у функцији чиниоца и прецизно формулисање тактичко-техничких захтева за производњу и опремање АРЈ новим оруђима, муницијом и опремом; примењена истраживања различитог обима, чији би резултати били поуздана основа за израду нових уџбеника, борбених правила, упутстава итд.

Приликом истраживања и формулисања теоријске основе метода одређивања ефикасности дејства АРЈ за подршку узимале су се у обзир карактеристике, генерализације и специјализације, као и могућност примене при решавању различитих проблема из домена артиљеријске

ватрене подршке. Осим тога, отвореност теоријске основе метода омогућава доградњу кроз наредна истраживања, првенствено с аспекта симулације случајних променљивих, као и ваљанији квантитативни опис квалитативних чинилаца, чиме би се целовитије анализирао било који реални систем и успешније предвиђао виртуелни процес његовог функционисања у оружаном борби и ефекти дејства.

Наведена теоријска основа метода може да користи као идеја и теоријско-методолошко изходиште за формулисање метода за одређивање ефикасности дејства других родовских и здружених јединица. Ради унапређења праксе могуће је, уз уважавање критеријума методологије, науке о формулисању и потврђивању теорија, развијати теорију ефикасности војноорганизационих и борбених система. На основу те теоријске основе могуће је формулисати ваљане доктринарне исказе и изградити поузданију методску основу процене ситуације и доношења одлука у оружаном борби за било коју родовску или интегрисану функцију борбених дејстава.

Литература:

1. В. Булат, *Теорија организације*, „Информатор“, Загреб, 1977.
2. Група аутора, *Примена савремених метода и средстава механизације и аутоматизације у руковођењу*, ДСНО, Београд, 1967.
3. З. Којић, С. Боровић, И. Николић, *Вишкритеријумски приступ планирању и логистичка подршка размештају снага и средстава у борбеном поретку*, Зборник радова, СИМОПИС '96, Златибор, стр. 957-960.
4. Х. Лидел, *Модерни рат*, Геца Кон, Београд, 1938.
5. Ј. Мујчић, М. Јовановић, *Ефективност и економичност средстава опште ватрене подршке*, ВТИ, Београд, 1975.
6. Р. Максић, З. Корсц, В. Мишковић, *Моделовање у прогнозирању висине и структуре губитака техничких материјалних средстава у борбеним дејствима* (монографија), ЦВВШ, Београд, 1990.
7. Е. Мид, *Творци модерне стратегије*, „Војно дело“, Београд, 1952.
8. М. Николић, *Ефикасност функционисања система техничког обезбеђења здружених тактичких јединица у оружаном борби* (докторска дисертација), ЦВТШ КоВ ЈНА, Загреб, 1989.
9. В. Нешковић, *Опсративни показатељи система ПВО* (студија), ГШ ВЈ, 1995.
10. Г. Е. Передельскиј, *Развој метода ватреног уништења непријатеља у нападној боју*, „Војна мисао“, бр. 9, 1979.
11. М. Стојиљковић, С. Вукадиновић, *Операциона истраживања*, ВИЗ, Београд, 1984.
12. *Теория стрельбы наземной артиллерии*, Военная артиллерийская академия, Ленинград, 1966.

Оружје, енергија и трећи светски рат

Доц. др Драгомир Ђорђевић, пуковник

Књига под насловом *Оружје, енергија и трећи светски рат*, аутора Јована Матовића и Жељка Петровића-Пољака, у основи је још једна студија о рату, том јединственом феномену у историји људског рода у којем је садржан праисконски парадокс међусобног уништавања људи као једине разумне врсте живих бића и свеколиког живог света планете Земље.

Аутори студије при конципирању садржаја руководили су се идејом (или циљем истраживања, јер је студија заиста заснована на обимном истраживачком раду) да утврде чиниоце који су основни узрок сукобљавања народа и држава, а тиме и оружаних сукоба и ратова. У идеји је *implicit* садржана општа хипотеза да сукобљавање народа и држава, пре свега, узрокује насилно освајање или присвајање туђих богатстава, што је историјски неспорно доказано. Са тим циљем развијене су бројне идеолошке доктрине и стратегије још од античких времена, преко колонијалних и империјалистичких ратова и фашистичке доктрине „освајање животног простора“, до „Пустињске олује“ и Босне, а већ се може рећи и Косова. Циљеви су увек били исти, само су се мењали механизми и средства за њихово остваривање према променама у материјалном и цивилизацијском развоју човечанства, као и пропагандне фасаде, које су обезбеђивале подршку милиона људи, све до њихове беспоговорне спремности на највеће жртве и погибије.

Најновија доктрина тог типа јесте управо актуелна глобална стратешка концепција позната под именом „нови светски поредак“. Та доктрина, чије су теоретске основе разрађене још седамдесетих година у америчким „стратешким радионицама“, дефинитивно је операционализована и отпочета је њена примена по завршетку „хладног рата“, када су за то остварене одговарајуће политичке и економске претпоставке. Наиме, тада су САД оствариле апсолутну политичку доминацију, као једина глобална светска сила, и амерички капитал је дефинитивно загосподарио светским финансијама, а тиме и укупном светском економијом. И та концепција, као и све претходне стратегијске концепције, има привлачну пропагандну фасаду, јер се промовише као поредак заснован на вредностима које су основна достигнућа савремене цивилизације: тржишна економија, демократска политичка власт и поштовање

људских права. С општег цивилизацијског, а посебно хуманистичког становишта, тим вредностима се заиста не може ништа приговорити, под условом да се људи, народи и државе за њих опредељују слободном вољом. Међутим, у савременим међународним односима управо је тај основни услов доведен у питање, јер иза те привлачне конструкције стоји моћан механизам принуде, који људе, народе и државе света присиљава да се, независно од своје воље, опредељују за систем вредности који објективно представља и њихова најбоља достигнућа. Управо та чињеница доводи у сумњу ту целокупну конструкцију, указујући да иза ње стоје прави, дугорочни циљеви, засновани на тзв. виталним интересима, а ти интереси су, без сумње, аспирације на светска богатства – дакле, прастари узрок свих светских сукобљавања и ратова. Полазећи од тога, аутори су концентрисали пажњу на разматрање основних чинилаца сукобљавања и ратова, а то су: оружје, као средство за остварење ратних циљева, и енергија и сировина, као основни ресурси светског богатства, због којих се ратовало и још увек се ратује, а ратоваће се и убудуће.

Оружје

Разматрање оружја, у најопштијем смислу, а затим и свих других важнијих аспеката везаних за тај чинилац, као што су: развој и футуристичке пројекције оружја у будућности са застрашујућим ефектима и последицама, а затим производња, трговина и њихов утицај на економије земаља и на међународне односе, обухвата готово половину књиге. Између осталог, на основу разматрања тог чиниоца показује се како и сама производња и продаја оружја постају генератори ратова и сукобљавања.

Сада у свету има више од 28 милиона војника под оружјем, а годишњи војни буџети износе више од 1.000 милијарди долара. Годишња производња оружја кошта 400 милијарди, а на светском тржишту оружје се продаје за око 50 милијарди, од чега на црном тржишту за око 15 милијарди долара. Више од 100 милиона људи ангажовано је у војној индустрији, истраживачким центрима и за опслуживање те моћне војне машинерије! Крајем 20. века 55.000 нуклеарних пројектила у силосима спремно је за уништење живота на планети. Такве концентрације војне силе није било у досадашњој историји људског рода. Истовремено, немири се настављају, јер војна индустрија и њена машинерија морају да налазе посао и тржиште.

Западни политичари и миротворци иду и мире свет који су завадили, а у торбама носе пројекте све разорнијег оружја, које желе да продају тим земљама. Само од 1974. до 1996. године извезено је у земље Трећег света оружја у вредности од око 651 милијарду долара, а у тим земљама гладује 1,3 милијарде људи! Оружје „новог светског поретка“ убачено је и у васиону, па се оружјем које сада постоји свет може уништити 17 пута.

Други аспект наведеног интереса, на који се у књизи указује, састоји се у томе да се, не стицајем околности већ вишестепенијским деловањем америчке економске и политичке стратегије, највећи део профита америчке војне индустрије остварује продајом оружја управо земљама које контролишу већину светских резерви нафте. Тиме америчка стратегија обезбеђује остварење комплементарних економских, политичких и војних ефеката. Издаци за нафту компензирају се приходима од продаје оружја, уз истовремену контролу нафтних резерви, политичког уређења и војне моћи тих земаља. Такву своју позицију на тим просторима САД браниће свим средствима којима располажу. Својевремени сукоби на једном од тих простора, познати као „криза у Заливу“, запретили су пореметањем односа, и то је био довољан разлог да Америка демонстрира убитачну ефикасност своје нове стратешке концепције. У операцији названој „Пустињска олуја“, као круни разноврсних стратешких дејстава, САД употребиле су сва расположива економска, политичка и војна средства, укључујући и бруталну оружану инвазију. Тиме су показале осталом свету како ће се у „новом светском поретку“ понашати када непосредно штите своје виталне интересе. А да се не би посумњало у то, нешто од свега тога (онолико колико је било потребно) касније су демонстрирале и у Босни и Херцеговини.

Енергија и сировине

Основни ресурси светског богатства – енергија и сировине – обрађени су у два посебна поглавља. Енергија је највећи потенцијални проблем савременог света, јер се може исцрпити и није обновљива, а савремена наука још није ни наговестила откриће извора енергије који би могли да замене садашње енергетске потенцијале. Према томе сада и у одређеном периоду у будућности, свет је принуђен да се тежишно ослања на нафту и друге енергетске изворе, пре свега на угаљ. Међутим, због ограничености резерви енергената и све веће потрошње, свету прети дуготрајна енергетска криза, а због неповољног просторног размештаја резерви, пре свега, у односу на највеће потрошаче (САД, Европа, Јапан, Русија и Кина), они ће све више постајати узрок непомирљивих сукоба, првенствено, између најмоћнијих земаља света. То се, опет, најбоље уочава на примеру Америке, која у укупним светским резервама нафте учествује са нешто више од четири одсто. Због тако минорних резерви и опасности од њиховог убрзаног трошења перспектива моћне америчке индустрије објективно је угрожена. Зато се остваривање потпуне контроле над главним светским извориштима нафте – што је највећи и пресудни амерички „витални интерес“ – налази у средишту њихове глобалне стратешке концепције.

Резерве нафте на планети процењене су на 160 милијарди тона, а годишње се троши четири милијарде тона. Резерве гаса процењене су на 120 билиона кубних метара, од чега у Русији има 40, а на Средњем

нетоку 30 одсто. Иначе према укупним ресурсима енергије, Русија је енергетска сила првога реда на планети.

У свету ће се, према проценама, 2025. године производити 23 милијарде тона енергије у еквиваленту нафте, а потрошња ће износити око 30 милијарди тона. Недостајаће око седам милијарди тона годишње и – сто разлога за спорове и сукобе.

Сви досадашњи ратови вођени су због енергије и власти, а у последњих 4.000 година било је више од 15.000 регистрованих ратова. И у садашње време постоје озбиљна ратна жаришта, која прете да се претворе у сукобе ширих размера и узрокују трећи светски рат. Према ауторима, нека од њих су:

1) *свропско ратиште*, на којем је вођено више од 50 одсто свих досадашњих ратова. При крају 20. века на том простору концентрисана је највећа војна сила света: 6,5 милиона војника, 60.000 тенкова, 20.000 авиона и моћно нуклеарно оружје, моћна војна индустрија и Савезно-атлантски пакт. Годишњи војни буџет Западне Европе и САД износи око 500 милијарди долара, или 50 одсто војног буџета света;

2) *Источна Азија* (тзв. Пацифик), где је смештено 7,5 милиона војника. На том простору налази се и 320.000 америчких војника, с модерним бродовима, авионима и нуклеарним пројектиlima. То потврђује чињеницу да Америка жели да господари народима и против њихове воље, руководећи се Макијавелијевом девизом: „Најбоље је када се воле и када те се плаше, али ако из тога треба изабрати, онда је боље да те се плаше“. Ту су и атомске силе: Кина, Индија, Пакистан, Кореја и Тајван, са познатим међусобним несугласицама.

3) *Средњи и Блиски исток*, где је између 1945. и 1996. године вођено десетак већих и мањих ратова, а сукоби никада нису престали. Ту су концентрисана три милиона војника, 22.000 тенкова, 4.000 авиона, више од 200 нуклеарних пројектила Израела и моћне силе западне Европе и Сједињене Државе, а све је то због нафте и гаса. Само у последњих неколико година на тим просторима продато је америчког и западноевропског оружја у вредности од 63 милијарде долара, па то жариште може да планира сваког часа;

4) *каспијски простор и јужни делови бившег СССР-а*, који су, после Средњег истока, најбогатији нафтом и гасом. Односи су сложени, јер се у том делу света сукобљавају интереси две силе које имају нуклеарно оружје, па би сукоб могао да прерасте у рат ширих размера;

5) *балкански и шири регион око њега*, где је концентрисано 1,7 милиона војника, 30.000 тенкова, 4.000 авиона и више од 60.000 војника НАТО-а с немерљивом ратном техником. Од 1991. до 1996. године ту је продато оружја за 25 милијарди долара (15 милијарди у БиХ, а 10 милијарди у Турској и Грчкој), иако је опасно гомилати оружје на тим просторима због укритих интереса великих сила.

Наведена и друга жаришта, која сваког тренутка могу да се претворе у сукобе ширих размера, у књизи су темељито анализирана.

Механизми за спречавање трећег светског рата

Аутори су обратили одговарајућу пажњу и на механизме који могу, објективно, да спрече избијање трећег светског рата. Неки од њих су:

1) нуклеарно оружје је прва објективна кочница, јер ако би се и део од 55.000 нуклеарних пројектила употребио било би све уништено – победника не би било, а рат не би имао смисла;

2) повезаност градова, држава и региона нафтоводима и гасоводима, јер би њихово разарање довело до уништења живота – загађеност простора била би потпуна;

3) сада у свету ради 400 атомских централа, а 200 је у изградњи. Њиховим разарањем био би уништен живот на планети;

4) оштећењем брана, хидроцентрала, језера и река биле би уништене велике површине земље, градови, па и читаве државе.

Рат не почињу и не воде они који размишљају о наведеним последицама. Али, постоје границе преко којих људи не могу да пређу, па ни по цену рата. Тај „праг“ је слобода и човеково право да одлучује о својој судбини и животу, што се мора узимати у обзир. У „новом светском поретку“, са САД на челу, вуку се неки потези који могу да изазову рат великих размера. Они су детаљно назначени у књизи, а неки од њих су:

1) ширење НАТО-а према Русији, које је веома опасно. Колонијално понашање САД према народима и државама, и мешање у њихове послове поспешује сукобе међу народима и државама;

2) према проценама, 2025. године планета ће имати око осам милијарди становника.

У анализама стручњака драматично је наглашена подела становништва на супербогате и суперсиромашне. Више од две милијарде људи дневно не зарађује више од два долара, што изазива пораст гнева и мржње. Истовремено, 358 светских милијардера (њихове породице и финансијске институције) контролишу богатство веће од дохотка 45 одсто становништва планете. Милијарду и 300 милиона људи на планети гладује, а тиха глад односи 700 милиона људи годишње. Социјални потреси и социјалне револуције прете и на преласку у 21. веку, па се намеће питање да ли ОУН, односно Савет безбедности, регионалне организације, блокови и пактови смирују стање и решавају спорове, или их поспешују. Очигледно, не смирују их, а то није радило ни Друштво народа после Првог светског рата, па се 1939. године распало и отпочет је Други светски рат. Од 1945. до 1996. године у свету је владао мир само 15 дана (у септембру 1945. године), а било је 250 ратова и сукоба у којима је погинуло 25 милиона људи. Због тога је активност ОУН у књизи значајно анализирана. Јер, ако се садашње стање настави, није искључено да ОУН доживи судбину Друштва народа, а није далеко ни до несреће која се десила 1939. године.

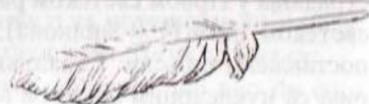
У књизи су анализирани сви већи ратови и револуције у последњих неколико векова, али само са становишта узрока, последица и поука

које би могле користити да се избегне трећи светски рат. Наиме, страдања у Првом светском рату (око 50 милиона људи), као и у Другом светском рату (150 милиона), била су велика, а ипак нису остварени постављени циљеви. Садашњи интереси цивилизација и војна машинерија са нуклеарним оружјем вероватно би довели до последњег боја на планети, али је мир, на жалост, у рукама великих и моћних. Цивилизација не би смела да дозволи нове сукобе. На то опомињу и речи Алберта Ајнштајна: „Не могу тачно рећи која ће се оружја употребити у трећем светском рату, али знам оружја рата, која ће доћи иза овога: маљ и стрела“.

*
* *

Књига *Оружје, енергија и трећи светски рат* пружа веома убедљиву аргументацију против бесмисла рата и уништавања људи, а посебно о реалној опасности да ратни сукоби измакну контроли светског и регионалних система успостављених ради очувања светског мира. Због тога је још један вредан допринос борби за мир и просперитет човечанства.

Текст је занимљив и за просечног читаоца који је заинтересован за проблеме везане за оружје и ратовање, јер на једном месту може да нађе много занимљивих и непознатих информација. Наиме, књига садржи изузетно богату фактографију, која се односи, пре свега, на оружје, енергију и сировине, али и на многе друге области (становништво, економија, војни ефективи и војни издаци, ратни губици, штете и разарања). Због тога је значајан извор информација за све оне који се баве истраживањем феномена оружја и ратовања, за наставнике у школама и на факултетима, за студенте и кандидате за израду магистарских радова и докторских дисертација, на теме из области друштвених наука, а корисна је и као допунска литература за студенте и слушаоце војних школа и академија.

Eighty years of the Yugoslav state

Vlado Strugar, Academician

A historiographical and philosophical essay on the Yugoslav state, monarchy (1918–1945), hexagonal federal republic (1945–1992), and binominal federal state (1992–1998).

The Yugoslav state was an attainment standing amongst epochal achievements by which the outcomes of the First World War were marked. Numerical data which corroborate the author's judgements were taken from the relevant publications issued by official statistical bureaus on the eve of that war and after its termination.

The Yugoslav state is by its establishment and purpose a positive achievement, for Europe significant and in the world prominent.

The author points out also some errors, omissions and mismanagements of the ruling groups – all these on the Serbian side only – that could be listed as causes of the fall of the Yugoslav state, its disintegration and reduction from a hexagonal federation to a binominal federal state.

„Covert actions“ in the strategy of the United States of America

Prof. D Sc Smilja Avramov

The author draws attention to the fact that the dangers threatening the security entailed in the strategy of the USA the establishment of „covert actions“. Conceived as extraordinary measures, such actions were in the beginning resorted to only from time to time, but with the passage of time they grew over to routinely undertaken operations.

After the termination of the „cold war“ and elimination of many dangers threatening the USA, one could expect that the resorting to „covert actions“ would be discontinued. The opposite followed instead. The application of such actions was continued, in the form of deep involvements in the internal affairs of other states, accompanied by breaching of elemental legal and moral principles contained in the international law. Thus the „covert actions“ were applied in the process of pulling down of the Eastern Bloc, as well as in the process of destruction and disintegration of the former Yugoslav state, to be continued to date in this region.

The „covert actions“ lack a legal foundation both in the international law and in the legal codex of the United States of America proper. Also a question arises of how such methods could be justified and reconciled with the verbal determination of the Americans to create and uphold the „open and free society“, and with elemental principles of ethics. Although these issues are in the practice neglected, powerful protests against the application

of such actions are voiced by the top echelon of the American intellectuals, concerned with the future of their country, to which the force and pragmatic approach have become the basic orientation in its foreign policy and behaviour in the world.

Attitudes of the U.S.A. and N.A.T.O. regarding Yugoslavia

Milan V. Petković, Colonel, Vasilije M. Petković

Current political situation in the world is characterized by the fact that the USA has remained the sole super-power, and the NATO the sole military-political alliance in Europe, by which its very survival has been jeopardized. The United States have commenced to introduce far-reaching changes into its organization, while working at its further spreading to the East. By their instituting the programme „Partnership for peace“ and the SECI, the USA have ensured their influence on countries of the Eastern and Central Europe, and in the Balkan Peninsula, which region plays a great role in their plans because of its geostrategic position. Because this territory is crossed by major land routes and „oil routes“, a possible problem is the fact that Turkey has been allotted greater significance than Greece, partly because the policy of Greece regarding Macedonia and FR Yugoslavia differs from the policy of the United States regarding these countries.

After the disappearance of bipolarity of the world the USA acquired new allies in the Balkans – the ex-members of the Warsaw Pact and the former Yugoslav republics, which demand either their inclusion into NATO or their accession to the „Partnership for peace“. By the establishment of the SECI regional association the NATO chain would acquire its last link, since in that way the entire space between the European Union, Russian Federation and the Middle East would be encompassed and the supremacy of the USA over the Euro-Asian continent would be established.

The attitudes of the USA and NATO regarding Yugoslavia have been significantly influenced by events and developments that ensued from 1990, which made her not further necessary as a „bumper zone“ between the East and the West. The SFRY was getting only verbal support by the USA, which was stressing the need that Europe should solve problems that were emerging. The speed of this solution of the problems, however, did not satisfy the USA and they took over the initiative in solving the crisis, by which they showed the necessity of their continuous and active participation in the development in this region. Such efforts of the USA resulted in the cessation of the war in Bosnia-Herzegovina and the conclusion of the Dayton Agreement. On the other side, FR Yugoslavia is trying to get integrated into the international community even though it has been subjected to limitations in the form of the so called outer wall of sanctions. Its relations with the USA, and thus also with NATO, which are interfering with the internal re-shaping of the Yugoslav federation (further breaking down of the Yugoslav territory and supporting the Shqipetar secessionists in Kosovo and Metohija), have not been normalized yet. The same scenario as in the case of tearing down of the SFRY to pieces has been applied, with

the difference in that the USA in this case do not enjoy unanimous support on the part of all their allies and other significant states. Therefore can be seen that the future position of FRY in the „new world order“ has not been completely decided upon and that it will depend in a great measure from the attitude of the USA and NATO regarding the entire question of the Balkan Peninsula.

Criminal offence of neglecting of security in military exercises

D Sc Aleksandar Ignjatović, Major General

In the introductory part of this article the author draws attention to the justification of comprehensive regulations on security measures, established with the aim of more secure and right handling and utilization of different armaments and military equipment in military exercises, which are to prevent the occurrence of grave consequences of their misuse. The prescribed security measures should be strictly applied at all times, and for cases of their non-application or wrong application should be foreseen moral, disciplinary or criminal responsibility.

The main part of the article pertains to the responsibility for criminal offences of non-security in military exercises. All elements of such offences are analysed in some detail, with a particular view regarding their specificities. They pertain, first of all, to the very act of committing the criminal offence as the basic element. The act of committing is with the criminal offence of non-security in military exercises foreseen by numerous regulations on the military organization and its functions, and on handling and manners of utilization of armaments and other technical equipment, so that here appear criminal offences with normative blanket, which is a specific situation. In addition to this, also characteristic are consequences of such offences: injuries and endangerment of assets (human life or properties), which are characteristic for only some criminal acts.

The author reviews a very important matter of establishing the causal link between the act and its consequences or ramifications. This delicate matter in each case of criminal responsibility is for the criminal offence particularly significant, since it concerns also the criminal offence of non-faesance. The generally accepted view is that non-faesance cannot be considered the cause of a consequence. It cannot be, however, applied in the said criminal offence, because the non-faesance is considered the cause of a consequence, since its perpetrator was legally bound to faesance contained in the prevention of occurrence of the consequence.

In the closing part of the article the author analyses causes of perpetration of the criminal offence, and proposes measures for their elimination. They consist basically of application of security and safety measures, notably of the timely inspection of the exercise area and of weaponry to be used in the exercise, and in the right carrying out of the closing part of the exercise.

Scientific information have value first of all because they are to further the transmission and broadening of cognition. They are at the same time open to judgement on the part of public, are objectively evaluated and get their place in different systems of sciences accordingly.

The problem of objective evaluation of scientific information exists in scientific domains for a very long time. Efforts in elimination of the subjective judgement, and in up-grading the quality of procedures applied in the evaluation of different information and works, resulted in multiplication of expert evaluations, but still an element of subjectiveness in evaluation appears.

The overall development of society, however, notably of the computer technology, created conditions for the application of objective (quantitative) procedures of evaluation of scientific works. Within the frames of methodology of evaluation is being developed a specific method of evaluation of scientific effects or impacts – scientometry, sometimes called „measuring of science“. Its substance is indeed the measurement of scientific contribution of an individual, establishment or organization, by using the following indices: productivity – expressed in the number of published and reviewed scientific works in eminent (scientifically recognized) publications, and in the number of citations taken from these works by other authors in other scientifically recognized publications. The entire procedure of this „enumeration“ has been now reduced to the operation of searching through bibliographic or citation data bases.

Such a base has existed heretofore only in the USA – in the Philadelphia Institute for Scientific Information. Also in our country such a base in the domain of social data based sciences, under the title „Sociofakt“, has been established, by which prerequisites for objective evaluation also in social sciences have been created.

Theoretical foundations of general strategy

Prof. D. Sc Milanko Zorić, Colonel

Working out and establishment of a new general or state strategy is both scientific and social need. General strategy is the art and science of building-up and engagement of the entire power and forces of a state or military alliance or coalition of states with the aim of protection and realization of own or common values, interests and aims in the time of peace and in war. It is an independent science that synthetically studies the social phenomena and processes, regularities and principles in its fields, as well as the ways and means for the attainment of the aims and application of projects and programmes of the state policy. It is at the same time the art of administration and the instrument of the state policy, the political-strategic action of statesmen and generals, and the applied policy. It encompasses, particularly, state and national interests and aims, discernment and assessment of sources of threat and kinds of danger for the national or

international security, as well as the strategic concepts, ways and instruments for the attainment, safeguarding and protection of those interests and aims. Its purpose is the survival and prosperity of the state, preparation of its leadership for strategic guidance, and the building up and strengthening of the moral power of the people and the armed forces for the defence of fatherland and freedom.

The definition, working out and application of an optimum general strategy, as a scientific system and synthesis of the economic, foreign policy, military, scientific-technological, information-media, and other kinds of strategies, make a very significant domain of activity of organs and other institutions of each nation-state.

On scientific patterns of warfare

M Sc Slobodan B. Mikić, Major General, retd

A review of the problem significant for the science of war but neglected in theory and practice in our country and in the world, also of the question of existence and impacts of the scientific patterns of warfare. In addition to scientific laws that govern the war and warfare, this is one of basic questions that should preoccupy polemology.

The author considers that in addition to scientific laws that govern them each war and warfare in general are also governed by specific scientific regularities or patterns. Although these regularities or patterns make a narrower category in comparison to scientific law governing the war, they significantly influence the overall war processes. They constitute specific parts of scientific laws, with the expressed individual influence and ramifications on the war practice, and also make a part of the war as a social phenomenon, with specific inter-relations and links. Regularities and patterns exist in all wars and their influence is obvious.

In the article are singled out the following regularities and patterns in the war domain: fundamental influence of the state policy on the reaching of decision to enter the war and on the establishment of aim of the belligerent side; unity of the state policy with its military strategy; fundamental impact of the human factor in war; ramifications of preparations on the course of war and its outcome; dependence of the course and outcome of war on the internal and external factors; and dependence of the ways of warfare on the human and material potentials of belligerent sides.

The author stresses the need for researching the problem of existence and functioning of scientific regularities of war, of their definition and explanation. War regularities or patterns also have practical significance, for they make also the basis for studying and working out the principles of warfare that lay in the domains of applied military scientific disciplines.

Cognitive foundation of working out of the project on the art of war

M Sc Petar Dražić, Colonel

In the methodology of the art of war has been established a relatively reliable research procedure for solving of varied problems in the domain of

preparation and carrying out of the armed struggle. It consists of: projecting the research; organization and carrying of the research; and working out of report or announcement on results of the research. Even though the procedure of projecting a research has been correctly worked out, in the practice numerous flaws have been noticed. Numerous individuals, mostly beginners, do not see and understand the need for a consistent approach in the working out of the project, which in some measure degrades its function. A project of research consists globally of two parts: scientific idea and plans of research, by which are found answers to the questions of what, why, how and when the research is to be carried out. The point of gravity is here placed on the working out of the scientific idea, which encompasses the definition of problems, aims, hypotheses and indices, of the ways and methods of research and its scientific and social justification. Of a considerable significance is that the designers of the project should discern the fundamental determinants of parts of the scientific concept, each of which making a separate body, and thereafter to look into their mutual links and interdependence. Without a complete and correct working out of a preceding part the subsequent part cannot be projected. In the same manner it should be known that in the case of appearance of difficulties in projecting the subsequent part of the scientific concept it is necessary to re-consider the postulates contained in the preceding part and only after correcting that part to proceed with the working out of the project.

Theoretical foundation of the method of evaluation of effectiveness of fires of artillery and rocket combat support units

D Sc Mitar Kovač, Lt. Colonel

Artillery and rocket combat support units are complex technical military organization systems. Effectiveness of their fires is at the same time criterion and justification of their existence. The criteria for evaluation of their effectiveness are established according to the degree of their effectiveness in execution of fire tasks. Since the effects of operations of these combat support units are attained in different combat conditions, factors of effectiveness of their fire operations have to be identified and defined. Artillery and rocket combat support units perform in combat their function as an arm by their artillery-rocket and counter-artillery and counter-rocket fires. Their effectiveness in combat is, however, limited by different factors of the armed struggle. A methodological step in polemology could encourage the development and furthering of methods for evaluation of effectiveness of combat operations carried out by other arms, and of operations of combined large units in which functions of different arms and services in attack and defence are integrated.

Quatrevingtième anniversaire de l'état Yougoslave

Académicien Vlado Strugar

L'article représente un essai historico-philosophique concernant l'état yougoslave, monarchie (1918–1945), république fédérale à six membres (1945–1992), état fédérale à deux membres (1992–1998).

L'état yougoslave est mis au rang des portées de l'époque par lesquelles on marque les résultats de la Première guerre mondiale. Les données en chiffres qui supportent les notices de l'auteur, sont prises des publications correspondantes des offices de statistique, à partir de la veille de la Première guerre mondiale jusqu'à nos jours.

L'état yougoslave, par sa naissance et par son but, est mis parmi les résultats positifs que l'Europe avait atteint, le monde aussi.

Auteur montre certains nombres des erreures, manques et déviations des garnitures regnantes – non seulement au côté serbe – qui peuvent être comptés parmi les causes de la souffrance de l'état yougoslave, de sa diminuation de six à de deux membres etc.

„Actions couvertes“ dans la stratégie des Etats Unis d'Amérique

Prof. dr Smilja Avramov

Auteur dans son article montre le fait que les dangers courant à la sécurité, dans les EUA ont causé établissement des „actions couvertes“. Imaginées comme les mesures exceptionnelles, les actions dites „couvertes“ ont été au début appliquées sporadiquement mais, le temps durant, elles ont pris les dimensions des opérations de routine.

Après la fin de la „guerre froide“ et après l'effacement de nombreux dangers, les EUA pouvaient stopper leurs „actions couvertes“. Cependant, on a vu le fait contraire. Leur application est continuée par l'influence sur le vié interne des états tiers, suivie par la violation des droits élémentaires et des libertés. Ainsi, les „actions couvertes“ ont été appliquées durant le processus de destruction du bloc de l'Est et surtout durant le processus de destruction de la Yougoslavie précédente, puis contre le pays actuel sur son espace entier.

„Actions couvertes“ sont sans base juridique et ne sont pas prévues par le droit international, même il leur manque la base dans le système juridique des EUA. Cependant, on pose la question comment coordonner ces „actions couvertes“ et la détermination verbale des Américains pour une „société ouverte et libre“. Dans la pratique ces questions sont négligées, mais les protestations fortes sont vues dans les cercles des intellectuels américains, soucieux pour l'avenir de leur pays qui prend la force et approche pragmatique comme les déterminantes de base de sa politique.

Rapports des EUA de l'OTAN envers la Yougoslavie

Milan V. Petković, Colonel et Vasilije M. Petković

Le moment politique actuel dans le monde est caractérisé par le fait que les EUA demeurent comme une seule superpuissance et que l'OTAN reste comme la seule alliance politico-militaire en Europe ce que provoque mise en question de son existence. Les Etats Unis ont déclenché un nombre de changements à l'intérieur de l'organisation, tout en travaillant au profit de l'élargissement de l'OTAN vers l'Est. Par l'établissement du programme „Partenariat pour la paix“ et de l'initiative SECI, les EUA ont assuré leur influence sur les pays de l'Europe orientale et centrale, ainsi que sur la Péninsule des Balkans qui reçoit une grande importance dans leurs plans tenant compte de sa position géopolitique. A cause de fait que les voies principales terrestres et les „voies de petrol“ mènent à travers et à proximité de cet espace, on peut distinguer un problème futur dans le comportement de la Turquie qui reçoit la signification plus grande que la Grèce partiellement à cause de la politique grèque envers le Macédoine et FR de Yougoslavie, qui est différente de cette des EUA.

Amérique, après la disparition du monde bipolaire, a gagné nouveaux alliés sur les Balkans – ex-membres du Pacte de Warsovie et ex-républiques yougoslaves qui désirent d'entrer soit dans l'OTAN, soit dans le programme „Partenariat pour la paix“. Par la création de SECI – une association régionale, le dernier anneau de la chaîne de l'OTAN serait mise en place par la prise de l'espace se trouvant entre Union Européenne, Fédération Russe et Proche Orient.

Tous les événements vus à partir de 1990, ont fait une influence sur les rapports des EUA et de l'OTAN envers la Yougoslavie car elle seule n'était plus nécessaire comme le „tampon“ entre l'Est et l'Ouest. A cause de cela, RSF de Yougoslavie avait reçu seulement un appui verbal de la part des EUA, avec une accentualisation accrue que les problèmes européens doivent être résolus par l'Europe elle-même. Cependant, la vitesse de résolution des problèmes n'était pas convenable pour l'Amérique, ce que provoquait son initiative et montrait sa présence permanente dans cette partie de l'Europe. Le résultat – le cessez le feu en Bosni-Herzegovine et Traité de Dayton. De l'autre côté, RF de Yougoslavie essaie de s'intégrer avec la communauté internationale malgré limites qui sont exprimés comme le „mur extérieure des sanctions“. Les rapports ne sont pas encore normalisés ni avec les EUA, ni avec l'OTAN, qui se mêlent dans les affaires intérieures de restitution de la fédération yougoslave (suite de démantèlement du territoire yougoslave et appui au sécessionisme albanais dans le Kosovo et Metohija). On a mis au point le même scénario comme durant la destruction de l'ex-Yougoslavie, avec une différence qui est que l'appui des autres alliés américains n'est pas tellement fort comme avant. Tenant compte de tout cela, on peut dire que la position de la Yougoslavie n'est pas encore déterminée dans ce „nouvel ordre mondial“ ce que dépendra dans la majeure partie des rapports des EUA et de l'OTAN envers la question des Balkans tout entier.

Dans la partie d'introduction de texte, auteur montre la justification des règlements concernant les mesures de sécurité et la manipulation sûre avec les moyens militaires et l'armement durant les exercices militaires en vue d'empêchement des conséquences sérieuses. Les mesures prescrites de sécurité doivent être appliquées strictement car le cas contraire provoquerait une culpabilité morale, de discipline et pénale.

La plus grande partie du texte concerne la responsabilité pénale dans le domaine de manque de mesures de sécurité durant les exercices militaires. En même temps, on fait une analyse en détail de tous les éléments de l'acte criminel avec un aperçu particulier montrant la nature spécifique de cet acte. Cette nature est montrée tout d'abord par l'action comme élément de base. L'action est déterminée par de nombreuses règlements concernant l'organisation militaire et le travail dans l'armée, mais aussi par la description de manipulation des armes et des autres moyens militaires, ce que représente une mode spécifique de contrôle de travail. Souf cela, les conséquences de cet acte sont caractéristiques: elles consistent en blessures et en menace de certains biens (la vie humaine ou propriété collective ou privée), ce qui est caractéristique de seulement quelques actes criminels.

Auteur examine une question importante qui est détermination des liaisons cause-conséquentielles entre les actions. Cette question délicate a une importance particulière car il s'agit de manque de prise de mesures de précaution. On estime que la prise de mesures de sécurité est une des causes de base de l'acte criminel parce que le malfaiteur a été obligé de tenir compte des règlements dans le processus d'empêchement des dégâts.

A la fin, auteur fait une analyse des causes provoquant apparition de cet acte criminel et propose les mesures d'effacement. Dans le centre de l'article, on explique que le respect des règlements et des ordres augmente le niveau de discipline et de responsabilité dans le travail (durant la réalisation des exercices), par les préparatifs pratiques et par la conduite réglementaire de tout exercice possible.

Validation des travaux scientifiques par les index objectifs

Mr Budislav Suša, Lieutenant-Colonel

Les informations scientifiques ont, avant tout, la valeur à cause de leur possibilité de transmission et d'élargissement des savoirs scientifiques humains dans le monde entier. En même temps, elles sont mises au jugement public car elles peuvent être évaluées de façon objective et reçoivent leur place dans le système des sciences.

Le problème de l'évaluation objective des informations scientifiques existe depuis longtemps dans la science. On vise à éviter la subjectivité dans le processus qualitatif de notation de valeur d'une oeuvre scientifique ce que mène directement aux grand nombre des évaluations d'experts comme, par exemple, récitation de la part de deux réciteurs, réciteur inconnu,

auteur inconnu etc. Mais, tout cela ne peut pas diminuer subjectivité du processus.

On a créé, par le développement de la société, en particulier de la technologie informatique, les conditions pour un processus objectif (quantitatif) de l'évaluation de l'oeuvre scientifique. Dans le cadre de la méthodologie, on développe une activité spécifique de travail – scientométrie, qui est baptisée dans le jargon populaire comme „mesure des sciences“. Son sujet est en effet rapports entre la participation des individus et des institutions à travers les index: production – exprimée par le nombre des travaux scientifiques publiés dans les revues scientifiques, par le nombre de citations de la part des autres auteurs dans les revues scientifiques. Le processus consiste en vérification de la bibliographie et de la base de citations.

Cette base existe en EUA dans l'Institut pour les informations scientifiques sous le nom de Sociofakt.

Base théorique de la stratégie générale

Prof. dr Milanko Zoric, Colonel

Constitution de la nouvelle stratégie de l'Etat et en général, est un besoin scientifique et social. Stratégie générale est l'art et science ayant comme but l'établissement et l'engagement des forces entières et de la totalité du pouvoir d'un Etat, d'une alliance militaire ou d'une coalition des Etats à cause de réalisation des valeurs communes et particulières, de la protection des intérêts durant la paix et pendant la guerre. C'est une science autonome qui a comme sujet l'étude des événements sociaux et des processus, principes et règlements ainsi que les façons et les moyens de réalisation de ceux-ci et des programmes de la politique de l'Etat. En même temps, la stratégie générale est l'art de manipulation et instrument de la politique de l'Etat, des hommes d'Etat et des chefs des armées. Elle comprend, surtout, les intérêts de l'Etat et de la nation, mais aussi la sécurité internationale comme le concept stratégique, les voies et les moyens de réalisation et de protection des intérêts et des objectifs. Le sens de la stratégie est la résistance et la prospérité de l'Etat, éducation du gouvernement pour le commandement stratégique, ainsi que l'établissement et le renforcement de la force morale du peuple et forces armées pour la défense de la patrie et de la liberté.

La réalisation de la stratégie générale optimum, comme le système scientifique et comme synthèse économique, politique, militaire, technologique, informatique, médiatique et autres sortes de la stratégie, est une activité considérable quand il s'agit des autorités de l'Etat et des autres institutions de chaque Etat ou nation.

Des régularités scientifiques de la guerre

Mr Slobodan Mikić, Général de brigade en retraite

Dans cet article on étudie le problème qui est significatif pour la science traitant la guerre mais qui est oublié dans la théorie et dans la pratique chez nous et dans le monde entier comme une des questions de base de

fonctionnement des lois de la guerre. C'est aussi une des questions qui est le sujet de la polémologie, sauf les lois scientifiques qui agissent durant la guerre.

Auteur estime que dans toute guerre possible il s'agit, sauf des lois, des règles scientifiques. Elles sont partie intégrante des lois scientifiques, avec accent sur l'influence autonome sur la réalité de la guerre, liées aux guerres comme évènement avec toutes les liaisons mutuelles et les rapports possibles. Les lois existent dans toutes les guerres et leur influence est évidente.

Dans l'article on sépare les règles suivantes: influence primaire de la politique concernant la prise de décision de déclencher la guerre et la nomination de l'objectif de la guerre; unité de la politique et de la stratégie militaire; influence primaire du fait humain durant la guerre; influence des préparatifs sur le contenu et les résultats de la guerre; dépendance mutuelle des résultats de la guerre des faits intérieures et extérieures, ainsi que leur dépendance de la façon de faire la guerre et de l'état des potentiels humain et matériel des deux belligérants.

Auteur souligne le besoin de recherche du problème de l'existence et d'agissement des lois de la guerre, de leur définition et explications. Le règlement de la guerre a une signification pratique car il fait la base de recherches du combat armé qui est dans le domaine de la pratique des disciplines militaires.

Base de connaissance de l'élaboration du projet concernant l'art de guerre

Mr Petar Dražić, Colonel

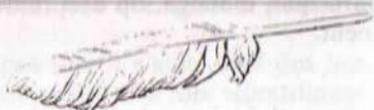
Dans la méthodologie de l'art de guerre, on voit construit un processus relativement sur quand il s'agit des recherches et de résolution de différents problèmes dans le domaine des préparatifs et de conduite du combat armé. Il comprend: projet des recherches, organisation et réalisation des recherches et élaboration des fiches avec les résultats des recherches. Malgré le fait que le processus de projection des recherches est développé de façon correcte, dans la pratique on rencontre de nombreuses erreurs. Beaucoup de chercheurs, surtout les débutants, ne comprennent pas le besoin de l'approche consistante à l'élaboration du projet, ce que provoque une dégradation de la fonction du projet. Projet doit être composé, en principe, de deux parties: imagination scientifique et plans de recherches, par lesquels on offre la réponse explicite sur les questions: quoi, pourquoi, comment et quand. L'effort doit être fait sur la conceptin de l'imagination scientifique qui comprend le développement comme suit: problème, objet, but, hypothèse, index, façon des recherches, justification scientifique et sociale des recherches. Il est important que les chercheurs voient les déterminantes des parties du projet, qui, chaque à son tour, font un entier, puis de voir leur liaisons mutuelles et leur interdépendance. Car, sans élaboration correcte et complète de la partie précédente, on ne peut pas faire la projection de la partie suivante. La même chose est avec la répétition des études si les

difficultés apparaissent durant la réalisation de la partie suivante du projet parceque, d'abord, on doit remettre en ordre tout se qui est fait précédement.

Base théorique de la méthode de détermination de l'efficacité de tir des unités de l'artillerie et des missiles durant l'appui

Dr Mitar Kovač, Lieutenant-Colonel

Les unités d'artillerie et des missiles (ARJ) pour appui font les systèmes socio-techniques et militairo-organisationels complexes. Critère de leur efficacité durant le combat armé en même temps la condition prédominante de leur existence et de leur fonctionnement. Le critère défini de l'efficacité de tir est la mesure de leur succès durant l'accomplissement de leur mission. Parceque l'effet de tir des ARJ est réalisé par leur fonctionnement dans des conditions différentes de combat, donc durant le combat armé, il est indispensable de faire une identification et de définir les faits de efficacité des leur tir. Les unités des missiles et celles de l'artillerie durant le combat armé réalisent une fonction d'arme à travers les actions et les tirs. Leur efficacité est limitée par les faits qui déterminent le combat armé, les fonction dite globales et les fonctions de processus. Un avanse en processus méthodologique dans la polémistique pourraient être l'impulse pour le développement et le progres des méthodes de détermination de l'efficacité des actions des unités des autres armes de l'armée durant la réalisation des activités durant le combat, puis efficacité des unités mixtes, surtout durant l'attaque et la défense.

Achtzig Jahre des jugoslawischen Staates

Akademienmitglied Vlado Strugar

Dieser Artikel ist ein historiographisch-philosophischer Versuch über den jugoslawischen Staat, die Monarchie (1918–1945), die sechsgliedrige föderative Republik (1945–1992) und den zweigliedrigen Bundesstaat. Der jugoslawische Staat ist eine Errungenschaft zwischen den epochalen Leistungen, welche die Folgewirkungen des Ersten Weltkrieges bezeichnet hatten. Die vom Autor gegebene Bewertungen bestätigenden Zahlangaben wurden den entsprechenden offiziellen Publikationen der am Vorabend des Ersten Weltkrieges und später bestehenden Statistikämtern entnommen.

Der jugoslawische Staat ist durch seine Entstehung und seinen Zweck eine positive, für Europa bedeutende und in der Welt beträchtliche Errungenschaft.

Der Autor hat auch auf einige Fehlgriffe, Versäumnisse und Unzulänglichkeiten der Herrscher, ausschliesslich derjenigen auf der serbischen Seite, hingewiesen, welche zu den Ursachen des Missgeschicks des jugoslawischen Staates und seiner Reduzierung von der sechsgliedrigen Föderation auf den zweigliedrigen Bundesstaat gerechnet werden können.

„Covert Operations“ in der Strategie der Vereinigten Staaten von Amerika

Prof. Dr. Smilja Avramov

In diesem Artikel weist die Autorin auf die Tatsache hin, dass die Gestaltung des Institutes der „Covert Operations“ („verdeckten Operationen“) in den USA durch die Gefahren für die Sicherheit bedingt worden war. Als Sondermassnahmen gedacht, waren die „Covert Operations“ zuerst nur gelegentlich angewendet worden, aber wurden im Laufe der Zeit zu den gängigen Routineoperationen.

Nach dem Ende des kalten Krieges und der Abschaffung vieler Gefahren für die USA hatte man erwarten können, die „Covert Operations“ würden eingestellt werden. Im Gegenteil wurde ihre Anwendung durch die tiefe Einnischung ins innere Leben anderer Staaten und mit der bedingungslosen Verstossung gegen die Grundprinzipien des Rechtes und der Moral fortgesetzt. Auf solcher Weise wurden die „Covert Operations“ im Prozess der Zerstörung des Ostblocks und des ehemaligen Jugoslawiens, und werden in diesem Raum auch derzeit angewendet.

Dem Völkerrecht sowie dem inneren Recht der USA nach fehlt den „Covert Operations“ den Rechtsgrund. Es wird aber die Frage gestellt, wie

diese „verdeckten“ Methoden der Wirkung mit der Verbalentscheidung der Amerikaner für die „offene, freie Gesellschaft“ und den ethischen Grundprinzipien versöhnt werden können. In der Praxis werden diese Fragen vernachlässigt, aber es sind die heftigen Proteste von den amerikanischen Spitzenintellektuellen hervorgegangen, die sich um die Zukunft ihres Landes sorgen, zu dessen Grundmerkmalen die Gewalt und pragmatische Handlungsweise geworden sind.

Die Beziehungen der USA und NATO za Jugoslawien

Oberst Milan V. Petković und Vasilije M. Petković

Die derzeitige politische Situation in der Welt wird durch die Tatsache gekennzeichnet, dass die USA die einzige vorhandene Grossmacht sind und NATO das einzige militärpolitisches Bündnis in Europa ist, wodurch ihr Weiterbestehen in Frage gestellt wird. Die Vereinigten Staaten haben die weitreichenden Veränderungen innerhalb der Organisation selbst begonnen, wobei sie auf die weitere Ausdehnung der NATO nach Osten arbeiten. Durch die Veranlassung des Programms „Partnerschaft für den Frieden“ und der SECI-Initiative haben die USA den Einfluss auf die ost- und mitteleuropäischen Staaten sowie auf die Balkanhalbinsel, die angesichts ihrer geopolitischen Position von grosser Bedeutung in den amerikanischen Plänen ist, gesichert. Da durch diesen Raum die Hauptland- und Erdölwege durchgehen, stellt die Tatsache, dass die Türkei einen grösseren Belang als Griechenland bekommen hat, teilweise deswegen, weil die Politik Griechenlands gegenüber Mazedonien und der BR Jugoslawien von der Politik der USA abweicht, ein mögliches Problem dar.

Nach dem Ende der bipolaren Welt hat Amerika neue Alliierten auf dem Balkan – ehemalige Mitgliedstaaten des Warschauer Paktes und die ehemaligen jugoslawischen Republiken, die den Beitritt der NATO oder der „Partnerschaft für den Frieden“ wünschen, bekommen. Durch die Bildung der SECI-Initiative wäre auch der letzte Ring in der NATO-Kette zugegeben, da auf solche Weise den ganzen Raum zwischen der EU, der Russischen Föderation und dem Nahen Osten umfasst und die Übermacht der USA auf dem euroasiatischen Kontinent errichtet werden würde.

Alle Ereignisse ab 1990 haben auf die Beziehung der USA und NATO za Jugoslawien bedeutend eingewirkt, weil es als Tamponzone zwischen dem Osten und dem Westen nicht mehr nötig ist. Deshalb hat SFRJ von den USA nur die Verbalunterstützung bekommen, mit der Betonung, dass alle entstandenen Probleme Europa lösen sollte. Aber die Geschwindigkeit der Lösung der Probleme hatte Amerika nicht entsprochen, so übernahm es die Initiative für die Überwindung der Krise, wodurch es die Notwendigkeit seiner ständigen und aktiven Beteiligung an den Ereignissen auf dem Balkan zeigte. Die Ergebnisse dessen waren das Abbrechen des Krieges in Bosnien und Herzegowina und das Dayton-Abkommen. Auf der anderen Seite versucht die BRJ, sich in die internationale Gemeinschaft zu integrieren, obwohl ihr die Beschränkungen in Form der sog. äusseren Sanktionenmauer auferlegt worden sind. Die Beziehungen zu den USA und dadurch auch zur NATO, die beide sich in die innere Umgestaltung der jugoslawischen Föderation (die Weiterzerstückelung des Territoriums und die Unterstützung den squiptarischen Sezessionisten auf Kosovo und Metohija) einmischen,

sind noch nicht normalisiert. Es wurde dasselbe Szenario wie im Falle der Zerstückelung der SFRJ in Gang gesetzt, nur haben die USA diesmal nicht die völlige Unterstützung aller ihren Alliierten und anderer wichtigen Staaten. Auf Grund alles gesagten ist die künftige Lage der BRJ in der neuen Weltordnung noch nicht völlig bestimmt und sie wird in vielem von der Beziehung der USA und NATO zur gesamten Frage der Balkanhalbinsel abhängen.

Straftat der Nichtsicherstellung an den Wehrübungen

Generalmajor Dr. Aleksandar Ignjatović

Im einführenden Teil des Textes weist der Autor auf die Beguründtheit der ausführlichen Vorschriften über die Massnahmen der Sicherstellung hin, derer Ziele die sichere Bedienung und Verwendung von Mitteln und Bewaffung an den Wehrübungen und die Verhinderung der Entstehung schwerer Folgewirkungen sind. Die verordneten Sicherheitsmassnahmen sollten aufs genaueste durchgeführt werden, da für die gegensätzliche Handlung die Moral-, Disziplinar- und Strafverantwortung vorgesehen sind.

Der grösste Teil des Textes bezieht sich auf die Strafverantwortung für die Straftat der Nichtsicherstellung an den Wehrübungen. Dabei werden alle Elemente der Straftat der Nichtsicherstellung an den Wehrübungen eingehend analysiert, mit besonderer Berücksichtigung der Besonderheiten dieser Straftat. Sie betreffen vor allem die Handlung des Begehens der Straftat als des Grundelements. Die Handlung des Begehens im Falle der Straftat der Nichtsicherstellung an den Wehrübungen wird durch die zahlreichen Vorschriften über die Militärorganisation und die Arbeitsweisen in ihr, wie z. B. durch diejenigen über die Bedienung und Weisen der Verwendung von der Bewaffung und anderer technischer Mittel, definiert, so dass es um die Straftat mit der Blankettnorm (der auf die anderen Vorschriften verweisenden Norm) handelt, was eine Besonderheit darstellt. Ausserdem ist die Folge dieser Straftat charakteristisch – sie besteht aus der Verletzung und der Beeinträchtigung eines Gutes (menschlicher Leben oder des Vermögens), was nur einigen Straftaten eigen ist.

Im Artikel erörtert der Autor die besonders wichtige Frage der Feststellung des Kausalzusammenhangs zwischen der Handlung und Wirkung. Diese für jede Strafverantwortung delikate Frage ist für diese Straftat sehr wichtig, da es sich um die sog. Straftat des Nichttuns handelt, und die allgemeinangenommene Meinung sagt, das Nichttun könne nicht für die Ursache einer Folge gehalten werden. Dies bezieht sich aber nicht auf die betreffende Straftat. In diesem Fall wird das Nichttun für die Ursache der Folge gehalten, da der Täter zum Tun, welches aus der Verhinderung der Folgewirkungen besteht, rechtlich verpflichtet ist.

Am Ende analysiert der Autor die Ursachen der Verübung der Straftat und schlägt die Massnahmen zu derer Abschaffung vor. Im Grunde bestehen sie aus der Beachtung der vorhandenen Vorschriften und Ordnungen; der Verstärkung der Disziplin und Verantwortlichkeit bei der Arbeit bzw. der Durchführung der Wehrübung; der vorausgehenden praktischen Vorbereitungen für die entsprechende Wehrübung (der rechtzeitigen Besichtigung des Wehrübungsraums und der Kontrolle der Bewaffung und Munition) und der richtigen Durchführung der Endphase der Wehrübung.

Die Bewertung der wissenschaftlichen Arbeit durch die objektiven Indikatoren

Oberstleutnant M. Sc. Budislav Suša

Der Wert der wissenschaftlichen Informationen liegt vor allem in der Übertragung und Verbreitung des menschlichen Kenntnisses. Dem Urteil der Öffentlichkeit ausgesetzt, werden sie gleichzeitig objektiv bewertet und bekommen auf Grund dessen ihren Platz im System der Wissenschaft.

Das Problem der objektiven Bewertung der wissenschaftlichen Informationen besteht in Wissenschaft seit langem. Die Neigung, das Subjektive im qualitativen Vorgang der Beurteilung des Wertes einer Arbeit abzuschaffen, hat zu einer Menge Expertbeurteilungsweisen geführt, wie z. B. die Rezension von zwei oder mehr Rezensenten, unbekannter Rezensent, unbekannter Autor o. ä. sind. All dies hat aber die Subjektivität des Verfahrens nicht vermindert.

Durch die Gesamtentwicklung der Gesellschaft, besonders der Computertechnologie, wurden die Bedingungen für die objektiven (quantitativen) Verfahren der Bewertung der wissenschaftlichen Arbeit gebildet. Im Rahmen der Methodologie wird eine spezifische Disziplin der Bewertung der wissenschaftlichen Leistung – Scientometrie, die auch „Wissenschaftsmetrie“ oder die „Messung der Wissenschaft“ genannt wird, entwickelt. Ihr Wesen liegt gerade in der Messung des wissenschaftlichen Beitrags der Einzelperson oder Institution bzw. Organisation, was durch folgende Indikatoren erfolgt: Produktivität, die durch der Anzahl der in den eminenten (wissenschaftlich anerkannten) Zeitschriften veröffentlichten und rezensierten wissenschaftlichen Arbeiten ausgedrückt wird und Anzahl der Zitate bzw. die gesamte Zitiertheit eines Autors von anderen Autoren in den wissenschaftlich anerkannten Zeitschriften. Das gesamte Verfahren des Abzählens wird auf die Durchsuchung der bibliographischen Datenbank bzw. die der Zitate eingeschränkt.

Solche hat es bisher nur in den USA, im Institut für wissenschaftliche Informationen (Institut for scientific Informations – ISI) in Philadelphia, gegeben. Es wurde aber auch bei uns eine solche Datenbank, unter dem Namen „Soziefakt“, im Bereich der Gesellschaftswissenschaften gegründet, wodurch die Voraussetzungen für die objektive Bewertung auch in den Gesellschaftswissenschaften gebildet werden.

Vom Inhalt und Gegenstand der Strategie

Oberst Prof. Dr. Milanko Zorić

Die Gründung einer neuen allgemeinen oder staatlichen Strategie ist eine wissenschaftliche und gesellschaftliche Notwendigkeit. Die allgemeine Strategie ist die Kunst und Wissenschaft vom Ausbau und Einsatz der gesamten Macht und Kräfte eines Staates, eines Militärbündnisses oder einer

Koalition der Staaten mit dem Ziel, die eigenen und gemeinsamen Werte, Interessen und Ziele in Friedens- und Kriegszeiten zu schützen und zu verwirklichen. Das ist eine selbständige Wissenschaft, welche die gesellschaftliche Erscheinungen und Prozesse, die Gesetzmässigkeiten in eigenen Bereichen sowie die Weisen und Mittel zur Realisierung der Ziele, Programme und Projekte der Staatspolitik synthetisch untersucht. Die allgemeine Strategie ist gleichzeitig eine Kunst der Lenkung und ein Instrument der Staatspolitik, die politisch-strategische Tätigkeit der Staatsmänner und Heerführer und die Politik in Durchführung. Sie umfasst besonders die staatlichen und nationalen Interessen und Ziele, die Quellen der Drohungen und die Arten der Gefahren für die nationale und internationale Sicherheit, die strategischen Konzepte sowie die Wege und Mittel zu der Verwirklichung und dem Schutz dieser Interessen und Ziele. Ihr Wesen liegt in dem Fortbestehen und der Prosperität des Staates, der Befähigung der Führungsstruktur zur strategischen Lenkung sowie in dem Ausbau und der Verstärkung der Moralkraft des Volkes und der Streitkräfte für die Verteidigung des Vaterlandes und der Freiheit.

Die Feststellung und Durchführung der optimalen allgemeinen Strategie als eines wissenschaftlichen Systems und einer Synthese aus wirtschaftlicher, aussenpolitischer, militärischer, wissenschaftlich-technologischer, informations-medialer und anderer Strategie sind sehr wichtige Aufgaben der Organe und anderer Institutionen jedes Staates und jeder Nation.

Von den wissenschaftlichen Gesetzmässigkeiten des Krieges

Generalmajor a. D. M. Sc. Slobodan Mikić

Im Artikel werden das für die Wissenschaft vom Krieg wichtige, aber in der Theorie und Praxis bei uns und in der Welt vernachlässigte Problem und die Frage des Bestehens und der Wirkung der wissenschaftlichen Gesetzmässigkeiten des Krieges erörtert. Das ist eine von den Grundfragen, die die Polemologie behandeln sollte, neben den im Krieg wirkenden Gesetze.

Der Autor ist der Meinung, dass in jedem Krieg ausser den Gesetzen auch die wissenschaftlichen Gesetzmässigkeiten wirken. Sie sind eine Kategorie, die als die der wissenschaftlichen Gesetze enger ist, aber die auf das gesamte Kriegsprozess bedeutend einwirkt. Sie stellen die eigenartigen Teile der wissenschaftlichen Gesetze dar, mit besonderem selbständigem Einfluss auf die Kriegswirklichkeit, aber sind auch ein Teil der Erscheinung wie Krieg, mit allen Zwischenverbindungen und -beziehungen. Die Gesetzmässigkeiten gibt es in allen Kriegen und ihre Wirkung ist offensichtlich.

Im Artikel werden die folgenden Gesetzmässigkeiten hervorgehoben: der primäre Einfluss der Politik auf das Fallen der Entscheidung, in den Krieg zu treten, und die Festlegung des Ziels der kriegführenden Partei; die Einigkeit der Politik und militärischer Strategie; die grundlegende Bedeutung des menschlichen Faktors im Krieg; die Einwirkung der Vorbereitungen auf

den Lauf und die Ergebnisse des Krieges; die Abhängigkeit des Laufs und der Ergebnisse des Krieges von inneren und äusseren Faktoren und die Abhängigkeit der Kriegführungsweisen vom Stand des menschlichen und materiellen Potentials der kriegführenden Parteien.

Der Autor betont den Bedarf an der Erforschung des Problems des Bestehens und der Wirkung der wissenschaftlichen Gesetzmässigkeiten des Krieges und an ihrer Definierung und Erklärung. Die Gesetzmässigkeiten des Krieges haben auch die praktische Bedeutung, da sie auch die Grundlage für die Untersuchung und Ausarbeitung der Grundsätze des bewaffneten Kampfes bilden, die sich im Bereich der angewandten militärwissenschaftlichen Disziplinen befinden.

Die Erkenntnisgrundlagen der Ausarbeitung eines Projekts in der Kriegskunst

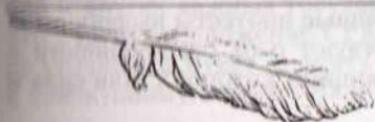
Oberst M. Sc. Petar Dražić

In der Methodologie der Kriegskunst wurde ein relativ zuverlässiges Erforschungsverfahren zur Lösung verschiedenartiger Probleme aus dem Bereich der Vorbereitung und Führung des bewaffneten Kampfes entwickelt. Es besteht aus: Projektion der Erforschung, Organisierung und Realisierung der Erforschung und Erarbeitung der Mitteilung über die Resultate der Erforschung. Obwohl das Verfahren der Projektion der Erforschung korrekt ausgearbeitet worden war, wurden in der bisherigen Praxis viele Mängel bemerkt. Viele, vor allem die Anfänger, verstehen nicht die Notwendigkeit eines konsistenten Zugangs zur Ausarbeitung des Projekts, was die Funktion des Projekts einigermaßen degradiert. Das Projekt der Erforschung bilden im allgemeinen zwei Teile: das wissenschaftliche Vorhaben und die Pläne der Erforschung, die auf die Fragen, „was, warum, wie und wenn“ erforscht wird, beantworten. Das Hauptgewicht wird auf die Konzipierung des wissenschaftlichen Vorhabens gelegt, welches die Ausarbeitung von: Problem, Gegenstand, Zielen, Hypothesen und Indikatoren, Erforschungsweisen und wissenschaftlicher und gesellschaftlicher Berechtigung der Erforschung umfasst. Es ist wichtig, dass die Ausarbeiter des Projekts die Wesensbestimmungen der Teile des wissenschaftlichen Vorhabens, die, jede für sich selbst, ein Ganzes bilden, wahrnehmen und dass sie dann alle ihren Verbindungen und Zusammenhänge erfassen, da ohne vollständige und korrekte Ausarbeitung des vorangehenden Teiles der nächste Teil nicht projiziert werden kann. Es ist auch nötig, zu wissen, es ist notwendig, falls Schwierigkeiten in der Projektion eines weiteren Teiles des wissenschaftlichen Vorhabens eintreten, alle Thesen des vorangehenden Teiles zu überprüfen, und erst nach der eventuellen Korrigierung dieses Teiles die weitere Ausarbeitung des Projekts fortzusetzen.

Die theoretischen Grundlagen der Methode der Feststellung der Leistungseffizienz von Artillerie- und Raketeneinheiten für Kampfunterstützung

Oberstleutnant Dr. Mitar Kovač

Die Artillerie- und Raketeneinheiten (ARE) für Kampfunterstützung bilden komplexe sozio-technische militärorganisatorische Systeme. Ihre Leistungseffizienz im bewaffneten Kampf ist gleichzeitig die Bedingung für ihr Vorhandensein und ihre Funktionierung. Das definierte Kriterium für ihre Leistungseffizienz ist das Ausmass des Erfolgs der Erfüllung der Gebrauchsaufgaben. Da der Effekt der Wirkung der ARE für Kampfunterstützung durch ihre Funktionierung in verschiedenen Kampfumständen im bewaffneten Kampf verwirklicht wird, war es nötig, die Faktoren der Leistungseffizienz zu identifizieren und zu definieren. Die ARE für Kampfunterstützung im bewaffneten Kampf verwirklichen ihre Truppengattungsfunktion durch die Artillerie- und Raketenhandlungen. Ihre Leistungseffizienz im bewaffneten Kampf wird durch die Faktoren des bewaffneten Kampfes, die Bereichsfunktion („globale Funktionen“) und die Prozessfunktionen des bewaffneten Kampfes und der Kampfhandlungen begrenzt. Ein Fortschritt in der Polemologie könnte ein Ansporn sein zur Entwicklung und Verbesserung der Methode der Feststellung der Leistungseffizienz der Einheiten von anderen Truppengattungen in Kampfhandlungen sowie der Leistungseffizienz der verbundenen Einheiten, in denen die Funktionen von Truppengattungen und Diensten integriert werden.

Восемьдесят лет югославского государства

Академик Владо Стругар

Статья представляет собой историко-философический очерк югославского государства, монархии (1919–1945), шестичленной федеративной республики (1945–1992), двучленного союзного государства (1992–1998).

Создание югославского государства является эпохальным достижением, обозначившим исход Первой мировой войны. Численные данные, подтверждающие авторские оценки, взяты из соответствующих публикаций официальных статистических учреждений, выпущенных накануне Первой мировой войны и позже.

Югославское государство своим становлением и назначением является положительным достижением, важным для Европы, видным в мире.

Автором указывается и на некоторые ошибки, упущения и промахи правителей – причем только на сербской стороне – которые можно занести среди причин страданий югославского государства, его сокращения от шестичленной до двучленного союзного государства.

„Скрытные акции“ в стратегии Соединенных Штатов Америки

Проф. д-р Смиля Аврамов

Автором в статье указывается на факт, что угроза безопасности обусловила создание в США учреждения „скрытных акций“. Задуманные как исключительные меры, „скрытные акции“ в начале применялись только спорадически, но со временем они переросли в ежедневные рутинные операции.

После окончания „холодной войны“ и устранения многих угроз США, можно было ожидать, что „скрытные акции“ будут отменены. Однако, случилось противоположное. Их применение продолжается в форме глубокого вмешательства во внутреннюю жизнь других государств, причем обязательно нарушаются основные начала права и морали. Таким образом „скрытные акции“ применялись в процессе разрушения Восточного блока и предшествующей Югославии, а и в настоящее время они имеют место на всем этом пространстве.

У „скрытных операций“ не хватает правовой основы и в отношении международного права и внутреннего права Соединенных Штатов Америки. Однако, также ставится вопрос, каким образом примирить с одной стороны, эти „скрытные“ методы действия с вербальными за-

явлениями американцев о том, что якобы они за „свободное, открытое общество“, и основные этические принципы, с другой. В практике эти вопросы оставляются без внимания, но мощные протесты выдающихся американских интеллектуалов свидетельствуют о их озабоченности о будущем их страны, основными определяющими которой стали сила и прагматический подход.

Отношение США и НАТО к Югославии

Милан В. Петкович, полковник и Василие М. Петкович

Нынешний политический момент в мире характеризуется фактом, свидетельствующим о том, что США остались единственной сверхдержавой, а НАТО единственным военно-политическим союзом в Европе, чем поставлено под вопрос его существование. Соединенные Штаты Америки начали далеко идущие изменения внутри самой организации, работая над дальнейшим расширением НАТО на Восток. Проведением программы „Партнерство во имя мира“ и инициативы SECI, США обеспечили влияние на страны восточной и центральной Европы, а также на Балканском полуострове, которое имеет большое значение в их планах, учитывая его геостратегическое положение. Исходя из того, что через это пространство ведут пути и „дороги нефти“, может возникнуть проблема, потому что Турция получила более важное значение, чем Греция, может быть и потому, что политика Греции к Македонии и СР Югославии отличается от политики Соединенных Штатов Америки.

После исчезновения биполярного мира, Америка приобрела новые союзники на Балканах – бывшие участницы Варшавского договора и бывшие югославские республики, стремящиеся войти в НАТО или присоединиться к „Партнерству во имя мира“. Созданием SECI – региональной ассоциации, натовская цепь получила бы последнее звено, ибо в таком случае было бы охвачено пространство между Европейским союзом, Российской Федерацией и Ближним Востоком, а это обеспечило бы американское превосходство на европейско-азиатском материке.

Все события, имевшие место с 1990 года, оказали значительное влияние на отношение США и НАТО к Югославии, ибо она больше не нужна, как „тампон зона“, между Востоком и Западом. Поэтану СФРЮ получала только вербальную поддержку США, причем подчеркивалось, что возникшие проблемы должна решить Европа. Однако, скорость урегулирования не устраивала Америку, и поэтану она взяла инициативу в решении кризиса, чем она доказала необходимость своего постоянного и активного участия в событиях на Балканах. В результате имели место перерыв войны в БиГ и Дейтонское соглашение. С другой стороны, СРЮ делает попытки интегрироваться в международное сотрудничество, хотя ей навязаны ограничения в форме „внешней стены санкций“. Отношения все еще не нормализовались с США, а тем самым ни с НАТО, который вмешивается во внутреннее переустройство югославской федерации (дальнейшее раздробление территории СРЮ и оказание поддержки албанским сепаратистам в Косово и Метохии). Активизировался такой же сценарий, как и в случае раздробления

СФРЮ, но теперь США не пользуются поддержкой всех своих союзников и других важных государств. На основе указанного, оказывается, что будущее положение СРЮ в „новом мировом порядке“ еще совсем не уточнено и будет зависеть во многом и от отношения США и НАТО к евокупному вопросу Балканского полуострова.

Уголовное преступление необеспечения при военных учениях

Д-р Александр Игнятович, генерал-майор

Во вводной части текста автор указывает на обоснованность исчерпательных порядков о мерах обеспечения, с целью безопасного и надежного обращения и употребления техники и вооружения при военных учениях и предупреждения тяжелых последствий. Предписанные меры безопасности надо строго применять, ибо в противоположном случае предусматривается моральная, дисциплинарная и уголовная ответственность.

Преобладающая часть текста относится к уголовной ответственности за уголовное преступление необеспечения при военных учениях. При этом подробному анализу подвергаются все элементы уголовного преступления необеспечения при военных учениях, причем особое внимание уделяется специфике этого уголовного преступления. Она в первую очередь относится на деяние выполнения уголовного преступления, как основного элемента. Деяние выполнения в уголовном преступлении необеспечения при военных учениях уточняется в многочисленных порядках о военной организации и работе в ней, как об обращении и способе употребления вооружения и других технических средств, так что речь идет об уголовном преступлении с бланкетной нормой, что представляет собой специфичность. Кроме этого, характеристическим является и последствие этого уголовного преступления: оно состоит из повреждения и угрозы некоторого достоинства (человеческой жизни или имущества), что характеризует всего несколько уголовных преступлений.

Автором в статье рассматривается весьма важный вопрос – утверждение причинной связи между деянием и последствием. Этот деликатный вопрос в каждой уголовной ответственности особое значение имеет в настоящем уголовном преступлении, ибо речь идет о так называемом преступлении недеяния, причем общепринятое мнение считает, что недеяние нельзя считать причиной некоторого последствия. Однако, это не относится к этому уголовному преступлению, ибо недеяние считается причиной последствия, так как обвиняемый был юридически обязан совершить деяние, содержащееся в предупреждении последствий. В конце автором анализируются причины совершения этого уголовного преступления и предлагаются меры по их устранению. В сущности они заключаются в соблюдении существующих порядков и приказов, повышении дисциплины и ответственности в работе (при проведении учений), предварительных практических подгтовках определенных учений (своевременный осмотр полигона и контроль орудий, оружия и боеприпасов) и в правильном проведении завершения учений.

Достоинства научной информации заключаются прежде всего в том, что она обеспечивает передачу и расширение человеческих знаний. Одновременно, подвергаясь суду общественности, она объективно оценивается и на основании этого получает свое место в системе наук.

Проблема объективной оценки научной информации уже долгое время обнаруживается в науке. Стремление избежать субъективности в процессе оценки качества одной работы привело к множеству экспертных оценок, как рецензия двух или больше рецензентов, неизвестный рецензент, неизвестный автор и под. Но все это не уменьшило субъективность этого поступка.

Благодаря совокупному развитию общества, в частности вычислительной технологии, создались условия для создания объективного (количественного) метода оценки научных работ. В рамках этой методологии развивается специфическая деятельность оценки научного эффекта – сциентометрия, называемая и „наукометрия“ или „измерение науки“. Ее суть заключается именно в измерении научного вклада одиночки или учреждения-организации, причем используются следующие показатели: производительность, выражаемая числом опубликованных и рецензированных научных работ в выдающихся (научно признанных) журналах, и количеством цитат, т. е. совокупной цитируемостью оворота другими авторами в научно признанных журналах. Весь поступок „перечисления“ сводится к обследованию библиографической, т. е. цитатной базы данных.

До сих пор в мире такая база существовала только в США, в Филадельфии, в Институте научной информации (ISI). Но, и у нас создана и развита такая база в области общественных фактических наук, под названием Социофакт, чем обеспечены предпосылки для объективной оценки и в общественных науках.

О содержании и предмете стратегии

Проф. д-р Миланко Зорич, полковник

Учреждение новой общей или государственной стратегии является научной и общественной потребностью. Общая стратегия – искусство и наука о строительстве и привлечении совокупной силы и мощи одного государства, военного союза и коалиции государств к защите и осуществлению собственных и общих ценностей, интересов и целей в мирное и военной время. Это самостоятельная наука, синтетически изучающая общественные явления и процессы, закономерности и принципы в своих предметных областях, в также способы и средства осуществления целей и проектов и программ государственной политики. Одновременно общая стратегия является и искусством и инструментом государственной политики, политическо-стратегической деятельностью государственных деятелей и полководцев и политикой в выполнении. Она в частности охватывает государственные и национальные интересы и цели, источник угроз и виды угроз национальной и международной

безопасности, а также и стратегические концепции, пути и средства осуществления и защиты этих интересов и целей. Ее смысл заключается в существовании и процветании государства, подготовке руководства к стратегическому управлению, а также в строительстве и укреплении морального духа народа и вооруженных сил, с целью обороны родины и свободы.

Утверждение и проведение оптимальной общей стратегии, как научной системы и синтеза экономической, внешнеэкономической, военной, научно-технической, информационной и других видов стратегий, является весьма значительной деятельностью государственных органов и остальных учреждений каждого государства и нации.

О научных закономерностях войны

Канд. наук Слободан Б. Микич, генерал-майор в отставке

В статье рассматривается проблема, имеющая значение для науки о войне, но которая оставлена без внимания в теории и на практике у нас и в мире: вопрос о существовании и действии научных закономерностей войны. Это один из основных вопросов, которым должна заниматься полемология, наряду с научными законами, действующими в войне.

Автор считает, что в любой войне наряду с законами действуют и научные закономерности. Эта категория является более узкой, чем научные законы, но она оказывает значительное влияние на совокупный военный процесс. Эти закономерности составляют части научных законов, обладая выраженным самостоятельным влиянием на военную действительность, но они также являются и частью явлений, как война, со взаимными связями и взаимоотношениями. Закономерности существуют во всех войнах и их действие является очевидным.

В статье выделяются следующие закономерности: первичное влияние политики на принятие решения о вступлении в войну и определении цели воюющей стороны; единство политики и военной стратегии; первичное влияние человеческого фактора в войне; влияние подготовок на ход и результаты войны; зависимость хода и результатов войны от внутренних и внешних факторов и зависимость ведения войны от состояния человеческого и материальных потенциалов воюющих сторон.

Автор подчеркивает необходимость исследования научных закономерностей войны, их определения и объяснения. Закономерности войны обладают и практическим значением, ибо они составляют основу для изучения и разработки принципов вооруженной борьбы, действующих в области прикладных военных дисциплин.

Познавательные основы разработки проекта о военном искусстве

Канд. наук Петар Дражич, полковник

В методологии военного искусства учредился относительно надежный исследовательский метод, использующийся при решении раз-

нообразных проблем в области подготовок и ведения вооруженной борьбы. Его составляют: проектирование исследований, организация и реализация исследований и изготовление сообщений о результатах исследований. Несмотря на то, что метод проектирования исследований хорошо разработан, в имеющейся до сих пор практике замечены многочисленные недостатки. Многие, в первую очередь начинающие не понимают необходимости консистентного подхода к разработке проекта, что в некоторой мере деградирует функции проекта. Проект исследований глобально составляет две части: научный замысел и планы исследований, которыми четко отвечает на вопрос: что, почему, как и когда исследуется. Главное внимание уделяется концепции научного замысла, охватывающей разработку: проблемы, предмета, целей, гипотез и индикаторов, способа исследований и научной и общественной обоснованности исследований. Важно, чтобы разработчики проекта заметили существенные определяющие частей научного замысла, из которых каждая составляет целое, и потом обнаружили их связи и взаимозависимость. Ибо без полной и правильной разработки предшествующей части нельзя проектировать следующую часть. Также надо знать, если возникают затруднения в проектировании следующей части научного замысла, тогда нужно снова рассмотреть установки предшествующей части и только после коррекции этой части продолжать разработку проекта.

Теоретические основы метода определения эффективности действия артиллерийских и ракетных войск поддержки

Д-р Митар Ковач, подполковник

Артиллерийские и ракетные войска (АРВ) поддержки представляют собой сложные социо-технические военно-организационные системы. Критерий эффективности их действия в вооруженной борьбе одновременно является условием их существования и функционирования.

Определенные критерии эффективности действия – мера успешного выполнения их задач. Будучи эффект действия АРВ поддержки осуществляется их функционированием в различных боевых условиях в вооруженной борьбе, необходимо было опознать и определить факторы эффективности действия. Артиллерийские и ракетные войска поддержки в вооруженной борьбе осуществляют родовую функцию через артиллерийско-ракетные и противартиллерийско-ракетные действия. Эффективность их действия в вооруженной борьбе ограничивается факторами вооруженной борьбы, подведомственными функциями („глобальными функциями“) и процессуальными функциями вооруженной борьбы и боевых действий. Методологический сдвиг в полемистике может быть толчок развитию и совершенствованию метода определения эффективности действия войск других родов при выполнении боевых действий, а потом и эффективности действия соединений, в которых интегрируются функции родов войск и служб в наступлении и обороне.

Позив на сарадњу

Часопис „Војно дело“ објављује оригиналне научне радове, претходна својштења, прегледне и стручне чланке у којима се излажу идеје и ставови о најзначајнијим проблемима везаним за одбрану, а посебно за област ратне вештине. Објављена ауторска дела и стручне рецензије хоноришу се према важећим прописима у Војсци Југославије.

Рукопис обима до два ауторска табака, са резимеом, доставља се Редакцији у два примерка, куцан, са двоструким проредом, на формату А4. Обим резимеа не треба да буде већи од једне странице куцаног текста. Сlike, шеме, табеле, графикони и други прилози треба да буду технички припремљени за штампу. Научна апаратура (цитати, напомене, библиографија) треба да садржи за књиге: име и презиме аутора (или: почетно слово имена, средње слово и презиме), назив дела, назив издавача, место издавача, годину издања и страницу; а за часописе: назив часописа, број, годину изласка и страну почетка чланка.

Уз рукопис, аутор треба да достави следеће податке: име, средње слово и презиме, научни степен (академик, доктор), односно академски степен (магистар), и професионално звање; пун назив организације у којој је запослен; пуну приватну адресу, с бројевима телефона (кућни и на радном месту); број жиро-рачуна и општину становања.

Сарадницима (појединцима и институцијама) предлажемо да Редакцији шаљу својштења након окончаних истраживања, најзначајније делове магистарских радова и доктората, уколико су у вези са војно-политичком ситуацијом, одбрамбеним системом и његовим функционисањем, ратном вештином, војним концепцијама и доктринама, искуствима из ратова и слично. Тематски оквир часописа ће и у следећој години обухватити и приказе књига и часописа, критичке осврте, погледе и сугестије у вези са различитим проблемима у одбрамбеном систему СР Југославије. Пожељно је да сарадници своја истраживања, анализе и разматрања усмере на следеће тематске области:

- геополитичке промене у свету и њихов утицај на безбедност и одбрамбена опредељења СР Југославије;
- стање и перспективе интеграционих и дезинтеграционих процеса у свету;
- „нови светски поредак“ – носиоци, концепт, планови, цивилизацијски, наднационални и национални интереси, перспективе...
- религијски концепти и угрожавање мира у свету;
- утицај негативних културолошких трендова на одбрамбени систем СР Југославије;
- потребе и могућности за промену приступа југословенској ратној вештини;
- борбена и мобилизацијска готовост и припрема одбрамбеног система СР Југославије;
- појмовна одређења у области теорије ратне вештине;
- језик ратне вештине;
- теоријске основе садржаја оружане борбе по родовима и видовима;
- искуства из ратова;
- предности и слабости актуелних војних доктрина;
- командно-информациони системи;
- историја ратне вештине...

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душан Исаковић

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Александар Сенић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Бојана Узелац

Тираж 1.600 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПARIЈА – БЕОГРАД, Генерала Жданова 40 б

На основу мишљења Министарства за науку и технологију Републике Србије, бр. 413-00-222/95-0101, од 19. 06. 1995. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Југословенски библиографско-информацијски институт